

153. Annavipāka,
Complete.

51000

pp. 131

मूल

कर्म वियाकः।

H. - N. 51000.

कर्म वि...

कर्म वि...

Amount: → 51000

क० ति० नो बुद्धिः शुद्धा प्रवर्तते । अपहृष्टातिपापसंघे चित्तविमलयति संकृतिमावहति कर्मविपाकः पुंसां सा ॥
 श्रुतं पठितं च । प्रकटयति विवेकं दीर्घमायुः करोति प्रदहति घनपापं कृत्तिमद्भुतमेति । विशदयति
 च चेतो धर्मवृद्धिं ददाति श्रुतमथ पठितं वा शास्त्रमेतन्नराणाम् । हृत्ति संतिष्ठमानो हृदये पापमा
 धववत् । सारग्रहभिधः कर्मविपाकस्त्रिविधं नृणाम् । यः शृणोति पठति प्रवासयति धीधमेति स
 दनं संवधुमत् । आधितो य इह सोऽपि सौख्यभाग्जायते सुतयुतो जयान्वितः । अनं पारं किल शब्दशा
 स्त्रं स्वल्पं तथा पुर्व्वहु विघटोपात्त । यत्सारभूतं तदुपासनीयं हं सोऽयथाक्षीरमथां वुमध्यात् । दानं
 चित्ताहतं वाचः कीर्तिकर्म्मोत्तथा युषः । परोपकरणं कायात्सारात्सारं समुद्धरेत् । वदनं प्रसादसं
 दनं हृदये सदयं सुधा मुचो वाचः । करणं परोपकरणं केषां येषां न ते वेद्याः ॥ इति श्री सारग्रहो
 नाम कर्मविपाकग्रंथः समाप्तम् ॥ शुभमस्तु

श्री॥

॥ श्री॥

॥ श्री॥

वि० लिदङ्गुडोत्तथाकंडरोगोत्तनेचोर्येण भवेति नरः कंडूनिपीडितः । सकुर्यात्पंचगवे स्पोहं त्रैभस्
 यंम। उपोष्य चाद्यविप्रायदद्यात्तेलघृहृदयमा तथा पयो व्रतस्तिष्ठे विष्णुस्मरणे तत्पर वन्ने शक्ति
 दद्याद्देवं कंडू चैव शपति । इति कंडू रोगे । अथातः शिरो रोगेषु । बोधायनः । ब्रह्मचारी पूर्वजन्मोत्तमिन्न
 को स्यात्तत्र भुक्ता भिक्षां दद्यात् भुक्ता जन्मात्तरे । एकदेशे शिरो रोगी भवति । सर्वेद्यशास्त्रोक्तौ षधदानं कुर्यात् । त
 वच्यंती भ्यामिति सूक्तमष्टोत्तरसहस्रं शतं जपेत् । तावच्चतुर्घृताभ्यां जुहुयात् । विद्यशास्त्रोक्तौ षधदा
 नं कुर्यात् । विप्रभोजनं च । इत्यर्द्धशिरोत्तै । तथा च । गुरुपरोधी शिरो रोगी भवति । सर्वेद्यशास्त्रोक्तौ ष
 धानि दद्याद्वा । दशसाहस्रं गायत्री जपेद्वा । दशां सहस्रं चतुर्घृताभ्यां प्रजापतिं प्रीत्यर्थं स्वर्गदानं च । इति शि
 रो रोगे । तथा च । प्रयोपवासं नैष्टिकव्रतादित्यै दिगी शिरो रोगी स्यात् । तत्र पंचाशद्वाह्यणान्भोजयेत् । उ
 च्यते च जपेत् । कृष्णां डीहोमं च कुर्यात् । सूर्यहृदयमयुतं जपेच्च । इति शिरो रोगे । तथा च । पादौ गोतमः ॥
 ब्राह्मणं द्विदशिरो रोगी भवेद्देशानसंशयः । तच्च वायुपुराणे । उपवीतं हिरण्यं न निर्मितं तु पलाह । तद्वै
 न संदर्द्धं गायथा विभवतोपि वा । उत्तरीयं राजते च न वयं यिक्रिया कृतं । तावत्पासं प्रया कृतमिति पासात्तर
 म् । ब्रह्मणा य ब्रह्म विदेशो प्रियाये पपादयेत् । संप्रज्य परया भक्त्या ध्यात्वा ब्राह्मणमादरात् । संवेणानेन विधिव
 त्पूजितायाम् । धी धके । एवं दत्त्वा चेत्तद्विनाय विप्रं श्वसन्तर्पयत्वा स्वशास्त्रान् । नत्वा देवन् ब्राह्मणान् देवतायाम् ।

कृत्वा चान्तरां तथा विभक्त्युक्तं तान्दृष्ट्वा हि जीमिषः श्रुत्वा तं रायुते च पिबुहया च श्रुत्वा तं म
 यगः कृत्वा न विडेन्द्रसर्पिर्दद्यात्तथापि। अष्टोत्तराश्रुते चाग्राय न प्रात्यर्थमेव च। हेमान्ते ह्युक्तं गृह्य
 सतः कृत्वा मवापुयात्। इति पित्रो देके पटलेषु च। तथा च। पद्यपुराणे। पित्रो देके। पूर्वकर्म विषाकेन
 यः पित्रो देकं कृत्वा भवेत्। सवारणं चतुर्दशं हेमं दद्यात्पूर्ववत्। नानोपाकरणे व्युक्ते संप्रज्येज्य पुनरे
 हेमादि पूर्ववत्। यादिति रोगात्प्रसूच्यते। पूर्ववदिति जत्रणानाशनगजदानवदित्यर्थः समिति। इति पि
 त्रो देके पटलादिहरगजदानम्। तथारक्तपित्रे च। यः पुरा वैद्यशास्त्रज्ञत्वमदात्पित्रोषधमन्यथा कृत्य
 योजयति। स शोणितपित्रव्याधिमात्रवति। सर्वाग्निदूतमित्यादिना चतुर्घृताभ्यामष्टोत्तराश्रुतमशो
 नं हुयात्। अष्टोत्तराश्रुतं विद्वानग्निदूतं समीरयेत्। तथा ताभ्यां च जुहुयात्। रक्तपित्रापनुत्तय इति
 गारुडाभिधानात्। इति रक्तपित्रे। पुरा कर्मविषाकेन। योजवेदकः पित्रवान्। सतद्दोषविनाशाय
 शत्रुगामध्वाज्यदोभवेत्। संप्रज्यवरुणं सूर्यं ब्राह्मणानपितर्पयेत्॥ इति रक्तपित्रे। अथ च। ददुमं
 उलं। शततपः। स्वाम्पंग नाभिगमनाज्जायते ददुमं उलम्। नरस्तदुपशास्त्रार्थप्रायश्चित्तं समाचरेत्। क
 ज्वालो हमयी धेनुं पलषष्टिप्रमाणतः। कर्षां सभारयुक्तां गंगामधान्यसमन्विताम्। दद्यादि प्रायः सत्कृत्वा
 दीयतामिति। यमस्ववाहो मये च मधुमाषास्त्वमेव तः। अष्टोत्तराश्रुतं चापि ब्राह्मणा यत्कधीः इ

न्यसमाचरेत्। अश्वत्थ रोहिणी कार्यं ब्राह्मणं। त्वापि भोजयेत्। इति कृत्वा सारं सम्यग्बुध्यते चरव्रणं
 इति चरणव्रणं। तथा सारग्रहे। मृते भर्तुरिषानारी ब्रह्मचर्यं विधायिनी। ऋतुसंपर्कदोषरश्च सूर्या
 स्वबहिः कृतं। सान्नगव्रणदोषेण संभोक्तुं न क्षमा भवेत्। भर्तुः सौख्यं न लभते व्रतकाले रात्रिं
 भोजनं न रंती। व्रते दाना पुरुषस्य च। उद्वाहयेत्सात छान्ते स्वयं नीलवृषं शुभम्। अश्वत्थं वा सौम्यं युक्तं
 तुलशीं विष्णुनाथवा। कुर्यात्स्वशक्तिमुद्धीह्यमाषसं पिप्पिलिनां ददेत्। एवं सौख्यं समायुक्ता यावादा
 याद्विमुच्यते। भवेद्भूतव्रणं चापि त्वेवं कृत्वा विधानतः। इति भगव्रणं। तथा च। बहुव्रणेषु। कुरितं
 तः पुंसो जायते वै बहुव्रणः। तच्चायुर्वेदः। वटस्य सेवनं कुर्याद्दिनानामेकविंशतिम्। स्वशरीरे
 समुन्नायं क्षिपेद्वाणस्पिण्डकम्। हिजेभ्यः शक्तवो देयाः सगुडाश्चेति निर्व्रणः। इत्यायुर्वेदवचनं
 बहुव्रणहरम्। तथा च। शातातपः। महिषी द्यातने मर्त्यः कृष्णगुल्मी प्रजायते। तद्दोषशान्तये कुर्याद्दिनमेकं प्रयत्नम्। सरक्तो महिषी दद्याद्भक्तवस्त्रद्वयान्विताम्। एवं कृतेन विधिं व्रतमवेकं
 कृष्णगुल्मी वान्। इति कृष्णगुल्मी वान्। तथापि त्ने। सारग्रहे। गोतमः यो भुञ्जानः। स यं प्रीत्या चांडादिव च
 स्तद्या। गोतमेकं पिष्टृणं तीक्ष्णं सपिप्पिलिनां दकवान् भवेत्। तथा तानपि संस्मृत्य भुञ्जच्च शुचिदेहवान्। तद्व
 त्परिदेहो ब्रह्मणवान् किं नादत्ते। अशुक्तिं देहवानिति मे मूत्राद्युद्देहः। स तु कृच्छ्रं यैः कृतं

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

सर्वदेहिनाम् । सर्वकामः संसिद्धो पीतो भवतु दानतः । चेत्तादीनां रूपाद्येदाज्जातवती वरणं
 मयि । सर्वविनाशयत्ति प्रवृत्ताणां प्रवरो ह्यसि । इति दानम् । एवं दत्त्वा तु तद्दामं सुरवतीनां देवाणां
 भवेत् । अन्ते भ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च सह संजीतवाग्यतः । नाडी वरणं भाषणं मश्वत्य दानम् । तथा च । अन्ते
 तं मश्वी गमने ज्ञायते मस्तकव्रणी । स तद्दोषविनाशाय प्राजापत्यव्रतं चरेत् । दद्याच्च कपिलं धेनुं स
 धीपिकरणं चित्ताम् । एतं पीडाशमयातिमस्तकव्रणसंभवं । इति मस्तकव्रणे । तथा च । श्रोत्रियस्त्री प
 रुहेन नासिकायां व्रणं भवेत् । आचरेत्सविशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यचतुष्टयम् । उमामहेश्वरं दद्यात् परि
 कल्पं पृथक् । एवं रोगादिमुच्येत नासिकाव्रणसंज्ञितम् । इति नासिकाव्रणे । सजातिजाया गमना ज्ञायते
 ह्ये व्रणी । स तद्दोषविनाशाय प्राजापत्यव्रतं चरेत् । मासमेकं गवां दद्यात् प्रासं पानीयसंयुतम् । एवं
 सति निर्मुक्तः सुषमाप्नोति मानवः । इति हृदयव्रणे । सारगृहे । तथा - । जलं न्युद्धं धनादिभिर्निर्मि
 त्तं यो प्रियते स उरसि दुष्टव्रणी भवेदिति गौतमः । यतः । निर्निमित्तं यो प्रियेत जलाग्न्युद्धं धनादि
 मिच्छति । उरसि व्रणी स भवति जहादुःखार्ति संयुतः । दद्यात्सङ्गीयुगं युक्ताष्टाङ्गि विंशं प्रचभोजयेत् । दद्या
 त् सौदृति गौतमेनैवं शास्त्रेति दर्शयाम । इत्सुरोगव्रणे । तथा च । मार्जोरुं कुटुम्बं न्सारमेणान्तादि
 तानि । इत्तया तस्य द्यस्स स भवति नासिकाव्रणी । सदा ईनेनान्तापि शोथपापततश्चरेत् । उद्यम्य चरेत्

वाहेन दत्तस्त्वेषामभदिनाशयः । नवममैः । ततः प्रवृत्तः । नवज्यतमाचार्य्यमुदाचितः । ब्राह्मण
 श्रीमयित्वा चैव येषु जीतवाग्यतः । इति व्रणहरमं जेदानम । वृथा विप्रोपि यमवायः । प्रहः । महा
 विरः । चोतस्तते उपातः । च भवेन्नाडी व्रणार्तिमान् । वक्ष्यामि तत्प्रतीकारं सर्वलोकहिताय तु । वृद्ध
 गौतमः । सोऽहं कारयेद्वत्तं मश्वत्यं स्कंधशोभितम् । पलाई न तर्ह्येतर्ह्येनाथवा पुनः । कुर्यादु
 ष्य मयं सूत्रं ते भवोपरिवेष्टयेत् । अनुलेपयेत्तु तं वृत्तं कुंकुमारुणचंदनैः । अभावे चंदने नैव वा
 ससापरिवेष्टयेत् । तंडुलोपरिसंस्थाप्य पूजयेदुपचारतः । अश्वेत्येवो नियुदनं संव्रणनप्रण
 तः । आचार्य्यो धर्मशास्त्रज्ञो वेदवेदाङ्गपारगः । पुराणज्ञस्तथा शास्त्रोपज्ञविद्यासु निधितः
 तैव कारयेत्सूजामाह्वयस्वयमेव हि । होमं चापि प्रकुर्वीत समिदाज्यति । तैरपि अग्नेश्च
 पनं कार्यं मंत्राध्यायोत्समार्जितः । यदहं वाजवते च समिद्धोमः प्रकीर्तितः । आज्ये नाज्याधिकी
 याद्या व्याहृतिभिस्तिलाहुतिः । कलशस्य दिशी सान्योऽस्यापनं शास्त्रयुक्तितः । ततोभिषेकं कुर्वी
 त आर्षोद्दिष्टादिभिः क्रमात् । ग्रहशान्तिश्च कर्त्तव्या ब्राह्मणेर्वेदपारगैः । ततो नाडी व्रणोत्प
 लापुत्को वरधरन्मुचिः । उदुज्जुखः प्राङ्मुखाय आचार्य्याय निवेदयेत् । संव्रेणानेन वैधिव
 नूजिताय स्वशक्तितः । वक्ष्यतीनां पुवरो विष्णुरूपेण पूजितः । तस्य प्रदक्षिणाः सप्तानमस्यः

॥ तेऽवशुद्धाधरोहतेयथाऽप्रोक्तं तु वायुना । दत्त्वा नत्वा विस्मृज्याथ सहस्रं जीर्णधार्यतः । इति ब्रह्महर्षयोगे
 कथं दानम् । अथ नाडीब्रह्मे । तत्र प्रतिकरणा र्थं । सौवर्णं राजशं वापि नास्रं कांस्यमथापेवापत्नैः । नैवेके
 न तर्ह्येनाथवापुनः न्यग्रोधवृक्षं प्रकुर्वीत वृक्षं शाखावलं विनम्रं विस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य स्कंधं कंठं यष्टं च
 पृथक् । हस्तौ पुंजके स्थाप्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् । तत्र । उत्तराशापते देवकुबेरवरवाहनः । नाडीब्र
 ह्मणा शयाशुन्यग्रोधस्य प्रधानतः ॥ दानमंत्रः । इति दत्त्वा सुविदुषे नीतुकं सुखमवाप्नुयात् ॥ इति
 नाडीब्रह्महर्षन्यग्रोधदानम् । अथ च ब्रह्मे । अक्षरमालोक्य । परस्पतापोपवादनद्वयोरपत्तिः । तत्रैव
 तमः । दत्त्वा स्वर्णमयः कार्यो रत्नेर्नीना विधेयुतः । स्वर्णभरणसंयुक्तं कलिङ्गं चोपकारकमथित्त
 त्सर्वं प्रदद्यात्तु तस्यापार्श्वसमाहितः । उपचारैः षोडशभिरर्चयेद्गंधपुष्पकैः । ततो ब्राह्मणमाका
 र्य सर्वं शास्त्रार्थकोविदः । अतश्च त्तोपसंपन्नमनुद्देगकरं नृणाम् । भक्त्या संपूज्य वस्त्राद्यैर्होमं तेन च
 कारयेत् । मंत्रैः पौर्णमासैः सम्पक्कं संहिताशास्त्रनोदितैः । चत्वारो दिग्गजा ये च बहुत्यातोषये च तान्
 नृसिंहाज्यं तेनैर्होमं राजस्य प्रीतये भवेत् । तस्मै हतवते सम्पत्तिं गिन्दुप्रीत्यर्थं माहृतः । मंत्रेणानेन वि
 लिखेद्दद्याद्भिक्षं समन्वितम् । प्राङ्मुखं ब्रह्मणीतु द्वाभ्यां वाहनः । ऐशं वसुजतुर्हन्तौ गजानां प्रव
 रपथयः । दिग्गजिनां पूज्यतमो जगत्पतिः । तस्मै वसुः । ऐशं वसुजतुर्हन्तौ गजानां प्रव
 रपथयः । दिग्गजिनां पूज्यतमो जगत्पतिः । तस्मै वसुः । ऐशं वसुजतुर्हन्तौ गजानां प्रव

क्षततः। कर्मणा निष्ठुरेण हवे सूर्येण रजः। पूर्वकर्मणा कृतमम। प्रासहिक शमलम्। दडूकं डू।
 दं पत्रं मत्पत्रं विकृतं दियत्। पद्मदानेन तु सस्तेनाशया शुरे। रजम्। इति दानमंत्रः। एवं दत्त्वा पुनस्तु
 दं। इगे गत्सु सुयते। कण्डूदिवर्जितश्चापित्वग्दोषैश्च विवर्जितः। रोगैरन्ये श्वनिर्मुक्तो भानुव
 द्राजते भुवि॥ इति दडूकण्डूदिभेदे। तथा च पामारोगे सारग्रहे। गौतमः। यः पूर्वजन्मनि परावि
 द्वालिङ्गति। स्नेहमाणा प्रयस्यावालिङ्गति। जुगुप्सितं च करोति स पामारोगवान्भवति। शोणितं पू
 यश्च वहति। स प्रतिकृतिमिच्छन्नुपवासत्रयं कृत्वा दद्याद्वा ह्यणभोजनमिति वचनोक्तम्। अत्र व्याधे
 रुरुलघुभावात्प्रायश्चित्तेऽपि गुरुलघुभावो द्रष्टव्यः। इति पामारोगे। अथ वरणेषु। आहवौ धायनः
 ध्यान्यचोरो वणी भवेदिति वचनात्। अथ वक्ष्ये प्रतीकारं वरणघ्नविधिना मुने माणिक्ये देवसहितः स
 पुनः कृतः शुभम्। रक्तवस्त्रेण संवेष्ट्या पृथारिका षं च कोपरि। यद्वा विभवसारेण माणिक्ये ध्यान्य
 चैव निधाय गंधपुष्पाद्यै रर्चयेद्भक्तिपूर्वकम्। ब्राह्मणश्रुतं संपन्नं स्वाचारं संयते दियम्। विनीत
 वेषमाचार्य्यं भक्त्या प्रयत्नमानसः। सौर्वर्ण्यं नोपवीतेन सम्पन्नं स्वौगुलीयकैः॥ पूजयित्वा च विवि
 क्ततर्होमाय पूर्ववत्। मंत्रेणानेन दद्यात्तु प्राङ्मुखो दडू। वायतु। जगन्मंगलदेवेश प्रत्यक्षां स्तुति
 रूपं दत्तम्। दानेनानेन देवेश वरणं नाशं भास्करो। दानमंत्रः। ब्राह्मणः प्रास्त्रेण येपि सुर्विषये विदुः संयु

भाषावृत्तिश्च भक्त्या च विनिर्दिष्टः । जयेत् । मंत्रेणानेन विधिः । दुरापाजितं भवान् । कैलासं गच्छ ।
 दत्तानुमया सहितः प्रभुः । भगने वदरो ददुरोगमाश्रुव्यपोहत । दानमंत्रः । ततस्तत्राद्याणं सम्यक् ।
 त्यसमापयेत् । ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु स्वयं भुंजीत वाग्यतः । एवं दत्त्वा महादानं ददुरोगात्पुनः ।
 तिरुदुरोः । दुरो माहेश्वर दानम् । तथा च दद्रुकं डूमे दे । तथा च । वृद्धगौतमः । गच्छाद्यः पीडनं कुर्यात् ।
 रोमं धनबंधनैः कुशसंचकुपानीयं दत्त्वा निष्ठुरचेतसा । ददुरोगी सकंडको मर्त्यो भवति सर्वदा । व
 क्षामि तत्प्रतीकारं प्रदाय दानादिकर्मणा । व्यावहारिकनिःकेन पक्षकुर्यात्तुकोचनम् । नालं च
 ५ । कुर्यात्तदर्थं नापिकंदकम् । मध्ये रत्ने प्रदातव्यं तदभावे पिमौलिकम् । श्रीरं डं कुंकुमं च दत्त्वा
 ह्यनुलेपयेत् । तंदुलोपरि संस्थाप्य विद्रोणेष्टुजयेच्च तत् । उपचारैः षोडशाभिरर्चयेन्मूलमं
 चतः । होमं चापि प्रकुर्वीत हंस --- दित्यपि । व्याहृत्या च तिलैर्होमं कुर्यात् । दयुत संखया समिदाज्यै
 स्वष्टशतं मक्षा विंशतिरेव च । हुत्वा हुत्वा च संपातान्पात्रे न्यस्मिन्निक्षिपेत् । ततो गात्राणि च शु
 चैः कुर्यात् । भवसंप्रच । अदिभ्यामनुवाक्येन मार्जयीत सुसंयुतः संप्रज्यानत्रं भक्त्या नैवेद्यं पाप
 संधापेत् । दद्याद्दुर्गात्तत्पद्मं मंत्रेणानेन भक्तितः । देवदेव जगन्नाथ दिव्यरूपपरायण । जगत्तं प
 र्मार्जदकारकेषु मणेषु भोः । प्रभाकरसं सप्त । स्वदेवेशु गुणमयै । गोषु दुर्ध्वं च नारोधकुसिताहार

सविशुद्धये॥ इति कृष्णमण्डले। तथा गुरुतल्पे एदुश्चर्म संवत्तारतमेन गुरुतल्पगातिदेशपाप
 शिष्टाईकुर्यात्। यद्वा यौतमोक्तम्। शयश्चित्तचरेच्छात्मेदुश्चर्म क्लृपंचकम्। ततश्चाद्रायणकुर्या
 नेमसमेकं पयोत्ररैम्। उद्वाहयेत्ततो वप्रमेवं दोषा हि मुच्यते। इति दुश्चर्मणि। तथा च। ददुरोगो। वो
 धायनः। वात्स्येण च यो हि स्यात्प्रहारे रतिकर्कशः। नरकान्ते विमुक्तस्तददुरोगी भवेत्तु सः। तस्या
 पशामनं वक्ष्ये सुवर्षे न तु कारयेत्। पलेन वा तद्वर्धे न तद्वर्धे न वायुनः। उमामहेश्वरं रूपं वृषभा
 धिष्ठितं शुभम्। चतुर्भुजं नृदिं जा मुमां कुर्याद्द्विचक्षणाः। पंचवक्त्रो भवेच्छुस्त्रिनेत्रश्च महाबलः।
 त्रिमाला त्रिमूलं च तस्य दक्षिणा हस्तयोः। देव्याः पृष्ठगतं चेकीवरदश्चाकरः परः। वामोत्संगगंता
 देवी शिवपृष्ठे कपाणिका। एष भोजनतश्चात्त कार्योद्यंटादिसंयुतः। स्वशक्त्या विंशत्यंतु कुर्वते
 निःशूलं भवेत्। तत्रापि रोप्यं देवैः सुमया सहितं प्रभुम्। अतचित्तोपसंपन्नं शास्त्रं चैवात्मतादिनमा
 । वस्त्रो गुरुयै केस्तस्य पूजां भक्त्या समाचरेत्। होमं च कारयेत्तेन समिदाज्यतिलैरपि। मंत्रं च रुद्र
 गायत्री सर्वत्रेति विनिश्चयः। रुद्रगायत्री तु लिङ्गपुराणे। ऊँ सर्वेश्वराय विद्महे शूलहस्ताय नमो
 नमो नमो रुद्रः प्रचोदयात्। यद्वा त्र्यंबकेन मंत्रेण समिधोज्जुह्या सुधीः। कद्रुद्रा येति मंत्रे। ज्जुह
 यात्। यद्वा मंत्रः। तिलां प्रचमूलं मंत्रेण सर्वत्रेव क्रमो भवेत्। तथा प्रत्योद्वा स नमो मिथुनं ब्राह्मणाय तु। वृष

कृषे ॥ लवणं चारशीर्षं घ्राणां द्विपणिर्भवति तेन तयजविकृतिश्च त्रयनिःकृतिं कार्या यत उक्तं वृद्धगोतमे
 न ॥ हृत्वा तुलवणं मर्ज्ज्जनका ह्येनं जन्मनि ॥ शीर्षं घ्राणां द्विपणिश्च स्विन्नगात्रः सदा भवेत् ॥ इति पुरा
 ण गोतमवचनात् ॥ लवणेन कृतां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ नाना पुष्पफलेष्नुनां वस्त्रचदम्ब
 चर्चिताम् ॥ स शुद्धेन हिरण्येन महितां प्रश्रयान्वितः ॥ इति कृत्वा नरः सम्यक् पापपरो गात्रमुच्यते ॥
 इति शीर्षं गलित घ्राणां हिरोगे ॥ स ग्रहे तथा च आयुर्वेदः ॥ रूप्यदानाच्चित्रकुष्ठं तत्साम्पवापण
 प्रपत्तीति वचनात् ॥ चित्रकुष्ठं रूप्यपलानि सप्त दद्यात् ॥ स्ववित्तानुसारेण वा ॥ इति चित्रकुष्ठं न
 त्रैव ॥ परतां त्वग्दोषी भवति ॥ सर्वे धरास्त्रैकोषधदानपुरः सरंचां प्रायणत्रयं कुर्यात् ॥ इति त्वग्दो
 षा ॥ विश्वस्तभार्यागमनाद्भजचर्म प्रजायते ॥ तत्पापदोषनाशाय प्रायश्चित्तं स्मृतं बुधैः ॥ कृत्वा रूप्य
 मयी धेनुं निःकविं शतिसंख्यया ॥ सर्वोपस्करसंयुक्तां छत्रोपानाद्युगान्वितम् ॥ दद्याद्विप्राय विधि
 ब्रूहि मे मंत्रमुदीरयेत् ॥ यज्ञविप्राग्निदेवानां यावद्याजगता गतिः ॥ सुरभी वैष्मवीमाता मम पापं व्य
 मोहयतु ॥ इति नत्वा च दत्त्वा च विप्रान्संतर्प्य भक्तितः ॥ नरः सुखमवाप्नोति पापपरो गविनाशकृत् ॥ इ
 ति राजचर्मत्व रोगे ॥ तथा च हंसघाती भवेद्यस्तस्य स्याच्छेनमंडलम् ॥ रोष्यं पुलत्रेयमितं हंसं द
 द्याद्विशुद्धये ॥ इति श्वेतमंडले ॥ मयूरघातनेनैव जायते कृष्णमंडलम् ॥ निःकत्रयमितं दद्यान्नकुल

येत। सुवर्णं पुत्रिकां कृत्वा सुवर्णं दशके स च दद्यात्। य संपूज्य निःपाप मिति बुवन्। देवानम धिपो देवाजि सुकु
 लेशकेतनः। शतयज्ञसहस्राक्षः पापं मम निहन्तु॥ दानमंत्रः। इमं मंत्रं समुच्चार्य आचार्य यथं याचिषि। दद्याद्देवं सहस्राक्षं
 द्यापः प्रसोपशान्तये। ततः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा परिधाय सुवाससी। प्रणम्य देवदेवेशं ब्राह्मणं गुरुं स्तथा। इष्टं
 धुजनैर्विष्टैः सह भोजनमाचरेत्। एवं कृत्वा तु विधिना पापदोषात्प्रमुच्यते। इति रक्तपीतकुष्ठे। तथा
 च। आतृभार्याभिगमने गुल्मकुष्ठं प्रजायते। स्वबंधुगमने चापि कृष्णकुष्ठं भवेन्नृणाम्। तेन कार्यं
 विशुद्ध्यर्थं प्रागुत्पादं मेव हि। दशास्य होमः कर्त्तव्यः सर्वत्राज्यतिलैः सह। प्रागुक्तस्येति रक्तपीत
 दोषोक्तसुवर्णादेः प्रतिमासु। अर्द्धमिति। अन्यच्च पूर्ववत्सर्वं कृत्वा दोषा द्विमुच्यते। इति गुल्म
 कुष्ठे। तथा च। तां वृत्तहरणान्मर्त्यः श्वेतोष्टः संप्रजायते। स तद्दोषविशुद्ध्यर्थं स्वयंकुर्यात्पूतिक्रिया
 म्। सदक्षिणं संप्रदद्याद्दिदुमस्य पलत्रयम्। तां वृत्तं च यथा योगं द्विजातिभ्यो निवेदयेत्। एवं दो
 षा द्विमुच्येत श्रद्धाभक्तिसमन्वितः॥ इति श्वेतोष्टहरणम्। तथा च। मातुलान्मभिगमनेष्टेष्टकुष्ठं
 भवेन्नृणाम्। तद्दोषशान्तिकरणं प्रायश्चित्तं समाचरेत्। उपचारैः षोडशाभिर्विष्कं संपूज्य
 भक्तितः। कृष्णाजिनं हि जेदत्वा जायते रोगसंक्षयः। इति कृत्वा द्विजांश्चैव भोजयित्वा सुखी भवेत्
 इतिष्टेष्टकुष्ठे। पितृव्यपत्नीगमनात्कर्णिकुष्ठं भवेन्नृणाम्। निहन्ति सैनकर्त्तव्या कन्यादानं प्रयत्नतः। कर्ण

कर्त्तव्यं कर्मणां विकृतिः पुरा। तत्कर्म संभवे कुष्टं देवो जगत्पिता। कर्मणां नेन दानेन न रोगं मम चतुर्मुखम्। विना
 यन्तु विश्वात्मा ददातु सुखं स ततिम्। दानमंत्रं प्रार्थने मंत्रः। इत्युदीर्य मुहुर्मन्त्रात् माचार्यं दत्तमापयेत्।
 ब्राह्मणं प्रवततः स्वात्मा भुंजीत जितवाक्मह। एवं विधाने विहिते श्वेतकुष्ठी विशुद्धाति। इति श्वेतकुष्ठहरं
 प्रायश्चित्तं ब्रह्मदानं च। तत्रैव तथा। कुष्ठी गोवधकारी स्यान्नरकान्ते स्पनिः कृतिः। स्थापयेद्दुर्मे कस्तुर्ध्वी।
 क्लृप्तं संयुतम्। रक्तचंदनमिसांगं रक्तपुष्पावराचितम्। रत्नगर्भं चतुर्भुजं कृत्वा स्थापयेद्दक्षिणां दिशम्। ता
 मपात्रं न्यसेत्तत्र तिलचूर्णेन पूरितम्। तस्योपरि न्यसेद्देवं देमनिः कमयं यमम्। यजेत्पुरुषसूक्ते
 न पापं मेषा म्यतामिति। सामपरायणं कुर्यात्कलशे तत्र सामवित्। दशोशं शर्षपं हुत्वा पावनान्य
 भिषेचने। विहिते धर्मराजानमाचार्याय निवेदयेत्। यमो महिषमारुढो दंडपाणिर्भयावहः। दक्षिणाधिप
 तिर्हीनान्मम पापं पोहतु॥ दानमंत्रः। इत्युदीर्य विसृज्येन मासंगो भक्तिमान् भवेत्। शक्त्या दद्यात्तिलान् देमगावो वि
 प्रांश्च भोजयेत्। स तु दोषशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत्। प्रजापत्यत्रयं कृत्वा दद्याद्द्रव्यपलत्रयम्। मुच्यते चित्र
 कुशात्सदद्याच्च द्विजभोजनम्। इति चित्रकुष्टं तथा च। स्वसुता गमने चैव रक्तकुष्ठी प्रजायते। भगिनी गमने च।
 पीतकुष्ठी प्रजायते। तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं पूर्वतः कलशं न्यसेत्। पीतवस्त्रं युगं चूर्णे पीतं मातृदिभूषणम्। तस्या
 परितः स्पृष्टे देवं पात्रोपरि सुरेश्वरम्। सुवर्णनिःकमाने निर्मितं वज्रधारिणम्। बहुचस्तत्र कलशे कृत्वा देवसमाप

दली सर्वदेवानां मातृणां सर्वशर्मदा। लक्ष्मीं प्रीत्या च पार्वत्या देवकन्याभिरेव चासावित्रारंभयां चैव
 कार्यार्थं पूजिता पुरा। ददामित्वा महारंभे सर्वं त्रिहरणं तस्मात्। अंगप्रत्यङ्गं जं देविकुलं समविष्णुश
 द। कदली दानमंत्रः। ततः स्नात्वा तु भुंजीत ब्राह्मणेर्वधुभिः सह। एवं कृत्वा भवेन्नारीरोगमुक्ताः
 न्वितः॥ इति रंघ्रीणां कुसुमविशेषहरकदली दानम्। अथ शातातपः। ब्रह्महानरकस्यात्ते पांडुकुक्षीपजा
 यते। प्रायश्चित्तं सकुर्वीत तस्य दोषस्य शातये। चत्वारः कलशाकार्याय चरत्नसमन्विताः। पंचपल्लव
 संयुक्ता सितवस्त्रेण वेष्टिताः। अश्वस्थानादिमृद्युक्ताः स्थाप्याः प्रतिदिशम्। रूपमष्टदलं पत्रं मध्य
 कुंभोपरिन्यसेत्। तस्योपरिन्यसेद्देवं दशहस्तं चतुर्मुखम्। पलार्द्धार्द्धप्रमाणेन सुवर्णे विनिर्मि
 तम्। यजेत्सुरुषसूक्तेन त्रिकाले प्रतिवत्सरम्। यजमानः शुभैर्गंधैः पुष्पधूपैर्घृथाविधि। पूर्वा
 दि कुंभेषु ततो ब्राह्मणान् ब्रह्मचारिणीः। पारयेयुः स्वकावेदान्तं गेदप्रभृतीशानैः। दशंशेन तथा होमाय
 दशाति पुरःसरम्। मध्यकुंडे प्रदातव्यो घृताक्तैर्वीहिभिस्तिलैः। द्वादशाहमिदं कर्म समाप्य द्विजपु
 ङ्गवैः। यजमानं भद्रपीठे अभिषिञ्चेद्यथाविधिः। ततो दद्याद्यथा शक्त्या गोभूदेमत्तिलादिकम्। ब्रा
 ह्मणेभ्यस्तथा देवमाचार्याय निवेदयेत्। इत्सु दीर्यमनः शुद्धादंभलोभादिवर्जितम्। आदित्याव
 सर्वानुद्वा विष्वेदेवामरुद्गणाः। प्रीताः सर्वं व्यपोहन्तु मम तापं सुदारुणम्। ब्रह्मवध्यादिपापानां

अभ्यंजनं प्रकुर्वीत यालिङ्गु शरीरके। शन्त्रो देव्यनुवाकेन शान्तिं कुर्याद्विचक्षणः। तस्मै हृतवते रोगी
 दद्यान्मन्त्रपुरःसरम्। उदङ्मुखः प्राञ्ज्युखाय सूर्यं ध्यात्वा स्वर्चसि। आदित्यसूर्यद्युमणे सर्वरोगविनाश
 न। सहस्रकिरणद्वाव्रवंधोतिमिरनाशन। द्वादशात्मं सुयी देवजगच्चक्षुः परात्परः। पूर्वकर्मविषा
 कोत्थं कुष्टं मम विनाशय। दानेनानेन सुपीतो देहिनां रोगात्तां सदा। दानमन्त्रः। एवं कृत्वा तु पुरुषः कु
 ष्टरोगात्प्रमुच्यते। इति पुरुषस्य कुष्टविशेषहरसूर्यदानम्। अथ स्त्रीणां कुष्टभेदे। पलेनाथ तद
 र्हेन तदर्थे नाथवा पुनः। कारयेत्कदलीश्रेष्ठं कुष्टार्त्तं स्त्रीर्यदा भवेत्। ऊनुस्तनतटी वक्त्रस्थानेष्वेते
 सुषोषिताम्। कुष्टरोगसमुत्पत्तिर्दीर्घैस्तत्र प्रकीर्तिता। तद्दोषशान्तये कुर्यात्कदलीशक्त्येव क्षया।
 सुवर्णेन सुवर्णेन पत्रपुष्पैरलंकृताम्। पूजयेद्धूतपुष्पैस्तान् श्वेतवस्त्रेण वेष्टयेत्। चन्दनैः कुकुमे
 र्धूपै र च ये द्विधिवत्तथा। तंडुलद्रोणशिखरेनानाफलसमन्विताम्। वृक्षाध्ययनसंपन्नं गुणज्ये
 ष्ठमलोत्तुपम्। गृहमाकार्यविषं तं श्रद्धाभक्तिसमन्वितः। पूजयेद्विधिवत्तंतु गंधमाल्पविभूषणैः
 । होमंचकारयेत्तेन पूर्ववत्साष्टकं शतम्। मूलमन्त्रेण सावित्र्या गायत्र्या दुर्जया तथा। तथेवा न्वाज्य
 संपातै रक्षीभ्यामित्यनेन तु। अभ्यंजयेद्दोगिणीतां यथास्थानं शरीरके। शन्त्रो देव्यनुवाकेन शान्तिं कुर्या
 द्द्विजोत्तमः। तस्मै हृतवते रोगी दद्याद्भक्तिपुरःसरम्। मन्त्रेण विधिवत्तंतु प्राञ्ज्युखाय ह्युदङ्मुखः। क

शुभागुरुचंदनैः। पूजयेन्मूलमंत्रेण तिलैर्होमं तत्कारयेत्। अष्टोत्तरशतं वा ज्योतिषैः कुर्यात्समाहितः। वृ
 षदानं प्रयोगज्ञो हरो माभ्यामस्थितम्। वृषभं घटयोपेतं तथैवेयं भूषितम्। उदङ्मुखे प्रविशाय शङ्ख
 चोदरं सन्निधौ। तन्मंत्रः। अष्टमूर्तेर्महेशानकृपया वृषभध्वजः। औदुंबरं वा जिनं वा दद्रुमं डल
 कं तथा। त्वग्दोषजनितं यच्च पूर्वकर्मविपाकतः। इह कर्मोद्भवं वापि मातृदोषेण वा युनः। पितृदो
 षेण वा सर्वरक्तदोषोद्भवं तथा। विनाशाय शरीरोत्थं पार्श्वतीक्ष्णशंकरः। वृषभस्य प्रदानेन उभ
 याधिष्ठितस्यैव॥ दानमंत्रः। एवं दत्त्वा वृषं रूपं सर्वकुष्ठविनाशनम्। ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि भक्ता
 परमया युतः। इति कृत्वा विधानेन कुष्ठीरोगात्प्रमुच्यते। इत्यौदुंबरादिकुष्ठहरवृषदानम्। अथ च
 कुष्ठभेदे पुरुषस्य। पलेन चातदूर्ध्वेन तदूर्ध्वार्धेन वा पुनः। सूर्यप्रतिकृतिं कुर्यान्मुखारः करिकुष्ठके।
 कुष्ठोपहतदेहानां पूर्वकर्मविपाकतः। सूर्यस्तद्विभुजः कार्यो राजते चरथे स्थितः। रक्तवस्त्रेण संस्पृ
 श्य कुंकुमेनानुलेपयेत्। तंडुलोपरि संस्थाप्य सूर्यनाभिरर्चयेत्। तंडुनानां परीमाणं द्रोणं कुर्याद्यथा
 विधिः। वृत्ताध्ययनसंपन्नविप्रमाकार्यभक्तितः। पूजयेद्द्विधिवत्तत्तु हेमवस्त्रादिभूषणैः। कारयेत्तं
 जहोमं च समिदाज्यतिलैर्द्विजैः। लाजाज्यमधुना मिश्रा अष्टोत्तरशतं हुनेत्। सूर्यमंत्रेण विधिवद्ब्रह्म
 ण्यं च घृतं कृतम्। फट्कारं योजयेच्चोत्तं समिदाज्यचतुष्टयि। तथैवाच्यज्यसंपाते रक्षीत्यामित्यनेन॥

मया च कुर्वीत तमधिष्ठितम्। सौवर्णे प्रतिमै हतु पूर्वोक्तेन क्रमेण हि। यथा विभवसोरणविन्नशय
 विवर्जितम्। पलाशकेकास्पपात्रे स्थापयेच्च विचक्षणः। श्वेतवस्त्रे रत्नतैश्च श्वेतपुष्पैरलंकृत
 म्। ब्राह्मणं श्रुतसंपन्नं साचारं विजितेन्द्रियम्। सर्वशास्त्रप्रवक्तारं प्रतिग्रहपराङ्मुखम्।
 तं कुलीनं धर्मज्ञमनुद्भूतं करुणाम्। क्रोधलोभविहीनं च सर्वशास्त्रार्थकोविदम्। गृहमासी
 यभक्त्या तं यथाविधि समर्चयेत्। केयूरैः कटकैर्वस्त्रैर्माल्यैश्चैवांगुलीयकैः। होमं च पृथक् कृ
 र्यान्मंत्रैर्महेश्वरैस्तैः। उदङ्मुखोऽपविष्टाय महादेवस्य सन्निधौः प्राङ्मुखोऽप्यधितो दद्यान्मंत्रै
 र्णानेन धर्मेण तः। अष्टमूर्तेर्महेशानकृपाणां ववृषध्वजः। श्वेतमौडुवरं सर्वमथवा शिचित्रमेव च।
 त्वग्दीपजनितं यच्च। मंडलान्यथ वानव। हरकर्मविपाकोत्थं पार्वतीनाथसर्वगकुष्ठहाभवसर्व
 शरत्तमां पार्वतीपते। दानमंत्रः। इति रूपवृषेदत्ते विधिनावृषभध्वजः। प्रीयेत सर्वकुष्ठेभ्यो दुष्टे
 भ्यो मुच्यते नरः। इति कुष्ठवृषभदानम्। तथा च। ओडुवरादिकुष्ठेषु। शुक्लपक्षस्य चाष्टम्यां हामे।
 कृत्वा नवाष्टुनः। पलेन कुर्याद्द्वयभंसादलोमं सुराजतम्। हेमशृङ्गं सुवर्णीतं रक्तपुच्छं शुभाननम्
 महेश्वरेणो मया च सौवर्णं भ्यां स्वधितिष्ठितम्। राष्ट्राविभवतस्तत्र परीमाणं विधीयते। पलाश
 कैताम्रपात्रे वस्त्रेण वेष्य भक्तितः। देवस्यैकं वृषस्यैकं पार्वत्याश्चैकमेव हि। श्वेतपुष्पैरलंकृतैश्च कु

शुभैः। केयूरैः कुंडलैश्चापि मुद्रिकांचनैर्दिभिः। तस्मै प्रदद्यान्महिषी शुभां मूर्तिना शिनी। मंत्रेणानेन
 विधिवत्तं मंत्रं शृणु स त्रम धर्मराजस्य साहाये यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः। सा देवी महिषी रूपा पांडुरोगाह
 रास्तमेतान् मंत्रः। अयुतं च वकं जप्त्वा दशांशेन घृतं हुनेत्। भोजयेद्वाह्येण शतं दद्याच्चापि यथे
 क्षितम्। इति मुखशिरोवेदनाकरपांडुरोगे। तथा च शातातपः। उरभ्रे निहते चैव पांडुरोगः प्रजाय
 ते। कस्तूरिकापलं दद्याद्वाह्येण यविशुद्धये। सहिरण्यं तु विधिना विप्रं संपूज्य भक्तिः। इति शाता
 तपवचनात्पांडुरोगे। अथ कुष्ठरोगे। सारग्रहेणोत्तमः। जतुवातकः कुष्ठी वस्त्रहारी च श्वेतकुष्ठी
 भवति। स तत्र सात्तपनं कुर्यात्। उक्तं यतः। योनरो हन्ति वै जन्तून् कुष्ठरोगी भवेत्तु सः। कृच्छं सात्त
 पनं कुर्याद्भगवानाहं करः। इति वचनात्। शक्त्या विप्रं श्वभोजयेत्। इति कुष्ठे। तथा च सुतसर्व
 वाहंकारी मुखे कृष्णं भवति। कृष्णकुष्ठः। अशो कृच्छ्राति कृच्छं कुर्यात्। छुद्रप्राणि विहिंसको वि
 वर्णत्वा भवति। स चां दायणं कृच्छ्राति कृच्छं कुर्यात्। अथ चतुर्विधकुष्ठे। वायुपुराणे। बोधाय
 नः। कुष्ठी गोवधकारी स्यात्कुष्ठी स्तेनरो भवेत्। कुष्ठी स्याद्वाह्येणी गत्वा यथाह्याह प्रजयाति।
 इत्यत्र गोवधकारी जात्युत्तमानतु म्लेच्छादिः। स्तेयी साधारणः वाह्येणी गत्वा सुखकारकम्।
 म्लेच्छिभिस्तु कुर्वीत द्वाभ्यामेकेन वा पुनः। राजतं वृषभं शुभ्रं देमशृङ्गं रवुरंतथ। महेश्वरेण

१० नृपश्चापिकुम्भं वस्त्रेण वेष्टितम् । स्याद्यये देवराण्युभयमश्वं स्थानीदिमृत्तिका ॥ प्रदिप्येति ततः प्र
 वारिणापरिष्टरितम् । पवमानादिभिर्मन्त्रैरभिषेकं च कारयेत् । शस्त्रोदेव्यनुवाकेन शान्तिं चापि प्रक
 ल्पयेत् । अभिषिक्तस्य चाङ्गानिवस्त्रेण परिमार्जयेत् । अक्षीभ्यामनुवाकेन यथा लिङ्गं स
 ॥ आचार्याय च ताम्रं पृथ्वीदद्याद्रोगी समाहितः । मन्त्रेणानेन विधिवत् प्राङ्मुखो वायुदङ्मुखः । धीनाथ
 रि विभूतानां वराहेणोद्धृतां पुरा । रत्नगर्भासमुद्भूतं कवसना सर्वशोभना । दानेनानेन सुप्रीताया एडु
 रोगं व्यपोहतु । दानमन्त्रः । अनेन विधिना दत्त्वा पृथ्वीदानं प्रयत्नतः । यच्च ज्ञातं कृतं मयैव स्वयं
 जागमनेन तु । तत्सर्वं नाशमायाति पांडुरोगादिकं महत् । शान्त्यर्थं ब्राह्मणेः सार्द्धं कुर्यात्पुण्याह
 वाचनम् । ततः स्वबंधुभिः सार्द्धं स्नात्वा भोजनमाचरेत् ॥ इति पांडुरोगहरपृथ्वीदानम् । तथा च
 यः श्रुतिविहितानग्निष्टोमादियज्ञान्यथोक्तविधानेन गृहीत्वानसमापयति । पांडुरोगी भवति
 । मुखे मूर्धनि पीडा चष्टकं चैवातिदारुणम् ॥ कार्यं तदुपशान्त्यर्थं महिषीदानं मादरात् । यथो
 क्तं शास्त्रमार्गेण पांडुरोगोपधातुकम् । समिदाज्जपितैरग्नावयुतं साष्टकं हुनेत् । अयुतानां त्रयं
 जप्त्वा दद्याच्च द्विजभोजनम् । तदुक्तं चादिवा राहपुराणे । यो गृहीत्वा महायज्ञान्न समापयति द्विजः । स पा
 ङ्गुरोगी भवति मुखे मूर्धनि वेदं न । तत्र विघ्नं समाकार्य गुणितं वृत्रसंयुतम् । कटे विनं च संपूज्य रक्तमाल्यां वै

१। दानमंत्रः। कृतेभानेनदानेभ्यः। हणी शान्तिमृच्छति। तस्मादेवंप्रकर्तव्यमेतदोगप्रशन्नये। इति
 हणीहरधेनुदानम्। तथाच। शान्तातपः। नानाविधद्व्यंचोरोजायतेग्रहणीयुतः। तेनोदकंचवस्त्रा
 णिदेमदेयंचशक्तितः। इतिग्रहणीरोगे। अथपांडुरोगे। देवब्राह्मणद्व्यांपहारीपांडुरोगीभवति।
 तत्रशक्तितोब्राह्मणभोजनदानम्। कृच्छुतिकृच्छुचांद्रायणानिचकुर्यात्। कुष्मांडीमंत्रांश्चजपेत्। कृ
 ष्माण्डीमंत्रेणचाक्षोत्ररसहस्रकूष्माण्डहोमः। हिरण्यंचदद्यात्। ब्राह्मणेभ्योरजतेवासोऽस्यनृंचदद्यात्
 । इतिपांडुरोगी। तथापाद्ये। अन्यजागमनेमर्त्यः पांडुरोगीप्रजायते। वक्ष्यामितत्प्रतीकारंदानहोमा
 दिकर्मणा। पलत्रयेणकुर्वीतरजतेनवसुंधरां। तर्ह्येनाथवाकुर्याद्वित्तशायनकारयेत्। सर्वतव
 नां कृत्वांसमुद्रपरिवेष्टिताम्। तत्ररत्नानिह्रिष्यश्वेतवस्त्रेणवेष्टयेत्। कोस्पपात्रेसमं धायप
 लाष्टकविनिर्मिते। देवीमावाहयेत्तत्रसर्वाधारांहरियाम्। एह्येहिदेविधात्रित्वरूपेस्मिन्सम्प
 गाविश। सहितापर्वतेद्दीपैः समुद्वैः कननेः सह। सर्वाधारेसर्वभूतेलोकानोसम्पत्तांभव
 प्रावाहनमंत्रः। एवमावाह्यतांदेवीगंधमाल्यैः समर्चयेत्। उपचारैः षोडशभिराचारैर्वै
 शाखवित्। होमंचापिप्रकुर्वीतसमिदाज्यतिलैः सह। भूमिर्भूम इतिमंत्रेणसमिद्धोमः प्रकीर्त्ति
 तं। भूमिर्भूमिर्मीगान्भावान्मातरमित्ययमंत्रः प्रकीर्त्तितम्। अथौतिलान्याहृतिभिः--अथैव

शकं निभं शुभम् । ब्रह्मवर्चस्विने विप्रैकभ्यो नष्टेऽग्निहोत्रिणां अंगुलीयकवस्त्राद्यैः पूषिते तानि
 येत् । मंत्रेणानेन विधिवदग्निप्रीत्यर्थमाहुतः । प्रेतरूपोऽग्निरीयस्त्वमन्नश्वरसिंहेनृणाम् । त्वं देत्सि प्रा
 क्तनं पापमतीसारं प्रणाशय । दानमंत्रम् । एवं कृत्वा नरः सम्पगतीसारं व्यपोहति । निरुज्ज्वलं कवी
 नित्यं दीर्घमायुश्च विंदति । इत्यतीसारहरवद्भिर्मूर्तिदानम् । अथ ग्रहणीरोगो । यो भार्यामदुष्टा
 भनन्यगतिको कारणमन्त्रेण परित्यजति स जन्मात्रे सं ग्रहणीरोगवान्भवति । तत्र । शिवसं
 कल्पसूक्तं संजपेदष्टोत्तरं शतमिति शिवगीतावचनात् । धेनुं सदक्षिणां दद्यात्सवत्स्रभरणा
 चित्ताम् । पयस्विनीं गुणोपेतां ब्राह्मणाय विशेषत इति ग्रहणीरोगमुपक्रम्याभिहितत्वाद्देवमुदा
 नं कर्त्तव्यम् । इति ग्रहणीरोगो । ग्रहणीवानपत्या गीभवेत् । तत्र गौतमः । धेनुं पयस्विनीं दद्याद्द्व्यष्टौ
 भरणभूयिताम् । स्वर्णं शृङ्गीश - - - वा सोभिर्वैष्टितानरः । नवधान्यैः समायुक्ता मेकैकेंद्राण
 पंचकैः । सहिरण्यान्तु तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुंबिने । अलोलपायशाचाय धर्मज्ञाय विशेषतः ॥
 होमस्य पूर्ववत्कार्यः समिदाज्यचतुर्कटः । पूर्ववदिति ग्रहशान्तिवत् । तस्मै हुतवते दद्यात्सूजिता
 यां गुलीयकैः । गां कृष्णाय कृष्णरूपाय मंत्रेणानेन रोगवान् । कृष्णरूपायैति श्रीकृष्णस्वरूपाय न
 तु कृष्णवर्णाय विप्राय । देवकीपुत्रं चागूरुकं सारिष्ट्यनाशनम् । ग्रहणीहरमेकं कृष्णगोपीजनमनोह

न्यजन्मभिरर्त्तुदधानभवति ॥ उक्तं १॥ विधवागमनेनापिनित्यं नारदभिक्तकः भवेदुक्तावुदीकु-
र्यात् । प्रायश्चित्तप्रशान्तये । सकृच्छुतिक्छूचाद्रायणानिसमस्तानिव्याधितारतम्यभवलोककुर्यात्
त । पक्ष्मश्च भोजयेत् श्रीनारायणस्मरणसंस्तवनमनसा जपादिकमपि कुर्यादेवेति रोगादि
मुक्तिः । इति रक्तावुदरोगे । तथा च शातातपः । रक्तावुदी वैश्यदत्ता जायते च समाचरेत् । प्राजापत्या
निचत्वारिसप्तधान्यानि चोत्सृजेत् ॥ इति च रक्तावुदरोगे । अथ रक्तातीसाररोगे । तत्र शातातपः । दावा
ग्निदायकश्चैव रक्तातीसारवाज्रवेत् । निषाने तेन कर्त्तव्यं रोपणीयस्तथा वटः ॥ इति रक्तातीसारे । तथा
च । स्त्रीदत्ता चातिसारी स्यादश्वत्थापयेद्दृश । दद्याच्च शर्कराधेनुं भोजयेच्च शतं द्विजान् । एवं कृत्वा
कर्मदुष्टादतीसारान्मुच्यते । इत्यतीसारे । तथा सारग्रहे । अग्न्युपशामी अतीसाररोगी भवति ।
तत्र । अग्निरस्मीति विषयं यथा शक्त्या जपेत् । तद्दृशं शोभनं तिलाज्पादुतीर्जुद्भुयात् । सितां दद्यात्सु-
वर्णं च अतीसारग्रहाय वै । इत्यतीसारे । पापोऽतीसारी भवति यस्त्वेतां विनाशकः । वैधायनः
सुवर्णेनाथताम्रेण कुर्यात्प्रति कृतिं बुधः । द्वे विभवसारेण पलेनार्द्धेन वा पुनः । वह्निलवणलो-
कपालप्रसङ्गेन ब्रह्माडदाने दर्शितम् । तथा ज्वाकुलं रक्तचंदनेनानुलेपितम् । रक्तवस्त्रं सवी-
हं मेषस्योपरि संस्थितम् । रक्तमाल्यैस्तु संस्तु न सुक्तादासपः । स्तुतम् । कनकाचनवर्णाभं द्वाद-

तिक्रंतिः काथामहिषीदानयत्नतः। इति भगवदंरहरमहिषीदानम्। अथ प्रदररोगे। पित्रामात्राचगुम्णा
 संततं स्पृष्टेते हि यः। प्रदरं रोगमाप्नोति इत्याह भगवान्मम इति। तत्र। कृच्छ्राति कृच्छ्रचोदायणानि कुर्या
 त्। तद्विष्मोरिति अयुतत्रयं जपेत्। सहस्रमाज्जादुतिर्जुहुयाच्च। इति कृत्वा ततो रोगान्मुच्यते प्रदरां।
 न्नरः। इति प्रदररोगे। अथ सृग्दरस्या। तत्र बोधायनः। असृग्दरी स भवति वृक्षाच्छारयते दृष्टेति वचन
 म्। तथा रूपं खुरारक्तवस्त्रेण समलंकृताम्।। ब्राह्मणायाश्चिवर्णायत्वासत्कृत्यमानवः। यत्नेन वा
 तदर्द्धेन दर्द्धेन वा पुनः। सुवर्णेन युतां शुभ्रां यद्वासविभवेन तु। द्विजोक्तमायश्रेष्ठाय सर्वस्वार्थवेदिने।
 धेनुंतामतिमंहृष्टो मंत्रेणानेन भक्तितः। यज्ञमूलं हि या देवी देवपित्रार्थमाहृता। सा त्वं पुण्या गवीमा
 तः क्षपया सृग्दरं मम। दानमैः। एवं कृत्वा विधिं श्रेष्ठे धेनुदानममाश्रितम्। असृग्दरादि रोगेण त्वरि
 तं मुच्यते नरः। इत्यसृग्दरनाशन धेनुदानम्। अथ स्रवद्रगशोणिते। पतिना रममाणामासोप
 वासिन्यन्यजन्मनि स्मरमंदिरे। दर्निशं प्रस्रवद्रक्ता भवति। तथा च। मासोपवासिनी नारी ऋतु
 प्रसादिनी सदा। कुरुते पति संपर्के प्रभवत्यन्यजन्मनि। तत्रर्षयश्चित्तानि कृच्छ्राति कृच्छ्रचोदाय
 णानि वा व्याधेर्गुरुत्नघुभावे समाचरेत्। उमामहेश्वरतंत्रवचनात्। सा मासोपवासेन मासं प
 यो व्रतेन प्रभवति। इति प्रसावद्रगशोणिते। अथ रत्नगर्वुदे। पूर्वजन्मनि पतिर्विद्यासाध्वरममाणोऽ

धव

ता

तः॥ इत्थं शीघ्रं ह मध्ये नुदागम् । अथ भगदरुरोगोऽयः पूर्वजनिराज्ञो निश्चयार्थं पुरोहितः । पक्षयाता
इव्यंगृहीत्वा न्यथा धर्मनिश्चिनोति स भगदरं भवति । तदुक्तमादिवा राहपुराणे । योगृन्हीयाद्विजो
मोहादुक्तो च न्यायनिश्चये । भगदरो भवेत्तस्य ह्यधर्मवदतः स भाम् । सदद्याद्रत्नहिरण्यं च धान्यं
वासांसि भूतये । भूमिं च शक्तिं रोगी ब्राह्मणेभ्यः प्रभोजनमिति । ततो रोगा इवेन्मुक्त एव दुष्टग्रहेषु
पि । इति भगदरे । तथा च पादये । आचार्यगमने भगदरयुतो भवेत् । तत्र वृद्धगोतमः । बोधायनश्च ।
माणिक्ये पद्मरागं वा वज्रं वैदूर्यमेव च गोमेदं मौक्तिकं पुष्करागं मरकतं तथा । हरितं च न चैतानि स्त्र
णपात्रोपरि न्यसेत् । अथ वाराजते पात्रे गंधाद्यैश्च प्रष्टुजयेत् । नवग्रहणां पीत्यर्थं ब्रह्मणा निर्मितं
पुरा । गंधपुष्पाक्षतैर्धूपैर्नैवेद्ये स्नान् प्रष्टुजयेत् । स्वलिङ्गे रं मंत्रैश्च होमः कार्यस्तु पूर्ववत् । पूर्वव
द्वितीयहयज्ञमार्जेत्यर्थः । ततो ब्रह्माणमाकार्य सर्वं शास्त्रार्थकोविदम् । तापसं वृत्तसंपन्नं
प्रजातस्य प्रकल्पयेत् । मुद्रिकाकुण्डले चैव स्त्रेनुपानच्छत्रकैरपि । मंत्रेणानेन विधिवद् दद्याद्वा ह्यण
पुङ्गवे । आदित्यादिग्रहाः सर्वे नवरत्नप्रदानतः । विनाशयत्तु मे हृष्टाः क्षिप्रमेव भगदरम् । दानमं
त्रः॥ अनेन कर्मणानूनं यथार्थविहितेन तु । नरो ननु जमाप्नोति क्षिप्रमेव भगदरम् । इति भगं
दरम् । हरनवरत्नदानम् । तथा च शातातपःगोत्रिणः सः प्रसङ्गेन जायते सो भगदरान् । तेनापि

मित्यादिस्तुक्तम् । व्याधिगुरुलघुभावापेक्षया जपेत् । सधृतं हिरण्यं दद्यात् । श्रोत्रियाय कुटुंबिने ॥
 कुटुंबभरणपर्यासं धनं दद्यात् । इत्येतन्महाधनविषयम् । यतः । श्रोत्रियाय कुलीनाय
 अर्थिने च विशेषतः । असाध्यव्याधिना ग्रस्तो धनं दद्याद्दिशा तये ॥ इति गीता ब्रह्मवचनात् । इत्यर्थः ।
 हरम् । तथा च पादौ । अर्शस्वाग्मो वधान्मर्त्य इत्युपलक्षणम् । तत्र वौ धायनः । सो वर्णीणां प्रकुर्वीत
 पलेनार्द्धेन वा पुनः । तिनशाद्येन कुर्वीत कुर्वन्नेव फलं लभेत् । रत्नशृङ्गीरूपानुरागानां वस्त्रैरलंकृतम् ।
 श्रीहिंदोणाद्युकेनाथनवधान्यानि विन्यसेत् । श्रोत्रियाय कुलीनाय धेनुं दद्यात्स्वशक्तिः ॥ होम
 प्रवृत्तवत्कार्यो गोविंद प्रीतये हि सः । इदं विष्णुः तद्विष्णुर्विष्णोस्त्वं कमितिक्रमात् । समिदा ज्य चतु
 हुत्वा पूर्णं हुत्पन्नमेव हि । ततः स्नातः शुचीरोगी तं विषं वेद पारगम् । श्रुतपूर्तो पसं पन्नं मनुहे
 यं करं नृणाम् । स्वयं भक्त्या समानीय पूजयेत्सीति पूर्वकम् । अंगुलीयकवस्त्राद्यैः कुंडलैः कटकै
 रपि । मंत्रेणानेन गां दद्यात्सत्तुरोगी जितेंद्रियः । गोविंदं मनसा ध्यायन्नावां मध्ये स्थितं शिशुम् ।
 वर्हा पीडकसंयुक्तं वेनुं वादनतत्परम् । गोपीजनेः परिवृतं पुष्पपुष्पावतंसकम् । गोविंदं गो
 पीजनवस्त्रभेषकसासुरघ्नविंदशेशवंध । गोदानतृप्तः कुरु मे दयालो अर्शो विनाशं क्षयिता
 रिवर्जः । दातुमंत्रः । एवं वत्का पुनः श्रुत्वा सतद्दोगात्प्रमुच्यते । इष्टवंधुजनेः सार्द्धं ततो भुंजीत वाग्य

सौम्याशाधिपतिः श्रीमान् मम पापं पोहतु। इमं मंत्रं स मुच्चार्य श्राप्य यथाविधि। दद्याद्देवं लिङ्ग-
हीनो लिङ्गनाशो च शुद्धये॥ इति न्द्रियरोगे। अथ वृषणव्याधौ। अपराधमन्त्रेण यो भृत्या दनाह-
स्तचरणदिह्येदं करोति कारयति वा। तस्य तः शुको भवति। मुक्कद्वयमग्निना दग्धमिव सत्रणं
च जायते। पश्चादुक्ते श्रवति। तत्र पुमान्नुदुसंहितामष्टोत्तरसहस्रं जपेत्। यतिचांदायणं कु-
र्यात्। गां च दद्यात्। यतः। जायते वृषणो यस्य व्याधिः परमदारुणः। जपयित्वा दशसाहस्रं मुच्यते
रुद्रसंहितामिति विस्मृस्मरणेन॥ इति वृषणरोगे। मूत्रपुरीषे त्सर्गे जपेत् शौचमकृत्वेव यो भुंक्ते स व-
द्भुदो सौ भवति। पीडा तत्रापि दारुणा चैव तस्मात्कृच्छ्राति कृच्छ्रचांदायणानि कुर्यात्। अजी-मित्य-
ष्टोत्तरसहस्रं स्त्रीरं सर्पिषा सह जुहुयात्। उद्यन्तं च जपेत्। विषाणो तृप्तये दद्यात्साज्यमत्स्यं दि-
याय समम्॥ इति गुदपीडायां याम्। शातातपः। सुरालये जले तीर्थे शक्यं मूत्रं करोतिः। गुदरो-
गा भवत्स्य पापरूपाः सुदारुणाः। मांसं सुरार्चनं नैव गोदानं हितयेन च। पुजापत्येन कृच्छ्रेण
शाम्पंति गुदजारुजः। मांसं सप्तशती जाप्या दद्यात्किं भवेत्तृणम्। इति शातातपोक्त्या गुदरोगेषु
। अथार्शो हरम्। यो विप्रः सत्वेतनमादाय ध्याय पतियजति जुहोति जपति च सोर्शो रोगवान् भ-
वति। तत्र कृच्छ्राति कृच्छ्रचांदायणानि कृत्वा पुरुषसूक्तम्। उद्यन्तं चम्। विस्मृद्द्वयं नाम शिवं

वि० ४८ ख। सतपिपात्रिका मध्यचोदायण कुर्यात्। इदमायः प्रवहत्तु नमंत्रैर्जुहुयाज्जयात्॥ इति सर्वेषु
 मेहे। तद्वत्ति----- पशुगामी प्रमेहशूली भवेत्। ससात्त पशुना निकुर्यात्। व्याधिगुरुलगुभावेन
 प्रयश्चित्ते गुरुलभावोऽप्युच्यः॥ इति प्रमेहशूले वायुपुराणे। ब्राह्मणः स्वर्णहारी च प्रमेही जायते न
 र इति वाक्यात्॥ ब्राह्मणस्वर्णमित्यल्पाभिप्रायमिति नारायण व्याख्या। अथाह वृद्धगौतमः। धेनुं
 स्वर्णमयी कुर्यात्पूर्वेण विधिना ततः। सुवर्णं शृङ्गीरत्वा द्यांतथारूपरबुरामपि। तथा च वर्णं
 कंदद्यादृष्टभागेन पृथ्वत्। ब्राह्मणं श्रुति संपन्नं वैष्णवं च कुटुंबिनम्। आचारवत्तंधर्मिष्ठं हि ज
 शुश्रूषणे रतम्। दानमंत्रः। दानं प्रमेह रोगघ्नमेतत्कार्यं मनीषिभिः। कृतेनानेन शम्पति। प्र
 मेहादारुणा अपि॥ इति प्रमेहे वीर्यरोगे सुवर्णं धेनुविधिः। लिङ्ग रोगे। अथाह शातातपः। सात्त
 गा मभवेद्यस्तु लिङ्गं तस्य विनश्यति। चांडाली गमनेनैव ह्रीनं लिङ्गः प्रजायते। तस्य प्रतिक्रि
 या कर्तुं कुंभमुत्तरतो न्यसेत्। कृष्णवस्त्रसमाच्छन्ने कृष्णमाल्यादिभूषितं। तस्योपरि न्यसेद्दे
 वं कांस्यपात्रे धनेश्वरम्। सुवर्णनिःकषट्केन निर्मितं नरवाहनम्। यजेत्पुरुषसूक्तेन धनदं वि
 स्मरूपिणम्। अथर्चयेद्विद्विप्रो अथर्चाणं समापयेत्। स्वर्णं प्रतिकृतिं कृत्वा निःकविंशति संख
 या। दद्यादिष्टाय संपूज्य निः। पयः दद्यादिति ब्रुवन्। तत्र। निधीनामधिपो देवः शंकस्य प्रियः सरवा।

तस्तरणिरसमं। दानमंत्रो। दानं न मेने विधिना विप्रः पापात्प्रमुच्यते। मूत्रकृच्छ्रात्तुरस्तस्मादेतत्क
र्यात्प्रयत्नतः॥ इति मूत्रकृच्छ्रहरपद्यदानम्। अथाशमरीरोगे। तस्य सर्वरोगहरत्वात्। तथा चो
क्तं ब्रह्मांडपुराणे। सर्वपापप्रशमने सौवर्णदानमुच्यते इति। अशमर्याम्। तथा च शातातपः। मा
तुः सपत्नी गमने जायते चाशमरी गदोः। सतत्यापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरे। दद्याद्विप्राय वि
दुषे मधुधेनुं यथोदिताम्। तिलद्रोणशतं चैव हिरण्येन समन्वितम्। ततः पापविशुद्धात्मानं
कष्टं प्रजायते॥ इत्यशमर्याम्॥ तथा चायुर्वेदे। महाशमरी विनाशाय दानं लवणं स्मृतम्। इत्या
युर्वेदोक्तं मशमरीरोगे। अथ प्रमेहरोगे शातातपः। तापसी गमनात्पुंसः। प्रमेहो जायते गदः। त
त्र रुद्रजपेनो संदद्याच्छुक्त्या च कांचनम्। इति प्रमेहे। तथा चायुर्वेदे प्रमेहे स्वर्णदानं चेति वचना
त्। तथा सारयदे। कल्याणगामी पर्वमेथुनी प्रमेही भवति। स चांद्रायणं कुर्यात्। प्रतिरूपदानं वा।
मातृगामी स्वसृगामी च मधुमेही भवेत्। पितृभार्यागामी जलमेही च भगिनीगामी इक्षुमेही
त्यादीनि श्वयवचनात्। अत्रनुष्टुप् दधिकं प्रायश्चित्तं कल्प्यं। मात्रादीनामे निमित्तत्वाद
नित्यत्वाच्च। अत्राप्यशक्तस्तत्प्रतिकृच्छ्रं कुर्यात्। प्रतिदिनं च त्वारिंशद्वाह्यं भोजनं दद्यात्। इ
ति नाना प्रमेहहरसः। तथा च चोडा लीगामी सर्वप्रमेही व्याधिमाश्रय भवति। सततं कृत्वा शातुरं

ण भोजनै च कुर्यात् ॥ इति बहुमूत्रे ॥ अथ मूत्रकृच्छ्रे ॥ शातातपः ॥ गुरुजायाभिगमनानमूत्रकृच्छ्रे प्रजा
 यन्ते ॥ तेनापि निःकृतिः कार्या शास्त्रदृष्टेन वर्त्मणा ॥ स्थापयेत्कुम्भमेकेतुपश्चिमांशुभं दिशि ॥ नीलव
 ह्दसमाह्वये नीलमात्पादिभूषितम् ॥ तस्योपरि त्र्यसेह्यो हपात्रे देवे प्रचेतसम् ॥ सुवर्णनिःकषट्के
 निर्मिते पादसोपतिम् ॥ जपेत्पुरुषसूक्तेन वरुणं विष्णुरुपिणम् ॥ सामविद्वाह्यणस्तत्र समावेदं स
 मापयेत् ॥ सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निःकविशति संख्याया ॥ दद्याद्द्विप्राय संपूज्य निःकमाहमिति ब्रुव
 न् ॥ तत्र ॥ यादसामधिपो देवो विश्वेषामपि पावनः ॥ संसाराद्धौ कर्णधारो वरुणः पवनः सदा ॥ इदं मं
 त्रं समुच्चार्य आचार्या यथाविधि ॥ दद्याद्देवमलंकृत्य मूत्रकृच्छ्रे प्रशान्तये ॥ इति मूत्रकृच्छ्रे ॥ तथा च ॥
 गुरुण सार्द्धं सततं मत्सरीविधवागामी मूत्रकृच्छ्राख्यरोगवान्भवति ॥ गुरुतत्पातिदेशप्रायश्चित्तं
 कुर्यात् ॥ इति च मूत्रकृच्छ्रे ॥ अथ वौधायनः ॥ सुरापो मूत्रकृच्छ्रवानिति ॥ तत्र ॥ सौवर्णकारयेत्पदं प
 लेनार्द्धपलेन वा ॥ यथाशक्त्या च मतिमान्पद्ममहदलेशुभम् ॥ वित्रशाद्यं न कुर्वीत भवेन्निःकुलम
 न्यथा ॥ तिलद्रोणे धिके वा पिताम्रपात्रं जलान्वितम् ॥ तस्य मध्ये तु तत्पद्मं निदध्यात्कुंकुमाञ्चितम् ॥
 ब्राह्मणं श्रुतं संपन्नं दारिद्र्यं चाग्निहोत्रिणम् ॥ आहूय गन्धमात्पाद्यैर्विविधैर्भ्यर्च्य शक्तितः ॥ ततः
 स्वर्णमयं पकंदद्यान्मंत्रमुशीर्यन् ॥ भृगुः पतंगद्युमणिर्द्वादशात्मा त्रयीपुनः ॥ पद्येनानेन दत्तेन प्री

समर्चयेत्। उपचारैः षोडशभिर्वाच्यैश्चैध्मवः शुचिः। सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो ब्रह्मविद्यासु निष्ठितः। होमं
 तु कालं रयेत्तत्र ह्याग्नेय्यादिशि शास्त्रतः। समिदाग्निर्लेष्टैव मूलमंत्रेण वेसमितः। आज्यै नारायेति ति
 लान्याहृतिभिर्हुवेत्। रोगी तथा च ये देव नारायणमनामयम्। मूलमंत्रेण विधिवन्नेवेद्यं च निवे
 दयेत्। ततस्तोत्रं प्रतिमादद्यात् प्राङ्मुखाय दद्मुरवः। मंत्रेणानेन विधिवद्भक्त्या परमया युतः। ना
 रायणजगन्नाथशखचक्रगदाधर। पूर्वजन्मनियज्ञादेर्विघ्नाद्यैकते सम। तेनात्र वृद्धिपीडासेदाने
 नानेन तोषितः। चक्रहस्तगदापाणेशमया सुजगत्पते। दानमंत्रः। एवं दत्त्वा तु तं देवं क्षमाप्य ब्राह्मणं
 ततः। विप्राणां भोजने दद्यादद्योत्तरशतं परम्। ततः स्वबंधुभिर्साहस्रं स्नात्वा भुंजीत वाग्यम्। एवं कृत्वा स
 माप्नोति विरोगत्वं नरो भुवि। इत्थं वृद्धिपीडाहरनारायणदानविधिः। तथा चात्र पीडायाम्। यैः। पूर्व
 जन्मनि वैश्वहत्तुरं त्रिणि विच्छिन्नानि भवन्ति। पश्चाच्छीतज्वरः। अपानदाहश्च भवति। सतदुपशा
 न्तयेत्कृत्वा तिकृच्छं कुर्यात्। शान्तं विप्राश्च भोजयेत्। उद्यन्त्युचमयुतत्रयं जपेत्। षती कारोरुद्रसूक्ते
 च नुष्टृताभ्यां जुहुयात्। अश्वे वामहिंषी प्रतिल रूपं दद्यात्॥ इति शोपमं वंद्यया मंत्रवृद्धिपीडायाम्। अ
 थ बहुमूत्रतारोगे॥ शान्ता तपः। दुग्धहारी च पुरुषो जायते बहुमूत्रकः। सदद्या दुग्धं नु च ब्राह्मणाय य
 या विधिः॥ इति बहुमूत्रतायाम्। तथा च। सोदर्योगामी बहुमूत्रो भवति। स पराक हयं चत्वारिंशद्ब्राह्म

यण

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

त्रिवेश्यच। संख्या चांशे त्तरशतामष्टां विंशतिरेव च। संपातेन च पुनर्मृज्यात्सर्वमेव हि शोफिनः। अक्षीभ्या
 मिति सूक्तेन यथा लिङ्गं भवेन्न तु॥ वाससां जनं कुर्यान्मार्जयेद्दर्भं सुष्टिभिः। आचार्योपचतद्वसुं द
 द्यात्सोफी सदक्षिणाम्। मंत्रेणानेन विधिवद्दक्षिणाभिमुखः शुचिः। ऋषीणां प्रवरोऽगस्त्यो लोपामु
 द्रापतिः प्रभुः। दौमवस्त्रप्रदानेन तुष्टो व्याधिं व्यपोहतु॥ दानमंत्रः ब्राह्मणेभ्यस्तथान्येभ्यो दद्याच्छ
 त्त्राय दक्षिणाम्। ततः स्नातः शुचिर्भूत्वा वस्त्रमात्यो यशोभितः। इष्टबंधुजनैः सार्द्धं भुंजीताय ह
 रिं स्मरन्॥ इति सोफहरदौमवस्त्रदानम्। तथा च शातातपः। स्वसुतागमने चापि भवेत्सर्वाङ्गसो
 फवान्। तेनापि निःकार्यमेषदानेन यत्नतः। दद्याच्छास्त्रविधानेन ततः पापात्पुमुच्यते। इति शो
 फरोगे। पतितैः सह संपर्केण वल्मीक रोगवान्भवति। समासार्द्धं गोमूत्रयावत्काहारवान्भवेदिति।
 उक्तं च यतः। पतितैः सह संपर्काद्वल्मीकव्याधिमान्भवेत्। गोमूत्रयावत्काहारो मासार्द्धेण विपुष्य
 ति। इति वचनात्। सहिरण्यं घृतं दद्याद्वल्मीकेशोपशान्तये। तथा। यदि तत्र कृमिर्जायेत तर्हि रूपदा
 नं च सर्ववत्कुर्यात्। यतः। जायते यदि तत्रापि कृमिर्व्यविदां वरः। प्रतिरूपं ततो दद्याद्दोगशात्पर्यं
 मात्मनः। इति ब्रह्मगीता सूक्तत्वात्। इति वल्मीकरोगे। अथ हस्तपादतलस्फोटयोरोष्णाङ्गमनुधा
 तिप्रहारं ददाति। अथ कपटदित्ये गोब्राह्मणादीनामसंसर्गात् शरीरालम्भनं प्राप्नोति। सहस्रपाद

क. वि.

३५

मे प्रीतो सर्वजभाश्रयो ॥ दानं मेवः । एवं कृत्वा श्वासकासीनीरोजं स तत्तणाद्भवेत् । इति श्वासकाशहर
ध्वजपाशदानम् । घृतानन्दोदनेन श्वासकासात्प्रमुच्यते । इत्यायुर्वेदवचनात् । श्वासकासां । अथ शोफ
रोगे । यो मार्गं विपुलं पर्वताग्रं बल्मीकं वा कपित्थाश्च तथा सुरालयादि ह्यायामासाद्य मलमूत्रं विमुञ्च
ति निष्ठीवति वा स श्वयशुपीडयति इति नित्यं मूर्च्छितो भवति । उक्तं यत्तः । पर्वताग्रं नदीतीरं ह्यायामासु
ह्यवानरः । मूत्रं पुरीषमथ वा ष्ठीवनाद्यं विमुञ्चति । श्वयशुव्याधिमाप्नोति ॥ इत्याह शंकरवचनात् ।
स इन्द्रं विश्वतस्परीत्यादिनाद्यो तत्रायुतत्रयं जुह्यात् । अत्र व्याधेरुं रुलघुभावो द्रष्टव्यः । माषान्नं
स घृतं दद्यात्त्ववणेन समन्वितम् ॥ इति शोफहरणे । बोधायनमः । विघ्नकर्त्ता च भोक्तृणां शोफी भव
ति मानवः । तस्य कर्मविषाकस्य वक्ष्ये व्याधिविनाशनम् । दानं युक्तिविशेषेण सर्वशोफविनाशन
म् । दौमं वासः समानी यवहुमूल्यं यदर्हति । मुक्ताफलं निवधीयाद्दस्त्रप्राप्ते समंततः । कुंकुमेना
द्रुतं सम्पक्वर्षागुरुधूपितम् । तंडुलो परिसंस्थाप्य तंडुलाश्वास्वशक्तितः । उपचारेः षोडशभिरा
चार्यः पूजयेन्मुदा । युवंयुं वा सुवासाभ्यां मंत्राभ्यां पूजनं विदुः । युवं वस्त्राणि हिरण्यकः । युवा सुवास इत्यपरा
मंत्रः । होमं चापि प्रकुर्वीत समिदाज्यतिलैरपि । उद्ध्वस्व इदं विष्णु — यस्मिन्स सदस्यपि । मंत्रैश्च जु
ह्यादेभिः । स्विष्टकृच्च तदन्नतः । यत्कर्मणात्परीरिचमिति मन्त्रेण होमः । हुत्वा च संपातान्यात्रे सर्वा

वर्तीहनसंशयः। इतिवचनात्। पुरुषसूक्तं सदस्वनास्त्रेजपेत्। उद्यत्पंचतथासप्तवध्या अथोत्तरायुतम्
 चतुष्टुताभ्यां जुहुयात्। पंचाशद्वाह्यणभोजनं दद्याच्च। वासुदेवसहस्र-^{दो}केशाभिषेकं कुर्यात्। हिरण्यं रक्त
 वा सोसिदद्यात्स्वासी पशान्नये। तदुक्तं श्रीमहाभारते। हिरण्यं रक्तवासांसि पंचाशद्विजभोजनम्।
 सहस्रकलशैर्विष्मोः शनानंश्वासादिमुक्तये॥ इति श्वासकाशे। एतद् श्वासकासे पिनामत्रयम्
 शोत्तरायुतत्रयं जपेत्। तत्रापि ब्राह्मणभोजनमनुवर्त्तते। इत्पुष्ट्या सकासे। तथा शातातपः। पिशु
 नोनरकस्यात्ते जायते श्वासकासवान्। घृतं तेन प्रदातव्यं सहस्रपलसममितम्। सप्रयोगं सद
 क्षिणमिति। इति श्वासकाशे। अथ पद्मपुराणे। श्वासकासयुतो मर्त्यो वंदीय ह एते भवेत्। बोधाय
 नः। ध्वजं पाशं पलैकेन कुर्यात्तुरजतेन वै। पलांर्द्धं नाथवा शुद्धस्फटिकोपममादृतः। रत्नैर्मरकते
 सम्पग्वद्ममङ्गेषु सर्वतः। कुम्भं च स्थापयेत्तत्र तिलानां द्रोणपंचके। कुम्भस्योपरि संस्थाप्य ध्वजः
 पाशश्च भोजनः। सहिरण्यं दयं तत्र ब्राह्मणाय निवेदयेत्। वस्त्रेण वेष्टुं कुम्भं गंधमात्साक्षता
 र्चितम्। श्रुतवृत्तसमृद्धाय। श्रोत्रियाय कुटुंबिने। वरुणस्य तथा वायो। प्रीत्यर्थं विनिवेदयेत्। इ
 तिविधिः। नमः पाशाभूते तुभ्यं नमो ध्वजकराय ते। जलाधिपतये तुभ्यं वायो सर्वजनप्रियः। युव
 योः प्रीतये हतौ ध्वजपाशो तुराजतौ। सुरेश्वरौ महात्मानौ दाते न ध्वजपाशयोः। श्वासकाशौ हरतौ

लोदरजलधेनुदानम्। जलहर्त्री जलोदरीतिवचनसामर्थ्यात्। तत्र कुर्यात्तु मकरं सम्प्राजतं तास
 मेव च। पलत्रयेण द्वाभ्यां वा यद्येकेनाथवाकृतिम्। यद्वा विभवविस्तारे कुर्याद्द्वैवित्र्यमानतः। पुच्छे रत्ना
 निदेयानि काण्डे काण्डे विचक्षणैः। नेत्रे स्पर्शमये कार्ये जिह्वा मित्ये प्रकल्पयेत्। पादद्वये च दातव्यं। घृतपा
 त्रे द्वयं द्वयम्। कृष्णवस्त्रेण संवेष्ट्य च दातुं रुचिं चर्चितम्। जलपूर्णं तास्रपात्रे स्थापयेन्मकरं चतुर्भुजं
 ह्यणं वृत्तसंपन्नं शुचिं द्वात्रिंशत्तमं लोलुपम्। प्रसाद्य गृहमाकार्यं प्रणिपत्य विसर्जयेत्। केपूरेः कटके
 र्वस्त्रेः पूजयेद्गुलीयकैः। ततः प्रदद्यात्तदानं कृत्वा होमं च मंत्रवत्। तत्र। नमामि पाशहस्तं
 प्रार्थयेयादसां पतिम्। ददामि शास्त्रविहितं मकरं रोगशान्तये। जलाधिदेव देवस्य पश्चिमायाः
 षत्ते विभो। उदरं व्याधिनाशमेकुरु दानेन तोषितः। दानमंत्रः। एवं दत्त्वा च नत्वा च तमाचार्यं विस
 र्जयेत्। तोषयेद्वा ह्यणान्साधून् भुंजीत सर्वं धुभिः। इति जलोदरहरमकरमूर्तिदानम्। अथ खा
 सकाशे। तत्र स्मरणात्। योलवणमधु कृष्णजिनादिमहादानानि कुरु क्षेत्रादिविशिष्टदेशेषु ग
 हणादिविशिष्टकालेषु च निषिद्धदातृभ्यश्च प्रतिगृह्णाति स्वयं मपात्री भूतो वा स जन्मात्तरं ते
 न पाप्मानाकं शृङ्गापीड्यमानः श्वासी कासी कृमिकुक्षिश्च भवति। तदुपशान्तये महिषीयथोक्तवि
 धिना दद्याद्विज्ञाशास्त्रं च वृजयेत्। काम्यं यद्दीयते दानं तत्समं सुखावहम्। असमं तु दोषाय भ

मम। प्रतिमायाः प्रदानेन प्रीतो भानुरहयति। भ्रमणं देहजं सर्वमाप्नुदेवो व्यपोहतु। एवं दत्त्वा तु तं दत्तं
 माचार्यो याति भक्तितः। शनैः कियदनु ब्रज्यस्वापरांक्षमापयेत्। अन्येभ्योऽपि ब्रह्मणेभ्यो दद्याच्छ्रुत्वा च दत्ति
 णाम्। एवं दानं पुराणे कृतं दत्त्वा मर्त्योऽति भक्तितः। पूर्वकर्मविपाकोऽस्य भ्रमं त्यक्त्वा सुखी भवेत्। इति
 वौ धाय न वचनात्। भ्रमनाशनं सूर्यमूर्तिदानम्। अथ स्त्री हरोगो विश्वास्प विषदाता च यश्च भक्ष्य भक्त
 स्तथा। असत्कर्मरतः पश्चात् स्त्री हवा ज्ञवति ध्रुवम्। शूली च जायते सोऽपि। विश्वास्प विषदा च स्त्री ह
 वा जायते नर इति वचनात्। तत्र प्रायश्चित्तमुक्तम्। पराकं कृच्छ्रं चाश्रयणं कुर्यात्। अत्राशक्तोऽस्तु व
 र्णानिः कचनुष्टयदानम्। तत्राप्यशक्तः प्रतिदिनं चतुर्विंशति ब्राह्मणेभ्यो भोजनं दद्यात्। व्याधेर्युक्तलघु
 भावात् प्रायश्चित्तेऽपि गुरुलघुभावो द्रष्टव्यः। अपामार्जनस्तोत्रं जपेत्। इति स्त्री ह शूले वित्तं न दत्त्वा
 योऽधीते स स्त्री ह ज्ञवति तच्छात्रये श्रीशूक्तमयुतत्रयं जपेत्। चतुष्टुताभ्यामष्टोत्तरशतं जुहुयात्
 । भृतकाध्यायं पकोषस्तु कन्यादूषणतत्परः। स्त्री हवान्समवेद्विप्रः श्रीशूक्तमुक्तये जपेत्। द्विजमि
 ष्टान् भोजनं च। इति स्त्री हरोगो शातातपः। गर्भपातनजारोगाय कृत्स्नी हजलोदरः। तेषामुपस
 मार्थाय प्रायश्चित्तमिदं स्मृतम्। एषु दद्याद्दिवा यजलधेनुं विधानतः। सुवर्णरूपताम्राणां प
 लेत्रयसमं चित्ताम्। भूरि भोजनदानं च ततो रोगात् मुच्यते। इति शातातप वचनात्। यत्स्त्री हज

वि० ननु यो धत्ते पृथिवीं सर्वो संशे लवनकाननाम् । क्षीराद्यो यस्य शय्या च देवदेवस्य शार्ङ्गिणः । सोऽन्नतः ॥
 २३ स्वीदानेन तु सोऽप्याधिं व्यपोहतु ॥ दानमंत्रः । एवं दत्त्वा तु तं नागमाचार्यो यस्य सदक्षिणम् । भूमौ प्रणम्य पृ
 रसाशनेः शतपदं व्रजेत् । आचार्येण भ्यनुज्ञातः स्वगृहं प्रविवेशत् सुधीः । ब्राह्मणान् भोजयित्वा च
 स्वयं भुंजीत वंधुभिः ॥ इति त्रिसर्पवातहरनागविधिः ॥ तथा भवेच्च । विभ्रायति यो विप्रान् नोषथा
 दिप्रयोगतः । वक्ष्यामि तत्प्रतीकारं दानहोमादिकर्मणा । व्यवहारिकनिःकैरुक्तविभिर्ह्यभ्यामथापि
 वा । एकेन वा स्वशक्त्या यः सूर्यं प्रति मां शुभाम् । कुर्याद्द्विहस्तामूर्द्धात्तु पद्मद्वयसुशोभिताम् । रथोप
 रिस्थितां रक्तवाससा समलंकृतां । कुंकुमेनाङ्किताम् । सम्यक् कर्मात्मैरलंकृताम् । स्नापितां पंचसुध
 या ता म्रपात्रोपरि न्यसेत् । पात्रस्य च परीमाणं पलानामष्टकं विदुः । तदर्द्धं वा प्रकर्त्तव्यमेवं पात्रवि
 निर्णयः । पात्रं तिलानामुपरि विन्यसेद्दर्भं संस्तृते । एवं भूतस्तुतां सम्पगाचार्यः पूजयेत्सुधीः । गं
 धमाल्यैः सुरभिर्हंसः शुचिषदित्पृच । उपचारैः षोडशभिर्हंसः स्विष्टकृतस्य च । आग्नेनुत्तर
 दिग्भागे कलशस्थापनं मतम् । अभिषेकादिकं सर्वं शाक्तिकर्म पुरःसरम् । सुखालेपयेत् । उ
 दङ्मुखः प्राङ्मुखवा यदद्यात्प्रति कृतिं शुभाम् । तत्र भगः दृषागमस्ति मान् । सर्वदेवमयो ब्रह्म
 जगच्चक्षुस्त्रैतनुः । श्रेष्ठधां दिप्रयोगेण मया यद्दर्हितं कृतम् । विप्राणां तेन जनितं यदभूद्भुमणं

आह। सर्पैः स्तयः खादयति स विसर्प्यो भवति। दानेनैव शमः कार्यो होमेन च विशेषतः। पलेन वा ते
 दह्ये मत्तदह्येन वा पुनः॥ कुर्यान्नागं सुवर्णेन फणपंचकसंयुतम्। माणिक्याणि च देयाणि ५ त्येकं
 फणपंचके। रत्नं पृष्टे तथा देयं वङ्गलोचनयोर्द्वयोः। एवं कृत्वा शुभं नागं कुंकुमेनानुलेपयेत्। र
 त्तवस्त्रेण संवेष्ट्य ताम्रपात्रे परिन्यसेत्। ~~तत्र दद्यात्~~ पात्रस्य च परीमाणं पलानामष्टकं वि
 दुः। उपचारैः षोडशभि रर्चयेन्नागमुत्तमम्। आचार्यः सर्वशास्त्रज्ञो धर्मशास्त्रपरायणः। होम
 चापि प्रकुर्वीत समिदाज्यतिलैश्चुभैः। नमोस्तु सर्पेभ्य इति त्रिभिर्मन्त्रैर्यथाक्रमम्। अष्टोत्तरसह
 स्रं तु अथवा षोडशं तमम्। अष्टाविंशतिमेवाथ तदन्ते स्विष्टकृद्भवेत्। हुत्वा हुत्वा च संपातेः स्तु
 तपात्रस्थितैस्तुतैः। आचार्योऽङ्गानि मार्जेत्तरो गिणः स विसर्पिणः। त्रिभिस्तु सर्पराजीभिर्भूविभू
 म्नादिभिः क्रमात्। स्वस्थो यथासौ भवति गात्राणामनुलेपनः। गुग्गुलुं च सुगंधं च। देवदांतुं च
 नित्तिपेत्। ततः स्वकल्पतः कुर्यादभिषेकं जलैः शुभैः। नमोस्तु इति वान्मेस्तु ह्रिदुक्केरपि। हिरण्य
 वर्णं सुचयः पावमानानुवाकतः। आपो हिष्णुमय इति प्राज्ञो वातरतीरयन्। उत्सादिताङ्गुः तु चिरं
 तिपेदगुरुचंदनैः। ततः शुक्लो वरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनः। सम्यक्समर्चयेद्गङ्गागंधमाल्या
 द्वादिभिः। सर्पदेवतसंज्ञेण आचार्योऽपि समर्चयेत्। अनन्तरं सर्पराजमाचार्योऽपि निवेदयेत्।

नीः विधिः शुभेः केषूरकटकादिभिः। उपचारेः षोडशभिर्नैर्वैद्यैश्च मोदकाः। यथा देवतथाचार्येण्यनं
 कारादिकल्पयेत्। आचार्यः परया भक्त्या गणेशानां प्रकल्पयेत्। अर्घ्यपाद्याचमनीयैर्नैर्वैद्यैश्च।
 निवेदयेत्। अष्टजादितथान्यञ्चकारयेद्ब्रह्ममुत्तमम्। निवेद्य पार्श्वं तीर्त्वापि देवदेवं महेश्वरम्। प्र-
 जयेत्परया भक्त्या आचार्यः स्वयमेव हि। तथैव रोगवाञ्छायां संपूज्य गणनायकम्। गणान्त्येति नां
 मंत्रेण तूष्मीभूतस्तूपूजयेत्। मध्यं दिने तु संप्राप्त्येति मांदक्षिणायुताम्। मंत्रेणानेन वि-
 धिवत्प्रदद्याद्भक्तिं संयुतः। उदङ्मुखोऽपविष्टाय विष्टाय प्राङ्मुखो गदी। विनायकप्रपन्नाभिर्निहर-
 विघ्नविनायकः॥ त्वं देवैः प्रार्थितं पूर्वं विघ्नं विघ्नपरायणैः। ब्राह्मणप्रवासरोधेन यज्ञात्तममव-
 कृतम्। पूर्वकर्मविपाकेन ह्यपरोन्मनादिकम्। जाड्यं वाप्यथवाचार्यमूकत्वं वा गलयहम्॥
 त्वदचार्याः प्रदानेन रोगमाशुविनाशाय॥ दानमंत्रः। चतुर्णां ब्राह्मणानां तु दद्याद्भुक्त्या च द-
 क्षिणाम्। एवं कृत्वा गणपतेर्दानेन ससुखी भवेत्। इत्थं परस्मारहरविनायकदानविधिः॥ शा-
 तातपः। धूर्त्तः। परस्माररोगी स्यात्स तस्मात्विशुद्ध्ये। ब्रह्मकूर्चं त्रयं कृत्वा धेनुं दद्यात्स दक्षिणा-
 मिति शातातपवचनात्। अपस्माररोगे। अथ विसर्पवातरोगे। अमेध्यदाता विसर्पवान्भवति।
 समासं पयो ब्रतमाचरेत्। गां दद्यात्स्वशक्त्या हि जभोजनानि च। इति विसर्परोगे। वृद्धवोधाय न-

भिर्वा प्रयत्नतः । मंडपस्य चतुर्भागां वेदिका उपकल्पयेत् । गत्रो विनायकस्यापि पूजां कुर्यात्समाहितः ।
 पंचामृतेन स्नपनं कृत्वा शुद्धेन चेतसा । एवं विनायकस्यैव ह्यधिवासनमिष्यते । चतुर्भिर्ब्राह्मणैः सह मा-
 चार्यः सर्वशास्त्रवित् । स्वयमेव हि श्याचार्यो धर्मज्ञः सत्पवाक् शुचिः ॥ कुलीनो ज्ञानवृद्धश्च सर्वपाणिहि-
 ते रत्नः । रात्रौ जागरणं कृत्वा मध्यरात्रे वलिं हरेत् । मद्यमांसेन सहितं तथा क्षीरोदनेन च । आचार्यः ।
 प्रयतो भूत्वा मंत्रेणानेन सर्वतः । पूर्वस्यां दिशि दद्याच्च वलिं वैसा ह्वं कामिकम् । आदित्यावसंवोरुद्रादे-
 वा भूतानि सर्वशः । सर्पाः पिशाचाः शाकिन्यो डाकिन्यः पांथ देवताः ॥ अपस्माराधिदेवश्च वेताला-
 दिग्रहास्तथा । वलिदानेन दत्तेन शान्तिं कुर्वन्तु सर्वशः । वलिदानमंत्रः । ततः प्रभाते विमले स्नात्वा अह-
 तवासः । भूषिताः कटकैः स्वकैः । पूर्वस्मिन् द्रुचः कुर्यात्समिदाज्यचरुत्कटम् । विनायकं समुद्दिश्य गणा-
 नां ह्येति शक्तितः । ऊँ तत्सु रूपाय विद्महे वक्रतुंडाय धीमहि । तन्नो दत्त प्रचोदयात् । अध्वर्युर्हृदि शिणे
 कुंडे कुर्याद्दोमं समाहितः । छंदोगः पश्चिमे चापि वामदेवो न होमयेत् । अथर्वाण श्रोत्रैर्होमं कुं च
 डे समाचरेत् । विनायकाय देवाय सर्वभूतहिताय च । गणापत्ये नियुक्ताय दुर्गं परस्वस्ति स्वधानसः
 ! इत्थुच्चार्य स्वाहा । समिदाज्यचनुहुत्वा पूर्णाहुत्यान्तमेव च । आचार्यः प्रतिमां तां तु ब्राह्मणैः सह संयु-
 तं प्रासने वेदिका मध्ये विनानादि सुशोभिते । तिलानामुपरि स्थाप्य गंधमाल्यैः प्रपूजयेत् । वस्त्रे

पुनर्जोत्सुधीः। अतोभ्यामनुवाक्येन यथा लिङ् प्रयत्नतः। दर्भाय मुष्टिना चैव दर्भं पिञ्जुलिकेरपि। हिर
 ण्यं वस्त्रं शुचयः। आपो हिष्टेति वै पुनः। पवमानानुवाकेन आपोऽस्मांस्तथैव च। अन्येषु पावनेर्मन्त्रै
 र्यजुर्भिर्लोकपावनेः। वास्याणान्भोजयेच्च। पयथाविभवतो नरः। ततः स्वबंधुभिर्सांर्द्धं भुञ्जीयाच्छुद्धमात्र
 तैः। गुरोरलीकेन कृताद यत्तत्रादिमुच्यते। आयुरारोग्यसम्पन्नः स्वस्था भवति मानवः। वातव्या
 धिषु चान्येषु दानमेतत्करोति यः। सर्वैतदोषनिर्मुक्तो नीरजो भवति ध्रुवम्। इति बोधाय नः। प्रा
 ह वचनं पाकतः॥ इत्यपतत्र वायुहर हरिण दानम्। अथापस्माररोगे। स्वामिनो गुरोश्च प्रति कू
 लोऽपस्मारी भवति। अपस्मारो नाम दारुणो वायु विशेषः। तत्रापस्मारी चांदायणं कुर्यात्। सदसस्य
 तिमद्रूतमित्यनेन च नृपुताभ्यां जुहोति। देवत्राह्यणान्सं हृज्य नमस्कुर्यात्। हिरण्यं दद्यात्। कयान।
 प्रिवत्राभुवद्वृतीति सूक्तं जपेत्॥ इत्यपस्माररोगे। तथा बोधाय नः। वास्याणश्वासरोधेन ह्यपस्मा
 री भवेन्नरः। वक्ष्ये तस्मिन् प्रतीकारं दानहोमादिकर्मभिः। पलेन वातदोर्द्धेन तदोर्द्धेन वा पुनः। विनाय
 काद्वैमानेन आखुं देवस्य कारयेत्। तस्याप्यंगेषु देयानिरत्नानि विविधानि च॥ माणिक्याभ्यां प्रकुर्वी
 त चक्षुषीतस्पर्शे भजे। एवं प्रति कृतिं कृत्वा विघ्नराजस्पर्शे भजे। राजतंचतथानागमुपवीतं प्रकल्पयेत्
 पुष्करं पद्मरागेण हस्तैरत्नं प्रकल्पयेत्। षोडशसंभसंयुक्तः शोभादंशभिः स्मृतम्। प्रागुदक्युवणो देवोऽथ

तत्रोवायुः। तत्रोवायनः। कारयेद्वरिणं शुभं वायोर्वाहनम्। त्रिमम्। मृगे च राजते कार्यवलि त्रयसद्विते।
 तदुलोपरिसंस्थाप्य ब्राह्मणाय निवेदयत्। आढकवितयेतद्वा तदहर्वास्वशक्तितः। पत्सु च तुरुषु संस्था
 प्यंकां सपात्रचतुष्टयम्। वायुदेवतमंत्रैश्च होमं तत्र प्रकल्पयेत्। समिदाज्यचतुर्द्वत्वाशतमष्टोत्तरं द्वि
 जः। एतदानप्रयोगज्ञो वेदवेदो गपारगः। अग्नेरीशानदिग्भागे सकुंभं स्थापयेत्सुधीः नवदेयानि
 रत्नानि अलाभे स्वर्णमेव तु। नित्तिपेन्मृत्तिकां चापि रोचनां गुग्गुलुं तथा। चतुर्भिर्ब्राह्मणैश्चापि शा
 न्तिकर्म प्रकल्पयेत्। आपोहिष्ठादिभिर्मंत्रैर्हिरण्पादिभिरेव च। पवमानानुवाकेन अभिषिंचे
 च तं नरम्। तथा पीठे समासीनमाहृतारोगिणं ततः। वस्त्रेणावेष्टितं कुंभमादाय चतुरो द्विजाः। च
 तुरर्ध्वदेविदः शुद्धा अभिषिंचन्ति मंत्रतः। ततः शुक्लां वरधरः शुभ्रमाल्यानुलेपनः। आचार्येण समां
 पूजां हरिणस्य समाचरेत्। वायोः सतेन मंत्रेण तस्त्रिंशु नाथवा पुनः। ततस्तं हरिणं दद्यात्प्राङ्मुख
 यद्गुदङ्मुखः। मंत्रेणानेन विधिवदाचार्याय स्वशक्तितः। वायोचरसि भूतानामन्तस्त्वं लोकपाव
 नः। प्राणोपानव्यानो रानसमानाद्यभिधाततः। अलीकं यत्कृतं देवैर्ध्वजन्मनिमारुत। तद्देहि
 सर्वमेतद्दिपरमात्मा यथैव हि। वाहनस्य प्रदानेन अपतं वपि नाशय। दानमंत्रः। ब्राह्मणानां
 चतुर्णां हि स्वशक्त्या तस्त्रिणंददेत्। आचार्यस्त्वहं तं दासो गृहीत्वा शुक्लमेव च। तेन तस्य तथा लिङ्गं मगा

० वि० हृदि त्रयं द्वयं तथा । गुरुत्वं तोरुपयुक्तं विधर्मात्तरे सरकतप्रख्यः कोशिकादार्णयत्नाकेन विवर्जितः । छ
 त्रं च पूर्णकुंचकरयोस्तस्य कारयेत् । करद्वयं च कर्तव्यं तथा विरचितं जलिः । विष्णोः पुरश्चेत्कार्पो सौहिभुजो
 रचितं जलिः । श्वेतवस्त्रेण सैवेष्मन्ताम्रपात्रे परिस्थितम् । चंदनागुरुकर्पूरेः श्वेतमाल्यैर्विशेषतः पूजये
 त्परया भक्त्या गरुडाद्वयमादरात् । होमं कुर्याच्च तत्रैव समिदाज्यतिलैस्तथा वात्सल्यः सर्वशास्त्रज्ञः कु
 शलो निर्मलात्मवान् । वैष्णवो धार्मिकः शास्त्रः स्वाचारः संजितेन्द्रियः । तत्र मंत्रो गुरुः प्रयत्नी । उत तसुरु
 षाय विद्महे । ऊत तसुरुषाय विद्महे वायुवेगाय धीमहि । तच्चोः मृतमथ नः प्रचोदयत् । समिदा
 ज्यतिलानां तु मन्त्रा एते यथा कर्मतः । ततः शुक्लां वरधरः शुक्लां गंधानुलेपनः । यजमानः स्वयं भक्त्या
 शुचिः प्रयतमानसः । वात्सल्येण प्रदद्यात्तं हृदि नारायणं स्मरन् । मंत्रेणानेन संपूज्य वस्त्राद्यैश्च स्व
 शक्तितः । विहंगराजपक्षी शसुपर्णी तनया प्रभोः । सूर्याशनवियदत्तं सर्वजन्मनियत्कृतम् । देव
 द्रव्यापहणं यच्चान्यदपि कुत्सितम् । रूपनिंदा यवाद्रोहस्ते । नयद्विकृतं मम । अपवाहुकवातेन संजो
 तमथ वापियत् । विनाशयाशुतत्सर्वं श्रीनारायणवाहनम् । दानमंत्रः । एवं दानेन दत्तेन विधिना मु
 निसत्तमम् । ततो निःकल्मषो भूत्वानीरुजो जायते नरः सप्तजन्मकृतात्पापाद्युजातं वा तं वेदकृतम् ।
 तन्मुक्तो जायते नूनं शक्तितस्तर्प्यये हि जातम् । इत्यपवाहुकं वैकृत्य हरगरुडदानविधिः । श्रुत्वा प

आचारवत्तं धर्मज्ञं वेदं दंडं पारगम् । प्रतिग्रहनिष्ठं च प्रतिस्मृतियथा स्मृतम् । स्वयं भक्त्या रूपा ।
 नीयं पूजयेद्दस्वकुंडलैः । कुंकुमागुरुकर्पूरेणुपवीताङ्गुलीयकैः । पूर्वोक्तेन विधानेन होमं च
 कारयेत् । मंत्रेणानेन दद्याच्च सर्वलोकनमस्कृतम् । लक्ष्मीपते देवकिने दने शक्तीराशि शायिव च
 सामगम् । गोविंददामोदरवातरक्तं विनाशया शुद्धयितारिवर्गः । दानमंत्रः । एवं दानेन दत्तेन शी
 धं रोगात्प्रमुच्यते । इति वातरक्तहरलक्ष्मीनारायणमूर्तिदानम् । यो नरः पूर्वजन्मनिलसुनंता
 लफलं वा स्वलीलयाऽप्राप्तिसहवातपित्तोद्वेकवान्भवति । तत्र चांद्रायणं कुर्यात्स्वशक्त्या प्रत्या
 स्नायं वा दद्यात् ॥ इति वातपित्तं । तथा च कुंजरघातकोऽश्वघातको वा कृमिकुक्षिर्भवति । स नीलवृ
 षोत्सर्गमन्यं वा दृषमुत्सृजेत् । गोमिथुने वा दद्याद्ब्राह्मणानां शक्त्या भोजनं च । तथा च । मृते भर्तृ
 रिषानारीनवं वस्त्रं प्रधापयेत् । सामृतानरकं याति कृमिकुक्षिस्ततः परमिति वचनात् । ततः रमन्
 जन्मनीत्यर्थः । तस्माच्चान्द्रायणं कुर्यात्कृमिकुक्षिं विनाशनम् । विंशतिं ब्राह्मणां प्रेक्षेत्तस्मिन्नेन तु
 तर्पयेत् । इति वैदिकशास्त्रदर्शनात् । इति कृमिकुक्षिहरम् । अथापवाहुकवायुरुच्यते । देवद्वयो
 पयोगेन जायते ह्यपवाहुकः । तस्य रोगस्य शास्त्रार्थं न दानमेतदुद्दिशितम् । ब्रह्मांडपुराणे वचनात् । सां
 दं राजतं तापि गरुडकारयेत्सुधीः । ताम्रेण वायपलतः स्वशक्त्या ताय नारदः । नासां स्वर्णमयी कुर्या

वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥ वि० ॥
 शुद्धये ॥ इति पंरा शरवचनात् । इति कमिलोदरं कृशोदरः । तथा । अविधस्यापि हरणे सूर्यवातः प्रजायते
 । सूर्याया वः प्रदातव्यो मासं देयं च कांचनम् । इति सूर्यवाते । रक्तवस्त्रप्रवालानाहिहारी स्यादक्तवातवान्
 । स वस्त्रा महिषी दद्यात्पद्मरागसमम्विताम् । इति रक्तवाते । दंडापतानकयुतः शूद्रहता प्रजायते ।
 प्रजापत्यं सकृत्कंदद्याद्देवं सदक्षिणाम् । इति दंडापतानकवाते । तथा च । सभायां पक्षपाती च
 जायते पक्षघातवान् । निःकत्रयमितं स्वर्णं सदद्यात्सभ्यवर्तिने । इति पक्षघातवाते । तथा च । अयेनौ
 चाभिगमनाद्भुजस्तंभः प्रजायते । सहस्रकलशस्त्रानं मासं दद्याच्छिवस्य तु ॥ इति भुजस्तंभे । तथा च । ल
 क्ष्मीचामान्नदानं स्याच्छुदानं भ्रमातुरे । इत्यायुर्वेदोक्तं भ्रमरहरं छर्दिहरं च । तत्रायुर्वेदो वनस्पति
 सेचनेन विसर्प्यात्प्रमुच्यते । इति विसर्पहरम् । अथ वातरक्ते । बोधायनः । लक्ष्मीनारायणरूपं
 सुवर्णेन प्रकल्पयेत् । पलेन वातदर्धेन तदर्धेनाप्यवायुनः । लक्ष्मीनारायणरूपलक्षणम् । पद्मा
 सनगतं कुर्याद्देवदेवं चतुर्भुजम् । दक्षिणे कारयेत्पद्मं शंखमूर्ध्वकरेण्यसेत् । बायोत्सङ्गताल
 क्ष्मीरत्नपात्रकरा भवेत् । वस्त्रैरत्यन्तरुचिरैः परिधाप्याति कौतुकम् । मुक्ताक्षमपरिद्विप्तं चंदनागु
 रुलेपितम् । मिषु नंदर्शनीयं तल्लक्ष्मीनारायणरूपकम् । ततो विप्रसमाकार्यं शीलवत्तं गुणद्वितम्

दुदरगुल्मवान्। गुणधेनुः प्रदातव्यान्नेन तद्दोषशान्तये इत्पुदरगुल्मे। कन्यादानं च गुल्मके। इत्युर्व
 दवचं नात्। तथा उदररोगे। पूर्ववच्च यथा शक्त्या गणेशं कारयेत्सुधीः। आखुय जोषवीतादिष्टं कंत
 स्पविन्यसेत्। तिलाढकद्वये वस्त्रस्योपरि स्थायेत्तु तम्। भूमौ शुद्धं प्रदेशे तु भक्त्या प्रयत्नमानसः। व
 स्त्रेण वेष्ट्य मंतिमान् पूजयेत्तं विनायकम्। चंदनागुरुधूपैश्च कुंकुमेन विलेपयेत्। पूजयेद्वाहं वा
 पियथा देवं तथैव हि। आश्चर्यं तिलैर्होमं कुर्यादष्टोत्तरं शतम्। गणानां त्वेति मंत्रेण तथैवाज्या
 हुतिः क्रमात्। तस्मै होमं कृतवते सर्वमेतत्प्रकल्पयेत्। शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां तु महा -- सुभक्तिः
 पूजयेत्तं तथा चार्यं वस्त्रेण प्रयत्नः शुचिः। पूर्वकर्मविपाकेन इह कर्मकृतेन वा। स्त्रीह गुल्मोदरी
 स्नाया प्रदरा व्याधयस्तुये। सर्वे नश्यन्ति ते ह्यस्मिन्दाने दत्तेन संशयः। मंत्रेणानेन दद्याच्च भक्त्या
 परमया पुनः। विनायकगणेशस्य सर्वदेवनमस्कृतम्। पार्वतीनंदनममसमयव्याधिर्मोदरम्।
 तव दानेन दत्तेन शक्तेनाखुरधेन हि। नाशया शुभं हेशानपुत्रभक्त्या न मे गदम्। एवं कुर्याद्गणप
 तेर्दीनं व्याधिं विनाशनम्। इति गुल्मादुदररोगहरगणेशदानम्। अथ। अनिवेद्यसुरादिभ्यो
 भुंजानो जायते धमरः। वातिमान्नर इति पाठो वा। सभोजयेत्तं विषान्सहस्रं वा प्रमाणतः। शाक्त
 र्नाशरणम्। इति धमरहरम्। तथा च। अभक्ष्य भक्षणं चैव ज। यते कर्मिलोदरः। गोमूत्रं पावकाहा

वि० ॥ हेमन्तत्रयप्रकारयेत् । समिदाज्यं तसंस्कृत्य शतमथोत्तरं द्विजः । अष्टाविंशतिरेवाद्यदानमंत्रेण
 कारयेत् । वायोचरसिलोकानां भूतस्त्वं लोकपावनः । वाहमस्य प्रदानेन वातव्याधिं प्रणश्य । दा
 नमंत्रः । अनेन कृतमात्रेण यथोक्तेन विधानतः । वातव्याधिविनिर्मुक्तो नीरुजः सुखमश्नुते ॥ इ
 ति वातव्याधिहरमृगदानविधिः । तथा च गुरुप्रत्यर्थी गुल्मवातवान्भवति । अस्प्रायश्चित्तं वातगु
 ल्मवान्यदिभवति तर्हि मासमेकं पयोव्रतमाचरेत् । मुंचामीति । त्वंच वनु घृताभ्यामयुतं जुहुयात् ।
 वातश्चावातभेषजमिति जपेत् । अन्नदानं च कुर्यादिति । वातगुल्मरोगे । तथा च पद्मे । गुल्मी स्याद
 ह्यजागमइति । वौधायनवचनात् । सौवर्णं राजतं ताम्रं कारयेत्कांस्यतोपि वा । यद्वा । कूर्मूलका
 स्तेन विघ्नं विभवं तो नरः । पुष्करं कारयेद्द्वैमं सौवर्णं लोचनद्वयम् । आखंच कल्पयेत्तस्य यथादे
 वो विनिर्मितः । नागयज्ञोपवीतं च कल्पयेत्तस्य गुल्मवान् । अनन्तरं च वा सोभिश्चंदना गुरुपूजि
 तम् । सहिरण्यं ब्राह्मणाय स्वशक्त्या पूजिताय च । कृतहोमाय दात्ताय सर्वशास्त्रार्थदिने । मंत्रेणाने
 न विधिबृहत्क्षिणाभिमुखाय तु । दद्यादुदङ्मुखः स्थित्वा ध्यायन् देवंगणेश्वरम् । विनायकगणेश
 यं सर्वदेवनमस्कृतम् । पार्वतीनेदनं मम गुल्ममाशु विनाशय । दानमंत्रः कृतेनानेदाभेन नी
 रोगो जायते नरः ॥ इति गुल्महरविनायकदानम् । तथा च शांतातपः । विकारांश्च कृत्वा हृत्ता भवे

छत्ती चस्त्रियं परस्पराणां दा क्रम्योपभुंक्ते ससर्वाङ्ग संधिषु धनुर्वातरोगवाननुचिमानुष्वज्वरवांस्तीव्रपा
 डवानपिभवन्ति। तदुपशान्तये प्रतिरूपदानं महिषी च। कृच्छ्राति कृच्छ्रांदायणानि वा कुर्यात्। उद्यन्नद्य इ
 त्मुचं जपेत्। धनुर्वातरोगोपशान्त्यर्थं प्रतिरूपं द्विजोत्तमे। प्रदद्यान्महिषी कृष्णां संवत्सां पूजयन्ततः॥
 इत्येतदुक्तं ब्रह्मांडपुराणे। तत्रं सहस्रनामस्तोत्रं नाम त्रयं वा जपेत्। यतः नाम त्रयं जपेन्मर्त्यो रोगशान्त्य
 र्थमात्मनः। सहस्रनामकं चापि शास्त्रसम्पन्निधानतः॥ इति महाभारतवचनात्। नाम त्रये छंदोसि
 ऋषयो देवताश्च प्रदृश्यन्ते। ऋगायत्री पुरुषप्रदी सतततनुवेति छंदोसि। वसिष्ठः कश्यपो नारदश्च
 तृषयः महाविष्णुर्महानरसिंहो महावराश्चेति देवताः। सर्वे रोगोपशान्त्यर्थे इति शंकरगीतावच
 नात्। पुरुषसूक्तं जपेत्। ततः पापक्षयान्मुक्तो रोगा इव त्वेव॥ इति धनुर्वातरोगे। यो स्वात्वाहुत्वात्वा ज
 च ब्राह्मणे भुंक्ते सहिक्का वातरोगी भवति सत्रीणि चांदायणानि निःकृतिं कृच्छ्रात्वा तथा चरेत्। ---
 --- शिवर्णमित्यादिसूक्तं जपेत्। इत्यङ्गिरो वचनात्। मुर्द्धं च ब्राह्मणे दद्याद्विक्कारो रोगविनाशनमि
 ति। इति हिक्कारोगे। अथ वायुपुराणे बोधयन्तः। वातव्याधियुतः सेपीति। तत्राहरिणं कारयेत्ता
 म्। सुहृदं दशभिः पत्नैः। तदद्वैनाय कुर्वीत शृङ्गे रूपमये दृढे। तं हृत्लोपरि संस्थाप्य ब्राह्मणं निवेद
 यत्। आठकवित्तयं यद्वा तदद्वैवाद्यशक्तितः। स्थाप्यं चतुर्षु पादेषु कां स्पृशेत् चतुष्टयम्। वायुदेवतमं

वि० ॥ तत्रैव पराच विघ्नकरणादजीर्णत्वं प्रजायते । तथा पराशरः । परान्नविघ्नकरणादजीर्णमुपजा
 यते । लक्ष होमं प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि । इत्याजीर्णहरत्नक्ष होमः । मंदोदराग्निर्भक्षते सर्व
 हानिकरप्रदः । प्राजापत्यत्रयं कृत्वा भोजयेच्च शतं द्विजानिति । पराशरः । इत्यग्निमाद्य हर प्रायश्चि
 त्तम् । अथ गुल्महरणेषु । तत्र वातव्याधौ । गुरुवधप्रत्यवायी वात रोगी स नामत्रयेण धुतत्रहो प
 मं कुर्यात् ॥ यतः । वातरोगी जपं होममेकं वा पुनत्रयम् । नामत्रयेण कुर्वीत प्राह शंभु उमापतिरि
 तिलिङ्गे भिधानात् । इति वातरोगे । तत्रैव वातरोगे कारणान्नरपुत्ति कृत्यत्तरम् । चोच्यते । देवब्राह्म
 णान्नापहरणात्स्वामिकार्यदोहाच्च वातरोगी भवति । अस्मि प्रायश्चित्तं कृच्छ्रं चान्द्रायणानि
 वा कुर्यात् । अग्निरग्निमं च जपेत् । अनेन च मंत्रेण प्रहोमं कुर्यात् । वात आवात मंत्रेण जपेदयुत
 संख्यया । अग्निरग्निमं च जपेत्तथैव जुहुयादपि । इति वायुपुराणे स्मरणात् । इति व्याधिहर
 णे । तथा च । विश्वास्पविषदाता च अमहस्पचसाधकः । वातव्याधिमतां मुखो भवेदितिर्मम । तत्र त
 दशुभविनाशार्थं सप्रयोगं हिरण्यं दद्यात् ॥ इत्यर्द्धवातरोगे । अथ च । निक्षेपवस्तुनो भोमान्मोह
 यित्वा परास्तंथा । नरञ्जन्मादवानुन्मत्तो भवतीति वचनात् । पतायति । चंद्रायणं कुर्यान्मंत्राभ्यार
 स्पतां जपेत् । दद्याद्द्वयं च विप्राणा मित्राणां दद्यात् । इत्युन्मादवायो । यः पुनरक्षतयोनिमनि

अथ युते जुहुयात्तत्तं माद्रोगात्प्रमुच्यते इति। चत्वारिंशद्वाह्यं भोजने दद्यात्। इति मृतकल्पः। तथा वो
धायः। अग्निमांशं भवेत्तस्म्यस्वेताग्निविनाशकः। सोवर्णाश्च पुराः कार्याश्चेतवस्त्रेण वेष्टयेत्। श्वेतमा
ल्पैः श्वेतगंधैर्धूपं दद्यान्मधुत्करम्। तंदुलोपरि संस्थाप्य पुनरुत्तमं पूजयेत्सुधीः। तंदुलानां परिमाणं दो
णमुदीरितम्। आग्नेय्यादिशि होमं च समिदा ज्यति तैरपि। आचार्येण विनीतेन सर्वं शास्त्रार्थवेदिना।
बह्वेन सुकर्तव्यं तत्र निमान्शृणु। अग्निमूर्द्धेति मंत्रेण समिद्धोमः प्रशस्यते। अग्ने न येत्याज्यहोम
अग्निनाग्निति लाक्षतैः। मंत्राध्ययोक्तमार्गेण अग्निं संस्थापना भवेत्। अग्नेः प्रागुत्तरे देशे शुभं कुं
भं च विन्यसेत्। पूणीता मोक्षपर्यन्ते कृते स्नानं विधीयते। आपो हि ष्येति अचं हिरण्येति चतुष्टयम्।
पवमानानुवाकेन मार्जयेद्भागिणं ततः। शत्रो वा तानुवाकेन शान्तिं चैव प्रकल्पयेत्। तस्मै हुतवते
रोगी प्राप्नुयुः। पूजिता यथा शक्त्या दद्यात्तत्तु सदक्षिणम्। देवानां यो मुखं हव्यवाहनः सर्वं पूजितः
। तस्य त्वं वाहनं पूज्यं देवैः सन्धैर्महर्षिभिः। अग्निमांशं पूर्वकर्मविपाकोत्थं च यन्मम। तत्पूर्वं नाश
यक्षि प्रजठराग्निं प्रवर्द्धय ॥ दानमंत्रः। एवं विप्राय यो दद्यादग्नेर्वाहनमुत्तमम्। वलवानग्निमा।
न्मृत्योर्जीवेद्दुर्षशतं सुखी। ततः खवंधुभिर्विधैः स्नात्वा भुंजीत मानवः। इत्यग्निमांशं हरमेव नमः।
अथ। आयुर्वेदं अग्निमंदः कदन्नद इति प्राक्यात्। होमं मंदाग्निरो रोचेति प्रतिवचनम्। इत्यायुर्वेदमंदा

ॐ नमः ॥ इति दानमंत्रः ॥ एवं गरुडद्वानं हि दत्वा दाता सुखी भवेत् ॥ आचार्यं ब्राह्मणं चो ज्यप्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥ इति कामलानाशान गरुडद्वानविधिः ॥ अथाजीर्णं ॥ अन्नहर्ता त्वजीर्णो भवतीति श्रुते पुरा ॥ अस्मिन् प्रायश्चित्तम् ॥ उपवासत्रयं कृत्वा पावस्था सुसारेण कुर्यात् ॥ अग्नीरश्मीत्यनेन च नुद्यताभ्यां होमं ॥ चाष्टोत्तरशतं सहस्रं जपेद्यस्य भुक्तं न जीर्यते ॥ न निष्टोर्द्धः कथंचन ॥ ध्यात्वा चात्तरमंत्रं स अग्नि रश्मीत्यर्चं जपेत् ॥ इति वचनात् ॥ देयमन्नं यथाशक्त्या विषेभ्यो भक्तितः स्वयम् ॥ बुभुक्षितेभ्योप्यन्येभ्यो दीनां धवधिरेषुपि ॥ इत्यजीर्णहरणम् ॥ वाग्मृषाकस्य कावतस्य संबन्धं न भुक्त्वाऽजीर्णोति वेत्तं शूलरोगवानपि भवति ॥ भुक्त्वा स्तेयस्तृणान्नमवतस्य द्विजस्य शूलव्याधिर्भवेन्नित्यं मजीर्णो नातिपीडितः ॥ इति बृहच्छातातपस्मरणात्तत्रोपवासत्रयं कुर्याच्छुद्धं चरजतं पलत्रयसंमितं ॥ ओत्रियाय कुटुंबिने विप्राय दद्यात् ॥ एतदहामिते विप्रशुद्धं रजतमादरात् ॥ अजीर्णं न भवं शूलरोगं हरतु मे विभो ॥ इति दानमंत्रः ॥ भूरिभोजनं च स्वजनानां स्वशक्तिमुदीक्ष्य ॥ इत्यजीर्णं न शूलरोगे ॥ गोमांसखादकोमंदजठराग्निर्भवत्यपि ॥ सोऽग्निसूक्तं जपेन्नित्यं श्रीशूक्तं च विशेषतः ॥ इति बृहत्पराशरस्मरणात् ॥ सगंधाद्याद्या गवाद्भिकंच दद्यादिति ॥ मंदजठराग्नौ ॥ यः पुनः कारणमत्रागरेदत्वा प्रमापयति स मंदजठराग्निर्भवति ॥ मृतकल्पश्च जायते तत्रार्त्तरीडशूक्तेन च नुद्यताभ्यामष्टौ

नमः । दीक्षितः । ह्येष संज्ञे न जायते रक्तदुष्टदृक् संतत्यापदि शुद्धार्थं प्राजापत्यनिघदुरेत् । इति रक्त
दुष्टदृष्टौ । नेत्रशूलप्रतीकारोऽत्र त्यक्तो मुखरोगादिमध्ये । तिरिवितो विलोकनीयम् ॥ अथ कामला
नाशने वौधायनमः । कामलीभक्तचोरः स्यात्तस्य वक्ष्यामि निःकृतिम् । कुर्याच्च शतमानाभ्यां वि
ष्मोर्वाहनमुत्तमम् । सुवर्णेनातिशुद्धेन माल्यैः समर्चयेत् । सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो वैष्णवो धर्मपा
ठकः । ब्राह्मणस्त्वर्चितो भक्त्या यजमानेन भक्तितः । उपचारेः षोडशभिर्विष्णुमभ्यर्चयेत्तथा ।
मंत्रो गरुडगायत्री स चादौ परिकीर्तितः । समित्स्वाज्ये च कीर्तिते इति पाठे वा । तिलहोमो व्याकृति
स्ततः स्विष्टकृतं तं यजेत् । गरुडगायत्री वैकृत्य हरगरुडदाने वक्ष्यते । रथापयेद्वरणं कुंभं सि
तं वस्त्रेण वेष्टितम् । निक्षिपेन्नवरत्नानि मृत्तिकां रोचनां तथा । अथ रथाङ्गं स्थानाद्वल्मीका
संगमाद्गुदात् । पंचत्वक्पल्लवसमं पूरयेत्पुण्यवारिणा । तेनाभिषेकं कुर्वीत श्रापो हिष्ठादिभिः क्रमा
त् । हिरण्यवर्णं तितथा पवमानेन चैव हि । ततः स्नात्वा शुची रोगी विष्मोर्वाहनमुत्तमम् । सदक्षि
णमुदायुक्तः प्राङ्मुखाय निवेदयेत् । मंत्रेणानेन विधिवदाचार्या यत्पुदङ्मुखः । श्रीकृष्णपरमा
चंदजगतः परिपालकं । पूर्वजन्मनियत्यापंभक्तचौर्यमया कृतम् । तेनावाप्तं वै रूपं यन्म
या हाति दुःसहं । कामलोत्थमिदं देवतववाहनदानतः । विनाशयाशुतः कृष्णजगतां पालको ह्य ।

इवीत् नरकान्तेसकुर्वीतपायश्चिन्नेयथाविधिः। प्राजापत्यांसकुर्वीद्विशतच्छास्त्रविनिश्चयात्। व
 तात्तेकारयेन्नावेसुवर्णपल्लसंरक्ता। साभरूपमयंचैवताम्राणावाहकानिषट्। निःकहेम्नः कर्तव्यो
 देवः श्रीवत्सलाच्छनः। पट्टकूलेन संवेष्ट्य दृजयत्तं विधानतः। नावं द्विजायतो दद्यात्सर्वापस्करसं
 पुताम्। तत्र। वासुदेवजगन्नाथ सर्वभूताशयस्थितः। पातकार्णवं मातारयप्रणतार्तिहृत्। पूर्व
 कर्मविपाकोत्थमंधत्वं मम केशव। त्वं नाशय जंतूणां पुंभट्टसि प्रदोभव॥ दानमंत्रः। इत्युदीर्य
 प्रणम्याथ ब्राह्मणं तं विसर्जयेत्। अन्येभ्योपियथाशक्त्या विप्रेभ्यो दक्षिणां दिशेत्। इत्यहिन्नवली
 बर्हसु। इति कृष्णरुद्रात्तारत्वहरसितवृषभदानम्। अथा। तरक्षो नियते चैव जायते के करेक्षणाः
 दद्यादुक्तमयी धेनुं सतत्यां कशात्तये। इति कर्षुरनेत्रत्वहररत्नधेनुदानम्। मार्जारे निहते चैव
 जायते पिंगलेक्षणाः। तेन वैदूर्यरत्नानि दातव्यां स्वशक्तितः॥ इति नेत्रपिंगलत्वहरवैदूर्यर
 त्नदानम्। तथा। परोक्षे हासकृत्काणः सगोदत्वा संमोक्तिको इति काणत्वे। तथा। शीतिहृत्पिंगला
 क्षः स्यादुपोष्य दिवसं सतुः। रीती पल्लशते दद्यादर्चयित्वा निधानतः॥ इति पिंगाक्षत्वे घृतचोर
 स्तुपुरुषो जायते नेत्ररोगवान्। उपोष्य दिवसं दद्यात् घृतधेनुं विधानतः॥ इति नेत्ररोधे। तथा
 शाकहारी च पुरुषो जायते नीललोचनः। ब्राह्मणाय प्रदद्यात्समहानीलमणिद्वयम्। इति नीललोच

भक्त्या संपूज्य विधितुं के पूरकटकादिभिः । मंत्रेणानेन विधिवत्पुष्पाद्यादिरोपयान् । देवदेव जगन्ना-
 थ नारायण जगन्मय । पुष्पं वा पदलं वापि क्लिप्तं शुष्कमथापि । रक्तं वा पयसं वा । बंधायनः । नक्तं
 ध्यं जायते तस्य योगवानयनद्वये । करोति शूलप्रक्षेपं तस्य मित्रैः कृतिम् । विष्णोः श्रीगोपवेषस्य यथाश-
 क्त्या च भक्तिः । सुवर्णं प्रतिमां कुर्वाद्देववादनतत्पराम् । वर्हापीडकसंयुक्तं हि भुजोपीतवाससाम् ।
 कारयित्वा शुभाकारं प्रक्षाल्य शुचिचारिणम् । संवेष्ट्य पीतवस्त्रैस्तान् गंधमात्रैः समर्चयेत् । तंडलो-
 परिसंस्थाप्य यथाविभवतः स्वयम् । पूजां च मूलमूत्रेण कुर्याद्देवस्य भक्तिः । आचारः सर्वशास्त्रज्ञैर्वे-
 दवेदाङ्गपारंगः । इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुर्विष्णोर्नृकमिति क्रमात् । मंत्राध्यायोक्तमार्गैश्च ये संस्थापनं भ-
 वेत् । प्रणीता मोक्षपर्यंतं कृत्वा देवं प्रपूजयेत् । देवस्य दद्यान्नैवेद्यं हविः सर्वं समंततः । अष्टोत्तरशतं चापि
 मूत्रमंत्रेण वैष्णवम् । आज्यं च जुहुयाद्रोगी प्राप्नुयुः प्रयतः शुचिः । मंत्रेणानेन विधिवन्मस्कृत्य
 तिभक्तिः । गोविंदगोपीजनदह्यभेषाकं सामुरघ्रविदशेषवंध । गोवर्धनाद्रिप्रवरैकहस्तसंस्तीताशे-
 षगवामथीश । गोचक्षुषां देवनिरोधनेन पापेन मेनायतमो ध्यमेतत् । त्वदीयदानेन सुतुष्टरूपन-
 क्तां ध्यमेतत्कमपाकुरुष्व । दानमंत्रः । एवं कृत्वा प्रतीकारं गोपवेषधरस्य तु । तत्कारणादेव हि सुखी
 जायते नायं संशयः । इति नक्तं ध्यानाशनगोपालमूर्तिदानम् । मातृहन्ता भवेदं धइति शातातपो ।

कः पृष्ठं भस्मनि ब्राह्मणमंदिरे देवान् येषां प्रज्वलन्ती पंता शयति सोऽन्यजन्म निनेत्रति मिरी भवति ॥
 अत्र मनुष्यकाशमंत्रं जपेजलमभिर्मन्त्रयन् सर्वाङ्गे सुप्रोक्ष्य पन्थाधिनिर्मुक्तो भवति । महादेवस्य सह
 स्वेकलशाभिषेकं कुर्यात् । दीपिकाभं जयित्वा तु तिमिरद्वान्मवेदिति वचनात् ॥ इति तिमिररोगे । अ
 न्यं पुराणे । जन्मान्तराक्षिरोधेन जायते पूरितवेदनाः । वक्ष्यामि तत्पुत्रीकारं ब्रह्मणा भाषितं पुरा ।
 आक्षिरोगेणेति । बृहदुक्तं अक्षिनिमीलनं शलाकादुष्टचूर्णादिभिर्दूषणम् । दीपादिदेवविप्राणां
 परगुणैर्ज्ञानिरसनाद्विह्वलतादिकरणम् । दुष्टौषधोपदेशदातौ च तथा पक्षोरत्ने ह्यहौ सुविस्त
 र्तो । कर्त्तव्यं चाक्षिपुगले मालिक्याभ्यां सुयोजितम् । पादयोः स्वर्णकटकं रत्नाभ्यां परिकल्पयेत् । शै
 वे यकं स्वर्णमयं ग्रीवायामपि विन्यसेत् । नासिकां वज्रवैडूर्यमौक्तिकैः परिकल्पयेत् । वस्त्रेर्नानावि
 धैर्नहुर्मलैकैस्तु शुभाकृतिम् । स्थापयेत्पुरतो विष्णोः प्रीत्यर्थं पतगाधियम् । गंधपुष्पाक्षतैर्बन्धैः
 पूजयेद्ब्राह्मणोत्तमम् । वेदवेदो गकुशलं ब्रह्मविद्यासु निष्ठितम् । होमश्च तत्र कर्त्तव्यो मंत्रैस्तद्दे
 वतैः शुभैः । षड्भागरुडगायत्र्या समिदा ज्यतिलादिभिः । अग्नेः प्रतिष्ठा कार्या तु गृह्योक्तविधिना ।
 ततः । गरुडगायत्री वैकुण्ठहरे गरुडं दाने दर्शयिष्यते । पुण्यं हवचनं कार्यं ब्राह्मणे वैद पारगेः । अ
 ष्मिन् चतुर्भिर्वा तर्पणं दोषोपशान्तये । तस्मै हुतवर्ते द्याधौ रिवीत्यर्थमाहुतः । शौरिः । श्रीविष्णुः । भ

स्वाभवापि समो चरेत्। सती वरोगयुक्तोऽपि मुच्यते ब्रह्मभोजनात्। इति वचनात्। बहुभोजनदानेन शूल-
 रोगादि मुच्यते। इति। तथा शातातपः। शूलीपरोपतापेन जायते। तत्सुमाणतः। सोन्नदानं प्रकुर्वीत जये-
 दुदं प्रियं वेदेत्। अथ नेत्ररोगेऽपि। यः परदृष्टिं विज्ञातकृत्। यो भिषग्मिथ्यो पचारोऽप्याध्याधिक्यकृ-
 त्। यः परस्त्रीषुकुटिलदृष्टिं प्रेरयति स नेत्ररोगी भवति। अस्मिन् प्रायश्चित्ते पापकंचां द्रायणं च कुर्यात्।
 अत्राश। कः प्रतिदिनं पंचाशद्वाह्येण भोजनं कुर्यात्। आत्राप्यशक्तस्य यः स सुपर्णो सिवेति ताभ्याम-
 योत्तरं सहस्रं जुहुयात्। यावद्दोगमोक्षस्तावच्च कर्म देहीति मंत्रं जपेत्। आज्यसहितं हिरण्यं च दद्यात्।
 तथा। मुक्ता नैवाह्येण दद्यान्नेत्ररोगोपशात्त इति ब्रह्माण्डपुराणे वचनात्। इति नेत्ररोगे। अथ-
 नयनद्वयेन दंष्ट्रयोः प्रवृत्तं मेषुनेयः कामान्निरीक्षते स नयनयूपरोगात्तौ भवति। चक्षुर्मदेहि। अ-
 दिभ्यामिति मंत्राभ्यां जपहोमं कुर्यात्। इति यूपनयने। अथ मंददृष्टिहरणम्। उच्छिष्टः सहस्रं नु-
 द्यते मध्ये गतं अस्तयात्ते आदित्यं नक्षत्राणि वा निरीक्षते स मंदीभूतनेत्ररश्मिर्भवति। समघ्न-
 मित्रमहमित्यादि ज्वरेण च नुद्यतं भ्यां होमं संयुतं कुर्यात्। तयोर्घृतं न च नुणारश्मिर्हीनो द्रुताग्ने-
 र्जुहुयादयुतं सम्पगिति शास्त्रनिमित्तयः॥ कूर्मपुराणे वचनात्। निःकृदादशकंदद्याद्वासांसिर-
 क्तानां चेति यतो वासांसिरक्तानि दत्वा व्याधिं नाशयेच्चक्षुः॥ इति मंददृष्टौ॥ अथ तिमिरहरणम्।

केत्थं सर्वशूलविशाननम् । दानं यद्दद्यात्तत्सम्पत्कथं याम्यहम् । पलेन वा तदद्वैतं न यथा शक्त्वा
 यवांशुलः सौवर्गं रजतं चापि शूलं कुर्यात्प्रयत्नतः । ताम्रेणाप्यायसेनापि खादिरेणाथवा पुनः । महादेवप्र-
 हरणायथा तथ्येन कल्पयेत् । रक्तवस्त्रेण संवेष्टितं तिलानामुपरि न्यसेत् । रक्तमाल्यैश्च संवीतं रक्तचंदनच-
 च्चितम् । तिलानां च परीमाणं द्रोणं वा यत्तदद्वैकम् । एवं कृत्वा विधानं तु ब्राह्मणाभ्युजयेद्युचिः । अर्वादिमूल-
 मंत्रेण उपचारं प्रवशेभ्यः । क्रियाविद्ब्राह्मणे पूजां कृत्वा होमं च कारयेत् । शूलस्य दक्षिणे पादौ र्वस्थ-
 ण्डिले ग्रिणीयतु । समिदाज्यतिलान् कृत्वा पुरुषस्येति वै सतिम् । पुरुषस्येत्यागमः (पुरुषस्येत्यागमः)
 पुरुषस्य विद्ये स हस्त्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि । तन्नोरुद्रः प्रचोदयात् । अथ केन तु मंत्रेणाभ्या-
 ज्य होमं प्रकल्पयेत् । यत्तदंडेण च तिलान् शन्नः शान्तिं प्रकल्पयेत् । तेनोदकेन चासिंचे छूलिनं रो-
 गिणं नमः । ततो हुतवत्ते शूलं संपूज्य स्वीयभक्तितः । दद्यात्स दक्षिणं तच्चुषाङ्गुरवायह्युदङ्गुरदः । मंत्रेण
 तेन परयाभक्त्या सर्वं परं स्मरन् । त्वं शूलं ब्रह्मणा सृष्टं स्वसुराणां विनाशकः । दैत्यानां दानवानां च शंकर-
 स्यायुधं सदा । कुक्षिस्थमथ वा पास्यमथ वा पृष्ठसंस्थितम् । शूलं विनाशयत्वमेमहादेव करोद्यतः । दा-
 नं मंत्रः ॥ ततः स्नात्वा तु भोजं कुर्याद्ब्राह्मणेर्विधुभिः सह । शूलं रोगं हन्तुं नो वेदानां मायुना शयेत् । इति शूल-
 हरदानम् । अथाहीनमनभ्यर्चनं च वक्ष्यामहे । भवेदनुचिम् । शूलीनरः कुर्यात्तत्तत्पहोमं तथा तीर्थ-

ज्ञानी सभायां प्रायश्चित्तं व्यवहारमिच्छन् करोति राज्ञं यत्स्मीभवति ॥ तत्र प्रतिरूपं दद्यात् । तदुक्तं ब्रह्मा
 एडपुराणे । धर्मशास्त्राण्यपि ज्ञाय प्रायश्चित्तं ददाति यः । राज्ञां मा भवेत्तस्य रोगः पीडा च दारुणा । इहो
 केन विधानेन दद्यात्तत्प्रतिरूपकमिति राजयक्ष्मणः ॥ यतः । प्रसाध्य सर्वरोगक्षयार्थं व्याधेः प्रतिरूपं कु
 र्यात् । तदुक्तं ब्रह्मा एडपुराणे ॥ ब्रह्मोवाच । शतेन वा तदर्थं न त्रिशतानिः कशं स्वया । जातरूपमयं व्याधेः
 प्रतिरूपं तु कारयेत् । निधाय पात्रे संदृष्ट्वा तंडुलैः सितरूपकैः । अलंकृत्य च सोवर्णं रूपं वा गुरुत्वेन नम् ।
 वा सोऽयुग्मेन संवेष्ट्य हिरण्यवर्णं भूषणेः । अलंकृत्य विप्राय दद्यान्मंत्रमुदीरयेत् । येमारोगाः प्रवाध
 नै देहस्थाः सत्तनं स्थिताः । गन्हीषु प्रतिरूपेण तान्त्रैर्गन्धिजसत्तम ॥ दानमंत्रः । वाटमित्येव तदुपेगु
 न्हीयात्सहितेन च । संस्वरोगी च दाता च दीर्घायुस्त्वप्रपद्यते । तत्र यद्यपि पात्रे सामान्येनाभिहितं तथा
 प्रिकोस्पमद्य इति ज्ञातव्यम् । कोस्पे च यक्ष्मणो देयमिति वचनात् । तदा च प्रतिगृहीतुं मुखेनावलोकयेत् ।
 यत उक्तम् । दुःप्रतिग्रहदग्धस्य विप्रस्य किल भारत । न पश्येद्वर्णं न पश्चाच्च चेन सभिभाषयेदिति महाभार
 तम् । इति क्षयादिव्याधिप्रतिरूपकदानविधिः । --- शातातपः ॥ राजदाक्षयणी स्यादेषा तनि
 ति कृतिः । गोर्हिरण्यमिषा च जल वस्त्र घृत धेनु प्रदाने तैल कुंभ प्रदानतः । इत्यादि क्रमेणैव क्षयरोगः
 प्रणम्यति ॥ इति क्षयरोगे ॥ अथ शूलरोगः । शूलेन शूलि भवति मनुष्याणां च हिंसकः । अतस्तस्या विपा

सौवर्ण्यकारयेत्यस्य पलेनार्द्धेन वा पुनः । यद्वा स्वशक्त्या मतिमान् दृष्टमष्टदलं शुभम् । विज्ञायां न
कुर्वीत भवेत्त्रिः फलमन्यथा । दौर्गाणि केतिले चापि तासु पात्रं जलाच्चितम् । तस्य मध्ये तु त्वय्यनि
दध्यात्कुंकुमोपरि । ब्राह्मणं श्रुतं संपन्नं नैष्ठिकं चाग्निहोत्रिणम् । आहूय गंधमालाद्यैर्विधिवच्चामि
भक्तितः । ततः स्वर्णमयं पद्मं दद्यान्मंत्रमुदीरयन् । भगः पूष पतङ्गो सोऽद्वादशात्मा त्रयीतनुः । प
द्मादत्तेन दानेन प्रीतस्तरणिस्तमे । दानमंत्रः ॥ इति त्रयोरोगहरपद्मदानम् । तस्यैव कारणान्तरेण
प्रकारान्तरमाह । क्षयी स्यात्क्षेत्रमारणे इति क्रियात्तरम् । क्षयस्य कुर्यात्कदलीदिव्यां पत्रैः सुसंवृता
म् । फलपुष्पैः समायुक्तां सुवर्णस्य पलेन च । यथा विभवतः । कुर्याद्दस्त्रेण वेष्ट्या सूत्रकैः ब्राह्मणान्
भोजयेच्चापि भक्ष्यैर्नानाविधैः शुभैः । होमं च कारयेत्तत्र पूर्ववद्ब्राह्मणेन तु । हिरण्यगर्भ इत्यादि
तस्मिन्निर्द्धेः प्राञ्जुखेन तु । तस्मै तां कदलीं दद्याद्दस्त्रालंकारपूर्विकाम् । पूजिताय दरिद्राय वृत्तस्थाय
त्मवेदिने । धर्मज्ञापातिदात्ताय मंत्रेणानेन काक्षयी । हिरण्यगर्भपुरुषपरात्परजगन्नाथः । रंभादा
नेन देवेश क्षयं क्षयमेप्रभो ॥ दानमंत्रः । पुण्याहवाचनं कार्यं ब्राह्मणेर्वेदपारगैः । शिष्टैरिष्टैर्वंधुभि
श्च सह भोजनमाचरेत् । यमश्च नेर्कृतिश्चैव प्रभूतो राजयक्ष्णः । अन्नं जपहोमश्च कार्यः व्रत
मानसैः । इति त्रयोरोगहरकदलीदानम् । अथ राजयक्ष्णः । यः पुनर्मंदगतीभ्यां नृणां भिक्षां धर्मशास्त्रा

मांसलोत्पः परवस्तुष्वनिलाषीयराविधभोगानसहमानशतहेतुत्वात्कपरोगेवायत्रयवमधुपि पीनि
 कामध्यद्धानित्रीणि - - चान्यारेत्। अथ कृच्छ्रानुष्ठानाशक्तस्य अनिनोशीन्यधीकशतम् १८० तिः का
 ण्णानम्। तत्राप्यशक्तस्य तदर्थं त्येन कुर्यात्। प्रतिदिनं चतुर्विंशतिवाह्यभोजनम्। अत्राप्येतदङ्गत्वे
 न समित्तिलचतुर्दशानां प्रत्यहं जुहुयात्। जुहुयादिति वाक्यात्। अनुक्तसंख्यायत्रस्यान्यतमस्योत्तरं
 शतमिति स्मरणेन। रोगभूयस्त्वापेक्षया युतसंख्यया जपो होमश्च भवति। अस्मां ध्ये व्याधिना उग्रं प्राणहारिणः
 । आर्द्ररौद्रेण शक्तेन प्रतिविवापतः शुचिः। पूर्वमाज्याहुती हुत्वा उपस्थापेच्च शंकरम्। हविः शेषेण
 वर्तमानं तदङ्गत्वं मत्तं दितः। पूर्णमासे जपेन मृत्युरोगेभ्यश्च प्रमुच्यते। दानकर्मण्यशक्तानां जपश्च
 द्विगुणो भवेदिति वचनात्॥ इति श्रीसरद्विरचिते सारग्रहे कर्मविपाके प्रतिकरणव्यवस्था कथन
 म्॥ पद्मपुराणे। वर्तमानव्याधीनां दानप्रतीकारः। तत्र क्षयस्य। क्षये तु राजतं पद्मं ब्राह्मणाय नि
 वेदयत्। तिलाढके परिपत्तं पञ्चलं कांस्यमयेदृढे। पलेनाथ तदर्थं न यथाशक्त्या यवाकृतम्।
 त्रिंशत्पत्रं पद्मं तु ब्राह्मणाय समर्पयेत्। संपूज्य शास्त्रविधिना मंत्रेणानेन भक्तिः। पद्मेन राज्ञे
 नाहं प्रदत्तेनाग्निनेत्रजा। जातकर्मविपाकेन क्षयं नाशय मेन ह॥ दानमंत्रः॥ कृत्वे वं क्षयं रोगी तु
 शीघ्रं रोगात्प्रमुच्यते॥ इति श्रीपद्मपुराणे क्षयरोगहरपद्मदानम्। तत्रैव द्वितीयप्रकरणमाह

यं धावैलवयः प्रकृती समीक्ष्य । नामा प्रकारवचनादिगदातुराणामुक्तं चिकित्सितमिदं न तु कर्मजानामिति ।
 तस्माद्गोपशमनं तस्मिन्नेव विषये शास्त्रे कचिद्देशेषु दृश्यते । दृष्ट्वा पचारज इति दोषोऽस्य कर्महेतुभि-
 र्धिना । महारंभोऽस्य के हेतावन्नो दोषः । कर्मजः । अयमर्थः । समयात्तरदृश्यमानमिति ततो दोषजः । तदाभी-
 मदृश्यमाहेतुः कर्मजः । स्वल्पहेतुराधिकोऽनुभूयमानोपः कर्मजोक्तशूलप्रकारमाह । विकशीलनापूर्वं
 कर्मजं कर्मसंक्षयात् । गच्छन्नुभयजन्मातु दोषकर्मक्षयात्क्षयम् । तथा । निःकृत्वा कर्मजन्मातु दोष-
 जोषधसेवया । उभयजुपमानस्तु निःकृत्योषधसेवया । तस्मात्पूर्वकर्मपाकजनितरो गोपशमनार्थं
 प्रायश्चित्तमुच्यते । प्रायश्चित्तविधानसमये देशवयः शक्तिपापान्यवेक्ष्यास्थां च प्रायश्चित्तार्हमाचरेत् । कु-
 त एतत् । नरकानुभवेऽपि एतत् । अल्पावशिष्टपापजनितत्वाच्च रोगस्य न कर्तव्यं प्रायश्चित्तमुदितम् । उक्तं
 हि पतः । मृतादिपापकर्मिणो नरकस्य परित्यजे । अल्पावशिष्टपापेन जायते रोगचिन्दिताः । अत उक्तम्
 देशकालवयः शक्तिपापमावेक्ष्य यत्नतः । प्रायश्चित्तं प्रकल्प्य स्याद्यावदुक्तावनिःकृतिः । तत्र तावद्ब्रह्मह-
 त्तुः प्रथमं पठितत्वादादौ तस्य प्रायश्चित्तमुच्यते ॥ तथा । पूर्वजन्मनिसाक्षाद्ब्रह्महातयरो गीत । अथ प्रा-
 यश्चित्तं । असाधपरोगोपस्पृष्टः षड्वद्व्रतमाचरेत् । रोगादोगत्तगभावात्प्रायश्चित्तान्नगभावेदृष्टव्यः । तथा ।

अथ श्वगता युश्ववाह्यन्दीष्टेभारत। अथा। दुष्टामयः स्फुरपरद्वयणापहारगुर्वङ्गनागमनाविप्रवधदि
 भिर्यो कर्मभिस्तत्तु मृतामिह कर्मजास्तेनोपक्रमेण भिषया सुपयात्ति सिद्धिम्। इति प्रकृतिकृतम्। तथा
 पित्रा प्रचात्यंतिकाः प्रोक्ता गदाश्चा कस्मिकास्त्रिधा। आकस्मिकामयाः केचिदुष्ट संसर्गजो नयः। अप
 स्मारः। क्षयः कुष्टमक्षिरोगव्रणादयः। दर्शनाप्रपरीनाहानात्संक्रमति नरान्नरम्। देवादभीहसिद्धानां
 क्रोधादपि गदोद्भवः यज्ञेष्टिस्तत्पतीकारः संश्रजेषु प्रतिक्रिया। उक्तान्नाहि गुणवाचा। सुगुणा
 कस्मिके स्मृताः। चतुर्गुणा पितु सह जेपि चेष्वेवं हि कल्पयेत्॥ अन्यच्चा। प्रतीकारे यत्नं च तदग्रा
 वस्फवाक्षिपेन्। मौनी त्रिषवस्नायी तत्तन्मे वैर्जितेन्द्रियः। अनुदानविषयमेतत्। कृत्वा शौचं
 दास्नानं वाग्निगुरु पूजनमिति। सर्वत्र आहम्। गोहिरण्यादि दक्षिणादानं चाभ्युदयार्थम्। तस्मा
 त्तदैवदातव्यमविच्छिन्ना सुखार्थिभिः। छिद्यते चान्यथा रोगाग्र्योष्मे कुसरितेयया। पूर्वजन्मकृतं
 पापं व्याधिरूपेण बाधते। तच्छान्तिः सत्ये मे वैर्दानयज्ञार्चनादिभिः। रोगाश्च त्रिविधाः कर्मजाः दो
 षजाः कर्मदोषजाश्चेति इत्युक्तम्। कर्म प्रकोपेन भवन्ति चान्ये तथा परे प्राणिषु कर्मदोषाः। प्रकोपजाः
 कायमानोपकारये मिथितास्तेपि मनोविकारात्। इति। तथा। कर्मदोषजाः प्रायश्चित्तचिकित्साभ्यां
 ति। नोपजाश्चोषधसेवया। कर्मजाः प्रायश्चित्तेन तथोक्तम्। तद्दोषदेशवत्न कालविकारसत्त्वम्। म्यो

ॐ

स्वयं समर्पय कन्यां शीर्षं वा करे । रात भार्या परपूर्वा प्रतिगृहीतवा दत्ताम् । पुत्रसुत्संगारोप्य प्रति
 ग्रहयथाविधि । रथं रथमुखे स्पृष्ट्वा प्रतिगृहीतकूबरे । रथो गतिविशेषः । कूबरो युगधारकासंयुक्त
 कांचनवस्त्राणां नागयुक्ते प्रतिग्रहे । तथा । गजस्पदत्ते तुरंग्मकर्णे गवांचपुच्छे महिषस्पृष्टे । अ
 जाविकाः । कुक्षिषु नाभिदेशे संकल्पनं स्यात्तुरंगस्य दाने । अत्र गजोदन्तीदंष्ट्रिजातिस्तु सामान्यल
 क्षणः । तथा रथस्य — — — नाभाविति महारथः । शकटरूपभेदः ॥ इति सरद्विरचिते सानग्रहे कर्म
 विपाके दानां देवतसंकल्पो गलक्षणम् । तत्र दाने उदगयेषु दर्भेषु पात्रमुद्दिश्य प्रागयेषु कुशेषु स्वयं
 समाहितः स्थित्वा विभुं स्मरन्वा मकरेण विप्रस्पदक्षिणकरमालम्ब्य च स्वदक्षिणकरमालम्ब्य च
 दक्षिणकरमृजु सदर्भाक्षतमयेजलपूर्णं ह्येमेतां वैवापात्रे निवेश्याद्याहेत्यादिदेशकालं कीर्त्तनं कृ
 त्वा मुकगोत्रायेत्यादिप्रवरवेदशाखाध्यायिने मुकशर्मणे ब्राह्मणायैतद्गुणसंयुक्तममुकदानं
 अमुकगोत्रो मुकशर्मा मुककामसिद्ध्यर्थं अमुकफलप्राप्तये तुभ्यमहं संप्रददमिति एतद्दानप्रतिष्ठा
 सिद्ध्यर्थं मिमांसादक्षिणां पूर्वोक्तगुणयुक्ताय तुभ्यमहमिति । इति दानसंकल्पविधिः ॥ अथ कर्मजानां च
 रोगानां शान्तिर्नो भेषजैः शमम् । जापैः सुरार्चनैर्होमैर्होतैस्तेषां शमो भवेत् ॥ इति शातातपः ॥ अ
 थ वैवाधायनः । सर्वकर्मसु सर्वे वा ब्राह्मणः सुः सुवर्चसः । आचार्यस्तु संपन्नं वैश्वं च कुटुंबिनम् ॥

श्री ५

विचक्षणः। गृहीयान्महिष्टुद्गपरवेष्टुदेशतः। प्रतिग्रहमथेष्टुस्वयानानां चाविरोहणात्। वीजा
 नोमुष्टिमादाय रत्नान्यादाय सर्वतः। दस्त्रं दशान्ते आदद्यात्परिधानाय वा पुनः। आरुह्य न होमं च मा
 रुह्यैव च पादुके। वर्मध्वजौ च संस्पृश्या पविश्य च प्रतिगृहम्। अचतीयं सहस्राणि जलस्थानानि वेदिजः
 । ईषायां तुरयो या ह्यशुचं दंडस्तथैव च। पारथोरथमात्रो मध्यमस्वरूपः। सांशामिकलक्षणवा। दु
 शोक्तु प्रतिगृहीयान्मूलन्यस्तकरो द्विजः। आयुधानि समादाय तथा मुच्य विभूषणम्। आमुच्य
 परिधाय वहेत्यर्थः। ईषायां दंडाये। परिशिष्ट। परिगृहीतगां पुच्छे कर्णे गां हस्तिनं करे। करकर्णे
 च हस्तिनि विशेषविकल्पः। करे हेमादिद्रव्यं कृद्गजानामिति विशेषः। पूर्वोक्तदासीदासादिशब्दः
 शुद्धकर्मसंरे-दि शुद्धजन्मशूचकः। अत्र तु वक्ष्यमाणदासीशब्दो निष्कृष्टजन्मकर्मरखापकः।
 मूर्द्धिदासीमजं चैव पृष्टे श्वेताजगद्भो। पूर्वोक्तो यज्ञियोऽतः। अत्र तु सामान्येन कथयति। अश्वे
 कर्णे स देवापि अत्र मुद्दिशधारयत्। शय्याशनगृहं चैवं संस्पृश्यादाय कांचनम्। उद्धृचककुदिसृ
 स्वामृगाश्च महिषादिकान्। प्रतिग्रहो च राहस्पपादयोः परिकीर्तितः। वाराहदाने गोधामश्वविधा
 नैव पुच्छे संस्पृश्या यज्ञिणः। देष्टुं देशितो चैव तथा कृद्मृगाश्च ये। अजसानानुसत्त्वानामेष एव विधिः
 स्मृतम्। छत्रं दंडं तन्मूलं फलं संगृह्य गौरवान्। प्रतिगृह्योपानदो मंत्रवाचयेत्सति नृच्य वै। वास।

द्वारं ब्राह्मणे कुर्यात्त्रिंशद्द्वारं मही पतौ। उपाशु च तथो वैशेष मथे सस्ति शूद्रजे। प्रतिग्रहं प्रतिग्रहं मंत्रम्
 मन्त्रं मन्त्रं मन्त्रं ब्राह्मणे दातारि सो द्वारं स्वस्ति वाचने कुर्यात्। एवं च त्रिषादिषु। विष्णु धर्म्मोत्तरे। दाना
 धि दद्याधि देवता कथनम्। अभयं सर्वदेवत्यं भूमिर्देव विष्णु देवता। कन्या दास्तथा दासी प्राजापत्याः। स
 प्रकीर्त्तिताः। इत्यादिष्टर्चोक्तं द्रष्टव्यं। दद्याणामथ सर्वेषां। देवसंश्रवणान्तरम्। वाचा तज्जलमादाय क
 रेणाथ प्रतिग्रहम्। दातुर्मन्त्रप्रयोगान्ते अमुकस्मै सुराय वै। इदमं प्रतिगृह्णामि तदन्ते स्वस्ति
 कीर्त्तयेत्॥ तद्यथा। अथ ये हिरण्यं प्रतिगृह्णामीति। दद्याणि तान्यथादाय स्पृष्ट्वा तान् ब्राह्मणः
 पठेत्। कन्यादानेन तु पठेदद्याणं पृथक्। गृन्हीयाद्दक्षिणे हस्ते तदन्ते स्वस्ति कीर्त्तयेत्। प्रतिग्रहे हि
 जम्बेष्टास्तथैव वा तन्भवन्ति ते। प्रतिग्रहस्य यो धर्म्मं न जीति द्विजो विधिम्। द्रव्यस्तेभ्यः समायुक्तेन रक्तं
 प्रतिपद्यते। विधिन्नु धर्म्मं विज्ञाय ब्राह्मणस्तु प्रतिग्रहे। दात्रा सह तत्तत्त्वेव महादुर्गाण्यसौ ध्रुव
 म्। तस्मादुक्तं विधिं कृत्वा ब्राह्मणस्तु प्रतिग्रहे। आत्मानः श्रेयसो योगं कुर्याद्दातुस्तथैव च। तथा।
 भूमेः प्रतिग्रहं कुर्याद्भूमिं कृत्वा दक्षिणम्। करे गृहीत्वा कन्यां तु दासं दास्यो द्विजोत्तमः। करं तु
 हृदि विन्यस्य धर्म्मं ज्ञेयः प्रतिग्रहः। प्रतिग्रहं च स्वीकारम्। आरुह्य च गजस्योक्तः कर्णे चापस्य कीर्त्ति
 तः। तथा चैकशफानां च सर्वेषां ताविशेषतः। शूद्रे प्रतिगृहीते पर्यः। कर्णे जः पशवः सर्वे ग्राह्या पुच्छे

प्रतियहम् । सर्वे तदाह संविधादहिर्जानुचयत्कृतम् । बोधादनः । कायायवासाकुरुते जगहो
 मप्रतिग्रहान् । न तद्देवगमं भवति । हव्यकव्यं स्वधाहविः । गालवः । हस्तमध्यं वस्यतीर्थं दक्षिणाय
 हणेन तु । प्रचेताः । दक्षिणहस्तमध्ये वाह्येण स्यायेयं तीर्थम् । आग्नेयेन प्रतिगृहीयादिति । गारुडः
 स्नातः सम्पुपस्य श्पदधानो धोतवाससी । सवित्रकरश्चैव प्रतिगृहीतधर्मवित् । विस्मधर्मी
 तरे । सूतके मृतके विप्रान्तु ग्राह्यः प्रतियहः ॥ तत्रापि च यथा ग्राह्या नरे रभयदक्षिण । कालः
 स एव ग्रहण्यदा भयमुपस्थितम् । प्रतिगृहास्तथान्येतु ग्राह्यनाशुचिनाद्विजः । अन्त्येन च
 धर्मज्ञास्तथा मुक्तशिखेन च । स्नातः सम्पुपस्य श्पदगृहीयात्प्रयतः शुचिः । प्रतियहीता सा
 वित्री सर्वत्रैवानुकीर्तयेत् । ततस्तु कीर्तयेत्सा ह्येदुव्येण द्रव्यदेवताम् । समापयेत्तः पश्चात्कौस्तु
 त्वाप्रतियहम् । तदन्ते कीर्तयेत्स्वस्तिप्रतिग्रहविधिस्त्वयम् । सावित्री सवितृदेवताः । देवस्य
 त्वेत्पादिप्रसिद्धा । द्रव्यदेवतामभयं सर्वं देवमित्पादिवक्ष्यमाणम् । कामस्तुत्पाको दात्कस्मा
 दादिति मंत्रेण । शाखात्तरे तु कामः कामायेत्पादिप्रसिद्धः । आदित्यपुराणे । उँकारमुच्चरन्त्या
 नैदुविणं सकुशोदकम् । गृहीयादक्षिणे स्तेतदन्ते स्वस्ति कीर्तयेत् । प्रतिगृहं पठेदुच्चैः प्रतिगृ
 ह्यद्विजोत्तमान् । मध्यपटत्र गजन्यउपांश्च तथा विशि । मनसापितया शूदे स्वस्ति वाचनमेव च । सो

त्रास्त्रीनः कुशसंस्तरे। एषां फलमनेतंतु लभते प्राख्यानरः। स्मृत्यन्तरात्। नामगोत्रे समुच्चार्य सम्यक्
 द्विचिंतोददेत्। संकीर्त्य देशकालादितुभ्यं संप्रददेत्। नामेति स्वसत्तायानिवृत्तिमपि कीर्तयेत्। षड्विंश
 न्यते। प्रणीयंतु स मिहैश्वर्यं जुहुयाद्वाहति त्रयम्। उदगंग्रेषु दर्भेषु पात्रे तेषु पपादयेत्। प्रागंग्रेषु।
 स्वयं स्थित्वा दाता च परमेश्वरम्। ध्यात्वा स्वपुण्यमुद्दिश्य दक्षिणं प्रति पादयेत्। उदगंग्रेषु चितिः स्वभा
 वाद्वर्षदानविषयम्। अत्र कर्मविपाकोक्तप्रतीकारदानेषु प्रागंग्रेषु चित्ते विधेयं स्वयमुदङ्मुखो दा
 ता॥ यतः। मंत्रेणानेन विधिवत्प्रदुर्वायादिरोगवान्॥ इति सर्वदानेषु कृत्वात्॥ शास्त्रेषु। स
 मस्ता व्याहृतिरुत्वा तत्रोपरि समापयेत्। वायुं प्रणिपत्या यततः पात्रं विसर्जयेत्। अनेन वि
 धिना दानं दातव्यं होमपूर्वकम्। सत्कर्मदक्षिणावर्जं होमवर्जं च नार्हति। एतच्च विहितमङ्गु
 तहोमानुवादपुरस्सरमुपवर्णितम्। ततद्गुणविधिपरम्। अन्यथा। ह्यतथा दृष्टशिष्टाचारेषु
 तां बूलादिदानेषु प्रसङ्गः स्यात्॥ अथ प्रतिगृहीतधर्माः॥ ब्रह्माण्डपुराणे। शुचिः पवित्रपाणि
 श्वगृहीयादुत्तरमुखः। अभीष्टदेवतां ध्यायन् मनसा विजितेन्द्रियः। कृतोत्तरीयकोनित्यमन्त्रजानु
 करस्तथा। दातुरिष्टमभिध्यायन् गृहीयादलोत्पुः॥ विश्वामित्रः। अभ्यर्थितश्च धर्मज्ञस्तथा बद्धं
 शिरसो द्विजः। स्नातः सम्पुण्यस्पर्शगृहीयात्प्रयतः शुचिः। आपरंजितः। अर्द्धवासास्तपः कुर्यात्तपहोम।

र्थः। वराहः। नारदीयपुराणे विशेष उक्तः। मनसा पात्रमुद्दिश्य जलं भूमौ विनिक्षिपेत्। विद्यते साग-
 रस्यान्तोदानस्यान्तो न विद्यते॥ धौम्यः। दानकाले तु संप्राप्ते पात्रे चासन्निधौ जलम्। अन्यविप्रकरो यत्वा
 दानं पात्रं विधीयते॥ षड्विंशन्मते॥ पात्रं मनसि संचिन्त्य क्रिया कर्तृगुणान्वितम्। देशकाले च संप्राप्ते दे-
 यं मष्कं विनिक्षिपेत्। उभयासंनिधौ नेतु विशेषस्तत्रैवोक्तः। द्वयपात्रविकर्षणं चेत्यरोक्षं दातुमुद्यतः। त-
 द्वाये भुवं पात्रं द्रव्यमादिश्य देवतम्॥ धौम्यः। परोक्षे इपि यद्दत्तं तीर्थस्नानेन सोदकम्। तद्दानं सोद-
 कं प्रादुरनन्तफलदायकम्। परोक्षे कल्पिते दानं पात्राभावे कथं भवेत्। गोत्रजेभ्यस्तथा दद्यात्तद-
 भावे स्वबंधुषु। परोक्षे पि च यद्दानं भावदृतेन चेतसा। गुरुमित्रद्विजातिभ्यस्तत्तु दानं मनस्तक-
 म्। परोक्षे खलु यद्दानं स्वस्त्यक्षरविवर्जितम्। दृश्यते सागरस्यान्तस्तस्यान्तो नेव दृश्यते॥ आप-
 संवः। तस्मादोमित्पुदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः। प्रवर्तते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्। वि-
 मात्रस्तु प्रयोक्तव्यः कर्म्मरंभेषु सर्वशः। तिस्रः सार्द्धास्तु कर्त्तव्या मात्रास्तत्त्वार्थचित्तकैः। देवता-
 ध्यानकालेन कर्त्तं कुर्यान्न संशयः। वृद्धवसिष्ठः। नाम गोत्रे समुच्चार्य संप्रदानं स्यात्तत्तमनः-
 संप्रदेयं प्रयच्छति कन्यादाने तु पुंस्त्वयम्। - - - मिति प्रपितामहादिपुरुषयमित्यर्थः। नादीमुखे च
 विवाहे च प्रपितामहपूर्वकम्। नाम संकीर्त्तयेद्दिदानं न्यत्र पितृपूर्वकम्। तथा। दानहोमजपाकुर्व-

कर्मणि। वधीयात्रासुरीकक्षाशेषकालेपथातुचिः। याज्ञवल्क्यः। परिधानवहिकक्षनिवद्धाह्यासुरीभ
 देत। धर्मकर्मणि विद्वद्विर्जनीयाप्रयत्नतः। वहिर्निर्गताकक्षेत्यर्थः। मनुः। संध्ययोरुभयोर्जपे
 भोजनेदं त्रधावने। पितृकार्ये च देवे च तथा च मूर्ध्नि पुरीषयोः। गुरुणा संनिधौ दाने योगे चैव विशेष
 तः। एषु मोने समातिष्ठन् चर्जं प्राप्नोति मानवः। पराशरः। स्नाने दाने जपे होमे देवे पित्र्ये कर्मणि
 । सव्यापसव्यौ कर्त्तव्यौ सपवित्रौ करौ द्विजैः। लघुहारीतः। स्नाने दाने जपे होमे देवे पित्र्ये च कर्मणि
 । अश्रुत्पंतु करं कुर्यात्सुवर्णैरजतेः कुशैः। दर्भहीना च संध्या यच्च दानं विनोदकम्। असंख्यातं च
 यजुस्ततस्तर्ध्वनिः फले भवेत्। हारीतः। देवाश्च पितरश्चैव तपो यदानमीशते। मन्त्रारः सर्वकार्य
 साधनानाम्। अर्तिभयोपसर्जंभ्योरक्षितारो भवति हि। मंत्रादेवतासंघ एव सिद्धान्मंत्रवत्करो
 ति। यद्वातिदेवताभ्यो देवताभिरेव न हदाति। यत्पुतिगृह्णाति देवताभ्यो देवताभिरेव प्रतिगृह्णा
 ति। तस्मान्नामंत्रवत्पुतिगृह्णीयात्। प्रदद्याच्च। यद्यमंत्रितः प्रतिपादयिता हि देवतास्तूष्मी
 प्रतिगृह्णीयुर्हि शठा भवति। तस्मान्मंत्रवद्विरवेत्यदद्यादालभ्यवा। अवेक्ष्य प्रोक्षणं कृत्वा।
 आलभ्य सोदकेन पाणिना स्पृष्ट्वा। आपस्तंब। सर्वाण्युदकपूर्वाणि दानानि यथाश्रुतिविहारे
 विहारे यजे। अत्राहार्यदानादौ यथाश्रुतिर्यादवेत्युक्तं तावदेतत्कर्त्तव्यं नोदकपूर्वतादिनियम इत्य

हं गृहं गत्वा ये दीयते। तत्कृतं युगदत्तं भवति। पात्रं च गृहं स्वर्गाय माह्वय यदीयते। वेता युगदत्तं
 भवेतीत्यर्थः। एवमुत्तरत्रापि। वद्विपुराणे। तमो वृत्तस्तु यो दद्याद्दयात्क्रोधान्तयेव च। नृपदानं
 तु तत्सर्वं भुंक्ते गर्भस्थ एव च। इयं मनुमना चैव दंभार्थं चार्थकारणात्। यो ददाति द्विजातिभ्यः स
 वालत्वेन दश्रुते। देशे काले च पात्रे च यो ददाति द्विजातिषु। परितुष्टेन मनसा यौवनस्थस्तदश्रुते।
 मनुः। विस्मयेत पसा वदेदिष्टान् चानृतम्। नार्थान् विप्रवेद्विद्वान्न दत्त्वा परिकीर्तयेत्। यज्ञो नृतेन
 क्षरति तपः क्षरति विस्मयात्। आयुर्विषा पवादेन दानं तु परिकीर्तनात्। हारीतः। दानं ज्ञानं
 तपस्या गोमंत्रकर्मविधिक्रियाः। मंगलाचारनियमाः शौचभ्रष्टस्पतिः फलम्। प्रवेताः स्नातो
 धिकारी भवति देवे पित्र्ये च कर्मणि। पवित्राणां तथा जप्ये दाने विधिदेशिते। वायुपुराणे। क्रियायः
 कुरुते मोहादना चर्मैव नास्तिकः। भवति हि वृथा तस्य क्रियाः सर्वानसंशयः। शांखायनः। दानमा
 चमनं होमं भोजनं देवतार्चनम्। प्रोटपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणम्। आसना रूढपादस्तु
 जाचोर्वा जंघयोस्तथा। कृता यमविष्यको यस्तु प्रोटपादः स उच्यते॥ वसिष्ठः। यजुर्ले शुष्वस्त्रेण स्थ
 ले चैवाद्देवांससा। जपो होमस्तथा दानं तत्सर्वं निःफलं भवेत्। विष्णुपुराणे। होमं देवा चैवासा सु
 क्रिया स्वाचमने तथा। नैकवस्त्रः पर्वततद्विजवचनके जपे। गौतमः। स्नाने दाने जपे होमे देवे पित्र्ये च

तथैव श्रवयः ॥ आं पस्तवः । प्रयोजितानुमत्तां कर्तृतिं स्वर्गफलैर्बुभुगिभिः । याज्ञवल्क्यः । विधिदृष्टं
तु यत्कर्म करोति विधिना तु यः । फलं किंचिद्विप्रोति क्लेशमात्रं हितस्य तत् । मनुः । प्रभुः प्रथमक
ल्पस्य यो नु कल्पेन वर्तते । न सांपरायिकं तस्य दुर्वुद्धेर्जीयते फलम् । गरुडपुराणे । प्रशस्तदेशका
ले च पात्रे दत्तं यदक्षयम् । कोटिजन्मार्जितं पापं दत्तस्तस्य न श्यति । देवीपुराणे । शुचिना भाव
यतेन दत्ताति सत्यव्रतादिना । अपि सर्वपापमात्रेऽपि दातारं तारयेदिह । तथा । दानं हि बहुमाना
द्योगुणवद्भ्यः प्रयच्छति । स तु प्रेत्य धनं लब्ध्वा पुत्रपौत्रैः सह श्रुते । परंचानुपहंसे हं दानं दत्त्वा
विचक्षणाः । सुखोदयं संकीर्त्य प्रेत्य वै लभते फलम् । अनुपीडामनुत्पाद्य सुखोदकं सुखोत्त
रफलं । रामयणे । नावज्ञया प्रदातव्यं किंचिद्वा केनचित्कचित् । अवज्ञया हिय दत्तं दातुस्तदोष
मां वहेत् ॥ शांतातपः । अभिगम्य तु यद्दानं यच्च दानमयाचितम् । विद्यते सागरस्यान्तस्तस्या
तो नैव विद्यते । यच्छान्तिचदानानि ज्ञानं च निरहंकृतम् । तपां सिद्धसुतसानितेषां फलम
नन्तकम् । ब्राह्मे । गुप्तध्यायी गुप्तदाता गुप्तपूजाग्निसत्क्रियः । पूज्यते सर्वलोकेषु देवैरिव शत
क्रतुः । व्यासः । स्वयं नीत्वा तु यद्दानं भक्त्या पात्राय दीयते । तत्सहस्रगुणं भूत्वा दातारमुपतिष्ठति ।
दृष्टमिति । कृते प्रदीयते गत्वा वै तार्यां दीयते गृहे । द्वापरे च प्रार्थयति कलौ चानुगमाच्चित्ता । प्रतिगृ

वि० ॥ अहो वै सात्त्विकी देवी सूर्यस्य दुहितानृप । सवित्री प्रसवित्री च जीव दिश्वामिनी तथा । स्का
 पु० ॥ अहो माते वजननी जातस्य सुकृतस्य च । तस्माच्छुद्धा समुत्पाद्य जातं सुकृतमर्जयेत् ॥ मनुः ॥ अ
 ह्येष्टं पूर्वच । नित्यं कुर्यात्प्रयत्नतः । अहो कृते ह्यक्षयेत भवतः स्वागते द्वेनैः । तृहस्पतिः । मं
 त्राज्यदोषादोमेनुतपसीन्द्रियदोषतः । न्यूनं तस्या च दोषेतु अर्ह्युक्ते भवेत्कचित् । अत्रा
 दोषः । इह तु पात्रादिदानाङ्ग पंचके निरूप्यमाने दानेङ्ग भूतस्यापि दातुः कथं पृथगुपादानं स्या
 त् । एवमादिक्लेशपर्यालोचनया षडङ्ग दानमिति वदतां देवलेन न तु निरूपित एव । तथा हि ।
 दाता प्रतियहीता च अहो देयं च धर्मयुक् । देशकालौ च दानानामङ्गाभ्योतानि षड्विदुः । इत्सु
 क्तेऽपि पुनरादिद्यामहे । यत्तं अहो देवयजमानो दाता । जन्यजनकलक्षणमिष्टायेणानयोर्न
 भेदः यदि दातुः पृथग्वेनोपादानम् । तत्तदितिकर्तव्यतादिदानांगमित्यतः । अहो वदितिक
 र्तव्यतान प्रतिपादनीयेव । यदाह । याज्ञवल्क्यः । देशकालाउपायेन द्वयं अहो समन्वितम् । पात्रे
 प्रदीयते यत्तत्सकलं धर्मलक्षणम् । इति अहो निरूपणम् । अथ दानसामान्यविधिः । तत्र दान
 त्त्वं धर्मा भविष्यपुराणे । सम्पक्वसमाधनं कर्म कर्तव्यमधिकारिणा । निःकामेन महावीरः का
 म्यकामान्वितेन च । आचारयुक्तः अहो तान् देहलोभ्यात्मवित्तम् । नृमणा फलमाप्नोति न्यायाजि

निष्ठाते मेदिन्यां तत्तेत्रयोजनत्रयम् । द्वारवत्पां शिलादेविमुदिताममुद्रया । यत्रापिनीयततत्स्यात्ती
 शेषादशोजनम् ॥ तथा । प्रयागादिषु तीर्थेषु पुण्ये प्रायतनेषु च । दत्त्वा वा क्षयमाप्नोति नदी पुण्यवतीषु
 च । कोशमात्रे भवेत्केचं शिवस्य परमात्मनः । प्राणिनां तत्र पंचत्वं । शिवसायुज्यकारणम् । फलं दत्त
 हुतानां च अनंतं परिकीर्तितम् । मनुजैः स्थापिते लिङ्गे क्षेत्रे मानमिस्मृतम् । स्वयं भुविसहस्रस्यादा
 र्थे च वेतदहंकम् ॥ अथ अद्धारव्यं दानाद्भुमुच्यते । तत्र स्कंदपुराणे । दानं दद्यात्प्रयत्नेन अद्धारुतं
 स्वशक्तितः ॥ अद्धारुतं स्वल्पमपि दानमानमन्यमश्रुते ॥ तत्र स्कंदपुराणे । न तत्फलाय भवति तस्मा
 अद्धारुतं समाश्रयेत् ॥ देवतः । प्रदाय काशमुष्टिं वा अद्धारुतं भक्ति समन्वितम् । महत्ते पात्रभूताय सर्वा
 भ्युदयमाप्नुयात् । महाभारते । अद्धारुतं साध्यते धर्मे महद्भिर्नीर्यनाशिभिः । अकिंचना हि पुनयः
 अद्धारुतं तोदिवंगताः । धर्मार्थकाममोक्षाणां अद्धारुतं परमकारणम् । पुसामश्नदधानानां न धर्मे
 नापि तत्फलम् । वद्विपुराणे । अद्धारुतः पूर्वाः सर्वधर्माः अद्धारुतमध्यात्त संस्थिताः । अद्धारुतं धर्मप्र
 तिष्ठाश्च धर्माश्च द्वेव कीर्तिताः । कायक्लोषेर्न बहुभिर्नैवैवार्थस्पर्शाभिः । धर्मः संप्राप्यते सूक्ष्म
 अद्धारुतहीनैः सुरैरपि । अद्धारुतधर्मः परः सूक्ष्मः अद्धारुतज्ञाने हुतं तयः । अद्धारुतस्वर्गप्रचमोक्षश्च अद्धारुत
 अद्धारुतमिदं जगत् । सर्वस्वजीवितं वापि दद्यादश्नदया यदि । नाप्नुयात्फलं किंचिच्छुद्धं न सतो भवेत् ।

सर्वेशिवाश्रमाः पुण्याः सर्वानद्याः शुभप्रदाः । भविष्ये । न ह्यनेयत्र धर्मचतुः । पातसकलोद्भिजः । स
 देशः परमो नित्यं सर्वं पुण्यतमो मतः । विद्वद्भिः सेवितो यश्च शुभास्त्रोक्तं प्रवर्तते । याज्ञवल्क्य । यस्मि
 न्देशे मृगः कृष्णस्तस्मिन् धर्मा निबोधत । मार्कण्डेयः स ह्यो देव उतरोपस्तयत्र गोदावरी नदी । पृथिव्या
 मपि कृत्वा यां सप्रदेशो तिपावनः । व्यासः । गंगाद्वारे प्रयागे च अविमुक्ते च पुष्करे । नागरे वा दहासे च
 गंगासागरसङ्गमे । कुरुक्षेत्रे गयायां च तीर्थे चामरकंटके । एवमादिषु तीर्थेषु दत्तं मत्तयतां मिया
 त् । सर्वतीर्थमयी गंगा तत्र दत्तं महाफलम् । स्कान्दे । श्रीपर्वत महाकालं गोकर्णं वेदपर्वतम् । इत्याद्याः
 कीर्तिताः देशाः सुरसंघनिषेविताः । सर्वशिलोच्चयाः पुण्याः सर्वनद्याः ससागराः । गोसिद्धमुनि
 वासाश्च देशाः पुण्याः प्रकीर्तिताः । एषु तीर्थेषु दत्तं हि फलं स्नानं च कृद्भवेत् । ब्रह्मपुराणे । गंगा
 चारोद --- दयां यत्र यत्र प्राची सरस्वती । तत्र क्रतुशतं पुण्यं स्नानदानेषु सुव्रतम् । लिङ्गं वा प्रतिमा
 वापि दृश्यते यत्र कुत्रचित् । तत्सर्वं पुण्यतां याति दानेषु च महाफलम् । ब्राह्म्ये । नदीतीरे गवांगो
 ष्टे ब्राह्मणानां च वैश्वमनि । दत्तं शतगुणं प्राहुर्ह्यक्षमादित्यसन्निधौ । शिवस्य विष्णोर्वैष्णवैश्च तन्नि
 धौ दत्तं मत्तयम् । तथा । अग्निहोत्रे गवांगो ष्टे वेदघोषविचित्रिते । शिवाय तन संस्थाने यदल्पमपि
 दीयते । तदनन्तं फलं ज्ञेयं शिवक्षेत्रे चानुभावतः । मत्स्ये । शालग्रामस्य दत्ता शिला च कांकमंडिता । यत्र

हा दानात्तर्गतकोचनमेदिनी। दानं विषयमेतत्। तथा। हिरण्यं भूमिमश्वं वा अश्वं वा सितान्वृतम्।
 अविद्वान्प्रतिगृह्णानो भ्रंसी भवति दांरुवत्। अनायश्चानधीयानः प्रतिग्रहनुचिर्द्विजः। अंभस्य
 प्रमल्लवेनेव सहते न निमज्जति। तस्मादविद्वान्विभिषाद्यस्मात्प्रतिग्रहात्। स्वल्पकेनाथविद्वान्नि
 पंके गौरं वसीदति। याज्ञवल्क्यः। विद्यातपोभ्यां हीनेन तु शाह्यः प्रतिग्रहः। गृह्णन्प्रदातारमर्था
 नपत्पातमनमेव च। प्रतिग्रहसमर्थोऽपि प्रसंगं तत्र वर्जयेत्। प्रतिग्रहेण विप्राणां ब्राह्म्यं तेजः प्रण
 प्रपति। तथा। नद्रव्याणामविज्ञायविधिं धर्मं प्रतिग्रहे। प्राज्ञः प्रतिग्रहं कुर्यादवसीदन्नपि क्त्वा
 विधिरत्नेति कर्तव्यताप्रकारलक्षणः। याज्ञवल्क्यः। प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नादत्तेयः प्रतिग्रहम्।
 ये लोकाः। दानशीलानां सतानां प्रोतिशाश्वतान्। इति द्रव्यनिरूपणम्। अथ पुण्यकालाः सा
 मासेन। उत्तरायणदक्षिणायनविषुवत्प्रभृति संक्रमाः। आषाढी कार्तिकी माघी वैशाखी च विशेष
 षतः। अन्याश्च पौर्णमास्यः वैशाखे तु तृतीयाद्या कार्तिकं नवमी सिता। त्रयोदशी भाद्रपदे माघे द
 शी युगादयः॥ इति चतस्रो युगादयः। चतुर्दशमन्वादयः॥ चंद्रसूर्योपरागः। वेधति व्यंती पातदि
 नक्षत्राश्च अष्टकान्वष्टका। द्वादशी। इत्यादयो ह्यनेकशः। पुण्यकालाः काले दत्तमनस्तत्कामेति
 चर्चनात्। कालापेक्षा सर्वकर्मसु। पुण्यादिकालनिरूपणं। अथ देशाख्य दानादुःस। देवीपुत्राणां

कथं वि० यो मत्स्यागंध्याः पुष्पं दधिति। मांसं शोषासंधानाः प्रसारयेयं न वा विच। आमं मांसं मधुघृतं धानाः क्षीरं
 मथोदितम्। गुरुतक्रं च संशोष्य निवृत्तिर्नपि शूद्रतः। शाकमत्स्याननालानिकत्तुकाः सक्तवस्तिजाः। इ
 द्दः फलानि पिण्याकं प्रतिग्राह्याणि सर्वतः। कत्तुकाः कणाः कंडुकमिति पाठे कंडु-कं अणकं। लकुच
 फलरसत्नवणादिसिद्धम्। साक्षाज्जलपाकविवर्जितम्। विष्णुधर्मम्। ग्राह्यं प्राणप्रदानं च चांडाला
 सुष्कसादपि। जीवन्मर्च्च---ति जीवन्धर्मं करोति च। शरीरंधर्मं सर्वस्वरक्षणीयं प्रयत्नतः॥ अ
 थायाह्यमुच्यते। ब्रह्मपुराणे। ब्राह्मणः प्रतिगृह्णीयादृत्यर्थं साधुतः सदा। अजाश्च मणिमातंग
 तिललोहांश्च वर्जयेत्। कृष्माजिनतिलग्राही न भूयः पुरुषो भवेत्। शय्यांतं कारवस्त्राणि ध
 तिगृह्य मृतस्य च। नरकात्तन्निवर्तते धेनुंति मयी तथा। बहुशो द्विजवित्तानामपि स्तेयं परिष्यति। क
 । अत्र राघवगृहीतं तु तत्कथं निस्तरिष्यति। आतुरान्मुमूर्षोः। बन्धिपुराणे। हस्तस्वरथयानानि मृत
 शय्यासनादियः। कृष्माजिनं च गृह्णाति अनापत्सु गतो द्विजः। तथोभयमुखी घोरां सशोलां मेदि
 नी द्विजः। कुरुक्षेत्रे यद्वा न चांडालात्पतिता तथा। मासिके पित्तवशाद्दंभुंजं नृप्रेतत्त्वमाप्नुयात्॥
 अजिनं मृतशय्यां च मेखी चोभयतो मुखी। कुरुक्षेत्रे च गृह्णानो न भूयः पुरुषो भवेत्। ब्रह्मांडं भूमि
 दानं च ग्राह्यं नैकेन तद्भवेत्। गृह्णन् नोषमवाप्नोति ब्रह्महत्यादंशः। भूमिदानमिति षोडश

नकं
हि

व्यन्निवेदयेत्। गोरसंकांचनंक्षेत्रंगोस्तिलामधुसंर्पिषा। तथा। सर्वात्रसाश्चापिषांडालेभ्यो नदे
वदेत्। स्वस्तिनदद्यादितिपुण्यंममन्तरेणशृङ्गस्वस्तिनव्रूयादित्यर्थः। विष्णुधर्मे। भुवंधे
नुमयाश्वंचरत्नानिकथनंनृणां। तिलाश्चकुंजरंदद्यान्नाविज्ञायगुणानिति। अथयाह्यमुच्यते
। तत्रव्यासः। कुटुंबार्थंनष्टुद्रात्यतिगृह्यमयाचितम्। गत्यर्थमात्मनेचैवनहियाचेतकहिंवि
तरस्कांदे। दुर्भिक्षेदारुणेषासकुटुंबेसीदतिक्कथा। असाधोरपिगृहीयात्यतिग्रहमतंदितः।
ऋणापकरणार्थंचपतिग्राह्यं द्विजातिभिः। चिकीर्षयानुयज्ञस्यमातापित्र्यमेवच। वृद्धोच
मातापितरौभार्यासाध्वीसुतःशिशुः। अप्यकार्यंशतंकृत्वाभर्तव्यामनुरववीत्। अकार्यंशतंक्षा
त्रेणवैश्यकर्मणावासेवावाणिज्यप्रभृतिनानाप्रकारैः। नतुब्रह्मणोवधादिना। यतः। व्यक्तं
नकर्तव्यंप्राणैःकंठगतैरपि। कर्तव्यमेवकर्तव्यंप्राणैःकंठगतैरपि। ब्रह्माण्डपुराणे। अनाप
द्यतिधर्मेणयाज्यतःशिष्यतस्तथा। गृह्यन्यतिग्रहंविप्रो नधर्मात्परिहीयते। बृहस्पतिः। अ
पिपापकृतांराज्ञांप्रतिगृह्यन्ति साधवः। पृथिवी नान्यछिदन्निपावलहेतदुन्नम्। तथा। अया
चित्ताहृतंयाह्यमपिदुःकृतकर्मणः। अन्यत्रकुलप्यषण्डपतितेभ्यस्तथा द्विजः॥ याज्ञवल्क्यः। ग
जाज्ञेवासियाजेभ्यःसदि तच्छिदन्तस्का। देभिहेतुकपाषंडवकवृत्तीश्चवर्जयेत्। कुशाःशाकंष

नृविः व्यंनवदुभ्यः कथंचन ॥ तथा । बहुभ्यो न प्रदेयानि गेगृहं शयमेस्त्रियम् । विभक्तदक्षिणाद्येतेषा
 तारं पातयन्निहि ॥ व्यासः । न व्यंगं रोहिणी वंध्या न वशां मृतवत्सकाम् । न वामृतस्वे हेतंच दद्यादि
 प्रायगं नरः । वेहद्गर्भोच्चातिनी । देवलः । विवत्सां रोहिणी रूक्षां स्थविरां शृङ्गुभीषणाम् । क्षीण
 क्षीरशरीरां गांदत्वादोषमवाप्नुयात् । न चोषरी न निर्दिग्धामहो दद्यात्कथंचन । न स्मृशानप
 रीतां च न च पापनिषेधितां । पापहिंसाः प्राणिनो व्याघ्रादयः ॥ विष्णुधर्मम् । शोसीरांतस्कराकी
 र्णांतथा व्यालवर्तिभुवम् । न दद्याच्च द्विजश्रेष्ठ याचसंधिषु संस्थिताः ॥ स्कंदो ॥ पापदः पापमा
 प्रोतिनरो लक्षणं गुसदा ॥ तस्मान्न दद्यान्मेधावीपातकं जातुकस्पचित् । दुःखितेभ्यो हि भूतभ्यो
 मृत्युरोगजरादिभिः । भूयः कोदुःखपरं सद्यो दातुमर्हति । दुःखं ददाति यो न्यस्य ध्रुवदुःखं
 स विंदति । तस्मान्न कस्पचिदुःखं दातव्यं दुःखभीरुणा ॥ अथ पात्रविशेषेण देयमुच्यते । यमः ।
 सुवर्णरजताताम्रयतिभ्यो यः प्रयच्छति । न तत्फलमवाप्नोति तत्रैव परिवर्तते । धर्मविपरीत
 मधर्मं जनयतीत्यर्थः । उक्तं तथा । यत्तयेकां च नंदत्वादातापि नरकं व्रजेत् इति । देवलः । पक्वं
 मन्नं गृहस्थस्य वा न प्रस्थस्य गोरसः । वृत्तिश्वभिदा वृत्तिभ्यो न देयं पुण्यमिच्छता । वृत्तिभिदाति
 रिक्तवर्त्तनम् । तथा । न शूद्राय हविर्दद्यात्स्वस्तिक्षीरं तिलाक्षधः । न शूद्रात्प्रतिगृन्हीयात्तेषाम्

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

क. व. ० प हताश्च ये। भर्तृव्यासेन महा राजन तु देयः प्रतियहः। इति पात्रनिरूपनम्॥ यथा भावो यथा द्रव्यो यथा
 य. कृच्च यथा विधिः। संश्रुत्य विह्वल फल तथा प्रोतित तथा विधम्। शिव धर्मात्। ददन्नि भागं वित्तस्य जीवना
 य प्रकल्पयेत्। भागद्वयं तु धर्मीयं नित्यं च जीवितं यतः॥ अशेष वित्तस्य भाग पंचकं कृत्वा भाग त्रयं जी
 वनाय संरक्ष्य भागद्वयं धर्मीय कल्पयेदित्यर्थः॥ महा भारते। एकाङ्का दश गुह्यं दद्याद्दश दद्याच्च गोश
 ती। शतं सहस्रं गुह्यं दद्यात्सर्वे तुल्य फलाः स्मृताः। गोशब्द ग्रहणादत्र गोलभ्य परिणं मोदव्य स्यापिता
 वद्दानम्। यतो दशा वरगोर्हृन्निनोऽपि गोदानाधिकारः स्यात्। याज्ञवल्क्यः। देयं प्रतिश्रुतं चैव दत्त्वा
 नाप हं सुनः। यमः। यच्च वाचा प्रतिज्ञातं कर्मणा चोपपादितम्। तद्धनं ऋण संयुक्त मिह लोके परत्र च
 ऋण संयुक्तं ऋण समर्प्य जन्म दोष संयुक्त मित्यर्थः। सप्ताजात नरो हन्याद्वर्त्तमानाश्च सप्त च॥
 अतिका तस्तथा हन्यादप्रयच्छत्यतिश्रुतम्। प्रतिश्रुता प्रदानेन दत्तस्य हरणेन च। जन्म प्रभृति
 यत्पुण्यं तत्सर्वं संप्रणश्यति। महा भारते। ब्राह्मणं स्वयमाह्वय भिक्षार्थं कृशवर्त्तिनम्। पशून्वा स्त्री
 तियो ब्रूयात्तं विद्या दुस्सघातकम्। तथा। संश्रुत्यो न दित्से तथा चित्वा यश्च नेच्छति। कृभावानृत्ति
 कावेतो मृतो पापमवापतुः। यो न दद्यात्प्रतिश्रुत्य स्वल्पं वा यदि वा बहुः॥ असास्तस्य हताः सर्वाः
 क्रीवस्येव प्रजा फलम्। नारदः॥ ब्राह्मणस्य च यद्देयं सान्द्रयस्य च नास्ति सः। सकल्पेन विनयेन

न भी तु बहु जम्। स्त्रीपुत्रात धार्मिकं गोशरणं व्रतैः क्लृप्ते तादृश पात्रमाहुः। यमः। किंचिद्देदमयं पात्रं किं
 चिन्त्यात्र तपो मयम्। आगमिष्यति यत्पात्रं तत्पात्रं केतरिष्यति। ब्रह्मचारी भवेत्पात्रं पात्रं वेदस्य पारगः।
 पात्राणामपि तत्पात्रं शूद्रान्नयस्य नोदरम्॥ व्यासः। किंचिद्देदमयं पात्रं किंचिन्त्यात्र तपो मयम्। असंकी
 र्णं च यत्पात्रं तारयिष्यति। असंकीर्णं यो न्यादिसंकरहीनम्। याज्ञवल्क्यः। न विद्यया केवलया तपसा
 चापि पात्रता। यत्र वृत्तमिमे चोभेत द्विपात्रं प्रकीर्तितम्। अथ कौर्मो न वार्य पिप्रच्छेत्तं वेडालवृत्तिके
 द्विजे। न वक्त्रतिके पापेना वेदविदिधर्मवित्। तिष्ठेत्तेषु दत्तेषु विधानेनाजितं धनम्। दातुर्भवं स
 त्यनर्थाय परत्रादातुरेव च। अनर्थः प्रत्यवायः। यथा स्त्रवेनोपलेन निमज्जत्सु दत्तेतरम्। दातुं प्रतिगृ
 हीतारो तथैवाज्ञौ निमज्जतः। शातातपः। नष्टदेवलके दत्तमप्रतिष्ठं च बार्हृष्यो। यच्च वाणिज्यके दत्तं।
 नैव तत्स्येत्तनो इह। दत्तः। धूर्त्तैव न्दिनिमल्ले च कुवेद्ये कितवेशाते चाटचारणचौरैभ्यो दत्तं भवति
 निःफलं। स्कंदे। देवपितृविहीने यदीश्वरेभ्यश्च दीयते। दत्त्वा नु कीर्तितं यच्च वेदाग्नित्याग्निने तथा। अ
 न्यायो याजितं धनं नैर्दत्तं ब्रह्म हणे च यत्। गुरवे नृत्तवक्त्रे च स्तेनाय प्रतिताय च। परि-कायभृत्पा
 य सर्वस्वपिशुनाय च। इत्येतानि चराजैर्द्वर्तुदाना निषोडश। गर्भस्थो ज्ञानवालोऽपि भुंक्ते तद्दे
 स्यैवने। न दत्तस्येह नाशोऽस्ति सर्वं तस्मिन् पुनस्तदनम्॥ महाभारते। पञ्चधवधिरामूका व्याधिना

क० वि० २० रणानि द्विजत्वस्य वृत्तमेव तु कारणम् । किं कुलं वृद्धी तन्नस्य करिष्यति दुरात्मनः । क्लमयं किन्नजायं
 ५० ते कुसुमेषु सुगंधिषु । नैकमेकात्ततो ग्राह्यं पठनं हि विप्रोपते । वृत्तमचिष्यतां तातरक्षोभिकिन्नपद्यते
 बहुना किमधीते न नटस्येव दुरात्मनः । तेनाधीतं श्रुतं वापि यः क्रिया मनुति सृति । कपालस्थं यथा
 तोयं श्वदृते च यथा पयः । दूष्यं स्यात्स्थानदोषेण वृत्तहीने तथा श्रुतम् । तस्माद्विधि महाराज वृत्तं वा
 ह्यणलक्षणं । चतुर्वेदोपि दुर्वृत्तः शूद्रादल्पतरः स्मृतः सत्यं दमस्तपोदानमहिंसेन्द्रियनिग्रहः ।
 दृश्यते यत्र राजेन्द्रस ब्राह्मण इति स्मृतः । अहिंसा परमो नित्यं जुह्वानो वेदजातसम् । स्वदारनिर
 तो दाता सर्वे ब्राह्मण उच्यते । श्रुतं प्रज्ञानुगं यस्य प्रज्ञा चैव श्रुतानुगा । असंभिनार्यमर्यादः स
 वै ब्राह्मण उच्यते । अशिषोर्था यष्टजां च प्रसंगान्न करोति यः । निवृत्तो लोभमोहाभ्यां तं देवा ब्राह्मणं
 विदुः । प्रसंगो त्यासक्तिः । ये क्षात्ता दाताः श्रुतपूर्वकर्मणा जितेन्द्रियाः । प्राणिवाधे निवृत्ताः । प्रतिग्रहे संकु
 चिता ग्रहस्तास्ते ब्राह्मणा स्तारयितुं समर्थाः । यमः । तेषां दत्त्वा च भुक्त्वा च प्राप्नुयुः परमां गतिम् । दत्त्वा द्विजा
 यश्चुद्धाय दाता याति पराङ्गतिम् । विद्यातपः शीलवाञ्छ सतारयति नेरैतैः । मत्स्यः । शीले सर्वत्र नां द
 ज्ञेयं शौचं संव्यवहारतः । प्रज्ञा संकथनाज्ञेया विभिः पात्रं परिहृयते । क्षातिः सृष्टा दया सत्यदानः शीलं
 ज्ञानं श्रुतम् । एतदष्टाङ्गं सुदृष्टं परमं पात्रं लक्षणम् । वसिष्ठः । स्वाध्यायाद्ययो निमज्जन् वेतानस्थं पा

न

पुराणात्। येषां पूर्व कृतं कर्म सात्त्विकं मनुजोत्तम। पौरुषेण विना तेषां यत्किंचिद्दृश्यते फलम्। कर्मणा प्रा
प्यते लोके राजसस्य तथा फलम्। विध्यते वंतामसस्य फलं कृच्छ्रेण कर्मणा। इति दानलक्षणम् अथ दा
नाङ्गनिरूपणम्। तदुक्तं भविष्यपुराणे। प्रतिगृहीता इयं च कालो देशश्च पावनम्। अद्वाच सात्त्वि
की ज्ञेयं दानानामङ्ग पंचकम्। तत्र पूर्वपात्रनिरूपणम्। स्कंदपुराणे। देवी प्रतीश्वरवचनम्। श्रुती
नामाकारा ह्येते रत्नानामिव सागराः। विषाविषाधिमुखे यत्नतस्तत्पूजयेत्। यत्र वेदवि
दो विप्रानप्राश्र्युतमंहविः। तत्र देवा देवेशि हविरश्रित्तिर्हि चित्। तथा च ते त्रिरीयश्रुतिः। या
वत्तौ देवतास्ताः सर्वा वेदविदिवाह्येणैव सन्तीत्यादि। विद्यदित्युच्यते योम प्रकारः प्राण्ये स्मृतः।
दिवे संप्रापयत्येते दातृविप्रास्ततः स्मृताः। अपि नारायणेन तत्रो ब्रह्म स्कंदोऽनिलः शिखी। त
ज्ज्ञानं नाभिनंदति यत्र विप्रान पूजिताः। येषां प्रसादसु लभमायुर्द्वर्म्मः सुखं धनम्। श्रीर्यशः स्व
र्ज्जवा सश्च ता विप्रानर्चयेद्बुधः॥ विष्मधर्म्मोत्तरे। ब्राह्मणेण पूजितैर्चित्यं पूजितो हं न संशयः। निर्भ
र्त्सितैश्च निर्भर्त्स्यते रहं सर्वं कर्मसु। याज्ञवल्क्यः। तपस्तप्त्वा सहजद्वत्या ब्राह्मणा नैर्गुप्त्रये। त
द्व्यर्थं पितृदेवानां धर्म्मसंरक्षय च। मत्स्य। नास्ति विप्रसमो देवो नास्ति विप्रसमो गुरुः। नास्ति वि
प्रशमः शत्रुर्नास्ति विप्रात्परो विधिः। वृद्धिपुराणे। न जातिर्न कुलं राजन्स्वाध्यायः श्रुतं न चाका

क. वि. क. क. वा नीति तत्प्रादुस्तमेव कृतवादिनः। अस्माच्चाप्रससा। दृष्टानंदोदिप्रयो जनप्रतिरेकेन। कोर्मै। नित्यं
 ४९ नैमित्तिकं कामं विमलं चेति कथ्यते। अहन्यहनिय त्किंचिदीयतेऽनुपकारिणो। अदिप्रफलंतत्प्रा
 ह्यणायतु। नैत्यकं। यत्तु पापोपशा च्यर्थदीयते विदुषां करे। नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भिरनुष्ठि
 तम्। पापोपशात्पैदतिनियतनिमित्तोत्तलणम्। अपत्यविजये प्रवर्यस्वर्गार्थं यत्पदीयते। दानं त
 त्काममाख्यातमृषिभिर्धर्मचिन्तकैः। यदीश्वरप्रीणार्थं ब्रह्मविष्णोश्च दीयते। चेतसा भाक्तियु
 क्तेन दानं तद्विमलं शिवम्। मनुः। येन येन हिभावेन यद्यदानं प्रयच्छति। तेन तेन हिभावेन तन्त
 त्याप्रोतिष्ठजितः। येन येन हिभावेन सात्विकादिन- -। तदुक्तं भवङ्गीतासु। दातव्यमिति यद्दानं दी
 यते अनुपकारिणो। देशकालेकपात्रे च तद्दानं सात्विकं विदुः। यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिष्टं वा पु
 नः। दीयते चैरिक्लिष्टं तद्दानं राजसंस्मृतम्। अदेशकाले यद्दानं पात्रेभ्यश्च दीयते। असंस्कृतमवि
 ज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्॥ विष्णुधर्मै। कृतानि विधिहीनानि वंधनार्थं परस्पच। क्रोधलोभाभिभू
 तेन तामसा निविनिर्दिशेत्। सात्विकानि भवन्तीह श्रद्धया परं हिजाः। तामसानां फलं भुंक्तेति र्यक्तौ
 मानवः संशयः। वर्णसंकरभावेन वार्द्धके यदि वा पुनः। बाले वा दासभावे वा नात्र कार्या विचारणा। अतो
 नृणां तु मानुष्ये राजसानां फलं भवेत्। सात्विकानां फलं भुंक्ते देवत्वेनात्र संशयः। अत्र विपाको मत्स्य

क्रियापेक्ष

परिवाधाकरंदाने महदप्यनुतां वजेत्। निःफलं मपक्व फलमपात्राप्रालम्भमासाद्य दत्तं हीनं
फलं भवेत्। हीनमून किंचिन्मूनमित्यभिप्रायः। यथोक्तमपियह तत्रेति एकलुरेन ननु। तत्र संकल्प
दोषेण दानं तुल्य फलं स्मृतम्। युक्तौ द्वैः षड्भिर्धानं स्याद्विपुलोदयम्। अनुक्रोशवशाद् दत्तं दानमक्ष
यतां वजेत्। अनुक्रोशोदया। चतुःप्रकारमाह। ध्रुवमाजस्त्रिकं काम्येनेमिन्निकं कृमिक्रमात्। वैदि
को दानमार्गो यंचतुर्द्वा वत्स्यते द्विजैः। कूपप्रकारा मतडागादिसर्वकामफलं ध्रुवम्। तदा ज्ञप्ति
कमित्पाहुर्द्दीयते यदिनेदिने। अपत्यविजये श्वर्यस्त्रीवलार्थे यदिष्यते। इह संस्थातु तदानं।
काम्यमित्यभिधीयते। कालापेक्षं मर्यापेक्षमिति स्मृतम्। त्रिधा नेमिन्निकं प्रोक्तं सहोमं होम
वर्जितम्। त्रैविध्यमाह। नवोत्तमानि चत्वारि मध्यमानि विधानतः। अधमानीति शेषानि त्रिवि
धत्वं मिदं विदुः॥ तच्च विविनक्ति। अन्नं दधि मधु त्राणं गोभूतु क्मास्वहिस्ततः। दानान्पुत्रमदा
नानि उत्तमद्वयदानतः। विद्यादानादनावांसपरभोगोषधानि च। उपानत्प्रेषयामि-छत्रया
नासनानि च। दीपकाष्टफलादीनि चरमं बहुवार्षिकम्। बहुनिवर्षाणि प्राप्ते पुरातनमिति या
वत्। एतैर्दत्तमपि हस्त्यश्वादि जीर्णानां प्राप्तमधर्मं भवति। त्रिनाशत्वमाह। इष्टं दत्तमधोतं वा विनश्य
त्पुनर्कीर्तनात्। श्लाघानुशोचनभ्यां च भक्षते जो विपद्यते। तस्मादात्मकं पुण्यं न व्यथा परिकीर्तयेत्। भु

क० वि० : त्या योर्थार्थिभ्यः प्रदीयते । प्रयाचितेन तद्दानं व्रीडादानमिति स्मृतम् । दृष्ट्वा प्रिया निष्कृत्वा वा हर्षव
 द्यत्प्रदीयते ॥ तद्द्वर्षदानम् । आक्रोशान्न वृक्षमर्षणं प्रतीकाराय यद्वेत् । दीयते तापकर्तृभ्यः
 यदानंतदुच्यते । षडङ्गमिति । दाता प्रभिद्यद्दीता च श्रद्धादेयं च धर्मश्च कृ । देशकालौ च दानानाम् ।
 दुःखेनानिषद्भिदुः । दाता अपापरोगी धर्मात्मा दित्स्वरूपसन्ः शुचिः । अनिद्या जीवकर्म च य
 द्भिद्दीता प्रशस्यते । अपापरोगी राजा ययत्मा दिरोगरहितः । पात्रम् । विशुक्लः कृशवदतिश्च घृ
 णालुः सकलेन्द्रियः । विमुक्तो यो निदोषभ्यो ब्राह्मणः पात्रमुच्यते । त्रीणि विद्या च यद्वृत्तानि शुक्लानि
 शुद्धानि यस्य सः । घृणालुः कृपालुः सकलेन्द्रियां विकलेन्द्रियः । सौमुरव्याद्यभिसंप्रीतिरर्थिनां द
 र्शने सदा । सत्कृतिश्चानश्रूया च तदा श्राद्धे तिकी । र्थ्यते ॥ देयम् । अपराद्याद्यमक्लेशं स्वयं तेनोर्जि
 तं धनम् । स्वल्पं वा विपुलं वापि देयमित्यभिधीयते । यत्र यदुर्लभं भद्रं देयस्मिन्कालेपि वा पुनः । दा
 नाहौ देशकालौ तो स्यातां श्रेष्ठौ न च न्यथा । अवस्था देशकालानां पात्रोश्च संपदाम् । हीने वापि भ
 वेच्छ्रेष्ठं वाप्यन्यथा भवेत् । षड्विपाकत्वमाह । दुःफलं निःफलं हीनं तुल्यं विपुलमक्षयम् । षड्विपा
 कत्वमुद्दिष्टेषु षडेतानि विपाकतः । तान्याह । नास्ति कस्तेन हिंसेभ्यो रायतिता यच । पिण्डुचभ्रूण
 हर्तृभ्योऽपदत्तं दुःफलं भवेत् ॥ दुःफलं विपरीतफलम् । महदप्यफलदानं श्रद्धया परिवर्जितम् ॥

॥ सुवर्णहस्तायगतो लोकान्देवैरधिष्ठितान्। लोमपादश्चराजर्षिः प्राज्ञादत्त्वा सुतां शुभाम् ॥
 ऋष्यशृङ्गाय विपुलैः सर्वकामैरयुज्यत। दत्त्वा शतसहस्रं तु गवां राजप्रसेनजित्। स दत्त्वा नां
 महातेजागतो लोकाननुत्तमान्। एते चान्ये च वहवो दानेन तपसा धिया। महात्मानो गतः स्वर्गं
 शिष्टात्मानो जितेन्द्रियाः। तेषां प्रतिष्ठिता कीर्तिर्यावत्स्थास्यति मेदिनी। दानयज्ञप्रजासर्गे रते
 ह्यदेवमाप्नुयुः। दानेन भूतानि वशीभवन्ति दानेन वैराग्यपपात्तिनाशम्। परोपि बंधुत्वमुपै।
 न्निदानादानं हि सर्वव्यसनानि हन्ति ॥ इति श्रीकर्मविपाके दानप्रशंसा। देवलः। दानलक्षणम्
 द्विहेतुषडधिष्ठानं षडङ्गं षड्विपाकयुक्। चतुः प्रकारं त्रिविधं त्रिदशदानमुच्यते। तत्र द्विहे
 त्विति। नाल्पत्वं वाभ्युदयात्तदहम्। अद्वाभक्तिश्च दानानां वृद्धिद्वयकरे स्मृते। अद्वा आस्तिक्यबुद्धिः
 स्नेहपूर्वमभिध्यामंभक्तिः शक्तिरिति पाठे। शक्तिरौदार्यम्। षडधिष्ठानमिति। षडधिष्ठानानि शा
 ष्पयानिमित्तत्वेन यस्य। धर्ममर्थचकामंच व्रीडाहर्षभयानि च। अधिष्ठानि च दानानां षडेतानि
 प्रचक्षते ॥ तान्याह। पात्रेभ्यो दीयतां नित्यमनपेक्ष्य प्रयोजनम्। केवलं त्यागबुद्ध्या यधर्मदानेन
 दुच्यते। प्रयोजनमपेक्ष्यैव प्रसंगाद्यत्प्रदीयते। तदर्थं दानमित्याहुर्देहिकं हेतुफलकम्। रुद्र
 णानंमृगक्षयाणां प्रसंगाद्यत्प्रदीयते। अनर्हेष्वपि दानेन कामदानेन तदुच्यते। संसदि व्रीडयंस्त

क. वि.
४९

सत्यसंधो महाव्रतः। स्वेः प्राणैः ब्राह्मणप्राणान्परित्रायदिवेगतः। रत्निदेवश्च साकृत्सो वसिष्ठा
यमहात्मने। अपः प्राणायशीतोऽस्मानाकलोकमितो गतः। आर्त्तो यश्चन्द्रदयमीरहंतो विवि
धंधनम्। दत्त्वा लोकान्ये यौधीमाननत्तान्समदीपतिः। शिविरो शीतेरङ्गानि पुत्रं च प्रियमेव
सम्। ब्राह्मणार्थमुपाकृत्य नाक एषु मुपागतः। प्रतर्दनं काशिपुनिः प्रदाय नये स्वके। ब्राह्म
णाया तुलां कीर्त्तिमिह चा मुत्र धाश्रुते। दिव्यं मृष्टशकं च सौवर्णं परमर्हिमतम्। छत्रं देवा वृद्धो द
त्त्वा सराष्ट्रोभ्य गमद्विवम्। सावित्रीकुण्डले दिव्ये शरीरं जनमेजयः। ब्राह्मणार्थं परित्यज्य ज
ग्मतुर्लोकमुत्तमम्। सर्वरत्नवृषादभो युवानाश्वः प्रियास्त्रियः। रम्पमावशासंथं चैव दत्त्वा
मुं लोकमास्थितः। निमीराष्ट्रं च वै देहो जामदग्न्यो वसुंधराम्। ब्राह्मणो भ्यो ददौ चापि गावश्चो
र्वी संषत्तनाम्। अवर्यति च पर्यन्ये सर्वभूतानि चासकृत्। राजामित्रसहश्वापि वसिष्ठाय
महात्मने। मयन्तीस्त्रियं दत्त्वा तया सह दिवं गताः। सहस्रजिच्च राजर्षिः प्राणानिष्ठान् महा
यशाः। ब्राह्मणार्थं परित्यज्य गतो लोकाननुत्तमान्। सच्चकारैश्च संपूर्णं दत्त्वा वैश्वमहिर
ण्मयम्। मुद्रतायगतः स्वर्गं शतधुम्नो महामतिः। नाम्ना सुधुम्नो नाम शाल्वराजः प्रताप
वान्। दत्त्वा राज्ञ्यमृचीकायगतो लोकाननुत्तमान्। मदिराश्वश्च राजर्षिर्दत्त्वा कन्यां सुमध्यमा

ति। नरः स्वर्गापवर्गे जीवदानेनैव समश्नुते। अगस्त्यः। गोभिर्हि वैश्वदेवैश्च सतीभिः सत्यवादि
 भिः। अलुब्धेर्दीनशीलेष्वसप्तभिर्दीर्घ्यते मही। येनैदं न च दत्तं न तीर्थं मरणं कृतम्। हिरण्य
 मन्त्रमुदकं ब्राह्मणेभ्यो न चार्पितम्। दीना विवसना रूक्षाः कपालाङ्कि तपाणयः। दृश्यन्ते तमहा
 राजपात्रमानाः पुनः पुनः। सीदन्ते हि जमुख्या यथोर्थिनेन प्रयच्छति। सामर्थ्ये सति दुर्वृद्धिर्न
 रकायोपपद्यते। कौर्मि। यस्तु द्व्यर्जनं कृत्वा नार्चयेद्ब्राह्मणं सुरान्। सर्वस्वमपहृतेन राजारा
 ष्ट्रादिवासयेत्। दृश्यन्ते दुःखिनः सर्वे प्राणिनः सर्वदा मुने। दत्तदानां जायन्ते परभाग्योपजी
 विनः। एकेन तिष्ठता धस्तादन्येनोपरितिष्ठता। दातृयाचकयोर्भेदः कशम्यामेव सूचितः।
 दीयमानस्तु यो मोहाद्गोविप्राग्निसुरेषु च। निवारयति पापात्मा तिर्यग्यो निप्रयाति सः। शा
 तातपः। मादे हीति च यो ब्रूयाद्भव्यग्रीवाह्यणेषु च। तिर्यग्यो निप्रयाति सः। शातातपः। मादे
 हीति च ब्रूयाद्भव्यग्रीवाह्यणेषु च। तिर्यग्यो निशतंगत्वा चांडालेऽपि जायते। यमः। कन्या
 प्रदाने यज्ञे वा यस्मिन्चायज्ञसंभवे। विघ्नमाचरेत्ते यस्तु तमाहुर्वह्यघातकम्। तस्माद्विश्रुति
 मन्त्रिच्छन्नेदानीं विघ्नमाचरेत्। दद्यादहरहः पात्रे लोकहं जिगीषया॥ महाभारते। अर्हताय
 नुरूपाणां नादेयं ह्यस्ति किंचन। उच्येः अतस्समभ्यर्च्य प्राणीयं सतां विदुः। अनुनीय यथा कामं

कर्त्तव्यं
४६

गायदेहिनः नापि कीर्त्तयधर्मायतस्य विज्ञानिरर्थकम् । तस्माद्विज्ञानं समासाद्य देवाद्यापौतुषा
दयः । दद्यात्सम्यग्द्विजानिभ्यः कीर्त्तनानि च कारयेत् । व्यासः । अहन्यह नियावत्तमहं मन्ये गुरु
त्तथा । मार्जनं दर्पणं न स्पृशेत् । करोति दिने दिने कथयति नया च त्रेभिश्चाहारादिने दिने । अर्थि
भ्यो दीयतामेव मदत्त फलमीदृशम् । किं धनेन करिष्यति धनिनो भंगुराशयाः । यदर्थं धनमिच्छ
ति तच्छरीरमशाश्वतम् ॥ मनुः । दानधर्मनिषेवते नित्यमेष्टु कपौर्त्तिकं । परितुष्टेन मनसा या
त्रमासाद्य शक्तिः । अत्रैव दिरेष्टु कंच वहि सर्वे हि पौर्त्तिकम् । यत्किंचिदपि दातव्यं यद्विज्ञेना
न स्मृत्यया । संपद्यते तत्पात्रं हि पंतारयति सर्वशः । स्वर्गायुर्भूतिकामेन तथा पापोपशात्रये ।
मुमुक्षुणा च दातव्यं ब्राह्मणेभ्यस्तथाऽनृहम् । वह्निपुराणे । अन्नं मूलं फलं शाकमुदपात्रं
पोधनम् । दानं विभवतो दत्त्वा नरः स्वर्गात्त्रिधर्मिणः । ये यजन्ति ददं तद्देहभोगान्भुजन्ति नित्य
शः । न मा मुद्दिश्य ते मूढा देवसुखिनः परे ॥ याज्ञवल्क्यः । दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेष
ेषु । याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूर्वतनु शक्तिः । मत्स्यपुराणे । उक्तं सर्वगुणोपेतमुक्तदोषैर्वि
वर्जितः । कामधुग्धेन वद्दानं फलत्वात्मेष्टितं फलम् । इह कीर्त्तिं च दानाख्यां स्फीताभोगां
स्त्रिविष्टये । दानश्रद्धात्तृतीयेऽपि जन्मनि प्रभवोत्तमेः । दानेन भोगानाप्नोति दानेनायुश्च विंद

इदं दानं माता पिता तथा । न दानेन विना किंचित्प्राप्तिं फलमाप्नोते । न नादादधिकं किंचिदृश्य
 ते भुवनत्रये । न दानशीलिनामापत्तस्माददानं समाचरेत् । दानेन प्राप्यते स्वर्गो दानेन श्रीरवा
 प्यते । दानेन शत्रूं जयति व्याधिदानेन शपति । वर्तते वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापिरक्षसि । यद्वा
 तिपदश्चाति तदेव धनिनो धनम् । अन्ये मृतस्य क्रीडति दारैरपि धनेरपि । तपो धर्मं कृतयुगे
 ज्ञानं त्रेतायुगे स्मृतम् । द्वापरे चाध्वरः प्रोक्तो दमो दानं दया कलौ । दानेन भोगी भवति मेधावी बृद्ध
 सेवया । अहिंसायां च दीर्घायुरिति प्राहुर्मनीषिणः । यतीनामुपशमं धर्मो नियमो वनवासिनाम् ॥
 दानमेकं गृहस्थानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणाम् । पापकर्म समा युक्तं पततं नरके नरम् । त्रायते दान
 मे वै कं पात्रभूते द्विजे कृतः । न्यायेनार्जुन मर्यानां वर्द्धनं चाभिरक्षणम् । सत्यान्नं प्रतिपत्तिश्च सर्व
 शास्त्रेषु पद्यते । शतेषु जायते शूरः सहस्रेषु च पंडितः । वक्ता शत सहस्रेषु दाता भवति वान
 दा । दानं भोगो नाशस्ति स्वो गतयो भवति वित्तस्या । यो न ददाति भुंक्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति न
 । आयास शतलक्षस्य प्राणो भोषिणी यः स गतिरेकैव चित्तस्य दानमन्या विपत्तयः । ब्राह्मणानु
 रूपा यो दद्यादर्थमर्थिने । विदधाति निधिं श्रेष्ठं पारलोकिकमात्मनः । कूर्मपुराणे । तद् सुचै
 वतीर्थेषु वर्तते सुनियमेषु च । सम्पत्क्रीणेषु विप्रैर्व्यपश्चाददानं समाचरेत् । यस्य वित्तं न दानाय नोपभो

कं वि०

४५

मवाप्नोति हि जः षष्ठी समुत्सृजन् । विद्यादानं प्रगृह्याथ अपि पुस्तकरूपिणम् । भोजयेद्वा ह्यणं
छत्वा ततः शुध्यति वा डवः । गजप्रतिग्रहे कुर्याद्यतिचांदायणत्रयम् । महासात्तपनं चापि ब्रह्म
कूर्चं समचित्तम् । रथादाने लक्ष्मिमेकं जन्ये न्मार्त एडदेवतम् । अयुतमूय गायत्रा संगमे स्नानमा
चरन् । षष्ठांशं सर्वथा त्यक्त्वा ब्राह्मणान् भोजयं शुचिः । प्रतिगृह्यात्पदानानि तीर्थवारक्षजानि
तु । जपति रत्नं देवी वैष्णवं व्रतमाचरेत् । वैष्णवं व्रतमेकादशी । एवं कर्मविपाकोत्पदानमादा
यवा डवः । जपध्यानाच्च न स्नानदानाद्यैः शुद्धिमाप्नुयात् । जगो गायत्रारुद्रजपो वा ध्यानं श्रीवि
ष्णुसूर्यादीनाम् । अर्चनं च तेषामेव स्नानं महानद्यां संगमे वा । दानं षष्ठांशस्य हि जभोजनं च । आ
दिशब्दात्सतां गतिर्वेद -- परायणम् । एकाशनादि । एतच्चान्यच्च सर्वं यथा दानप्रतिग्रहार्थं ।
कार्यमिति । एतत्ते कथितं सूतप्रायश्चित्तसलक्षणम् । सर्वशास्त्रात्समुद्भूतपुराणार्थपरिस्कृत
म् । आलोड्य सर्वशास्त्राणि पादं पादार्द्धमेव च । प्रतिग्रहाणामुद्देशात्प्रायश्चित्तं प्रदर्शितम् ॥ इ
ति सर्वशास्त्रग्रहे कर्मविपाके सद्विरचिते प्रायश्चित्ताधिकारः समाप्तम् ॥ अथ दानप्रशंसा ॥ त
त्र व्यासः । वर्णानामाश्रयाणां च चातुर्वर्ण्युधिष्ठिरः । दानधर्मप्रवक्ष्यामि यथा देवेन माधितम् ।
दानं परं प्रशंसन्ति दानमेव परायणम् । दानं बंधुर्मनुष्याणां दानं कोशो ह्यनुत्तमः । दानं पुत्रः परं

न्स सात्मना सह। शक्तः समुद्धर इत्येवमेवेतावुभयोरपि। यथा शं अद्वल लुस्य प्रायश्चित्त धन
 स्पच। परित्यज्य चरेलुधे विप्रः सोत्तपनं व्रतम्। तीर्थे विषवनस्त्रापी तद्वत्तदेव्यासया जयेत्।
 दोषा देवं विमुच्येत दत्त्वा च द्विजभोजनम्। तद्द्वये तद्द्वयं कार्यं रुद्रजाप्यार्चनं नाद्वितम्। भोजयेच्च
 शतं विप्रान्यष्टांशं च समुत्सृज्य च वाससी। लक्ष्मस्य तस्य दुव्यस्य षष्ठं भागं परित्यजेत्। समुत्स
 र्जं परित्यागं च व्रतेन तु पात्रस्य मुख्यत्वेन स्वस्य स्त्विति विधिना दानद्वारेणोक्तम्। यत्तत्तव्य
 स्याति मालिन्यं दृढयति। दीने स्वात्तेषु गोष्वित्यागः। एवं कृते शेषद्वयस्य शुद्धिर्दृष्ट्या। देशस्य प्रा
 यश्चित्तेन शुद्धः। तदाह। चांद्रायणत्रयं कुर्यात्क्रियासु। तीर्थसेवकः। लक्षत्रयं च गायत्र्या
 जपे देकाशानो द्विजः। सहस्रं भोजयेद्विप्रान् प्रतिमां स्यापयेद्विभोः। इति शुद्धिमवाप्नोति व्रतं कृत्वा
 द्विजोत्तमः। अणार्थं प्रतिगृद्वाणे मुच्यते प्रतिदुः शुद्धात्। प्राजापत्याष्टकं कृत्वा दंभलो भविवर्जि
 तः। जपन् देवीयथा शक्तिं शुद्धिमाप्नोति वैद्विजः। एवमेव विहार्ये दौः परितुंहितम्। कृच्छ्रत्रयं त
 था कृत्वा कुटुंबे त्वत्ति सीदति। विंदुपातविमोक्षार्थं महायद्यसनाद्वितः। नवाध्याने धिदोषेण शतशे
 दुः प्रतिशुद्धात्। पृथिवी प्रतिगृह्याथ सशैलवनकाननाम्। सद्दीपामर्लवपुतां जपेत्सात्तपनत्रय
 म्। अपिधातुमयीं गृह्यतत्तत्तत्तत्तथा। भूत्वा विषवणस्त्रायी क्षिपेन्मांसचतुष्टयम्। एवं शुद्धि

शब्दार्थविद्योवैश्रुतिस्मृतिपुराणवित्। आचरतिष्ठस्तत्त्वज्ञोविप्रः सोहृतिपर्वदम्। वेदंवेत्तिनवेदा
 र्थंस्मृतिशास्त्रेष्वपारगः। सत्कार्यः परिषदिसभ्यकर्मवहिकृतः। प्रायश्चित्तकृतंद्रव्यं प्रतिगृह्यद्वि
 जोत्तमः। स्वयं संशोध्यविधिवन्तारयेदुभयोरपि। द्वादशाब्देवा षडब्देवाऽप्यब्देवापातकोयमम्। वृत्तं
 परस्पदत्वाथशास्त्रोक्तविधिनाद्विजः। पुरश्चरणरूपस्यतद्रव्यस्यपरिग्रहम्। कुर्वन्वैकामतःसू
 तदेहात्तं वृत्तमाचरेत्। आमरणं यावदित्यर्थः। कृच्छ्रचांद्रायणादीनिसतंकुर्यादितित्नावः। किंतुल
 ध्वत्तदुव्याहं परित्यजेत्। शास्त्रार्थदर्शनात्। एतेदेवैपित्रैचकर्मणि तस्ययोग्यतांनिष्पादयति॥
 अत्रचत्र्यब्दादिकेकामकृतत्वाद्विषयाद्यावस्थं। अथप्रायश्चित्तद्रूपदर्शनादकामप्याह। अथव
 तस्यकर्तृयःसभ्योभूत्वोपदेशकः। सतंदोषविशुद्ध्यर्थंप्राजापत्यत्रयंचरेत्। एतत्सम्पत्परित्यायो
 पदेशविषयम्। अतोह्यविज्ञायशास्त्राणिविप्रोपदेशं पापिनांकुत्रापिनदद्यादोषदर्शनात्। तथा
 विज्ञापयशास्त्राणिचशास्त्रतत्त्वंपोलोभदंभाभिसृतिंविहाय। एतस्विनांशुद्विदोषःकृपावान्नि
 र्दोषोर्यनाकलोकंप्रयाति। अथातः। प्रायश्चित्तकृतंद्रव्यमुपरोधात्प्रमादतः। प्रतिगृह्यद्विजः
 शीघ्रंप्रायश्चित्तंस्वयंचरेत्। सदासाजतमास्त्येषष्टांशंचततस्त्यजेत्। एतत्साधारणंकार्यं
 प्रायश्चित्तंजनार्दनो। प्रायश्चित्तं धनं नीत्वा निष्पाप इति तं ब्रुवन्। विप्रः प्रातपतिस्वर्गात्पितृ

रिसंस्मरणं परम् । प्रातर्निशितथासायं मंध्याद्रादिषु संस्मरन् । नारायणमवाप्नोति सद्यः पापक्ष
 यं नरः विष्णुसंस्मरणं देवसमस्तकेशसंक्षयात् । मुक्तं प्रयाति स्वर्गं प्रीतिस्तस्य विघ्नोऽस्मीयते । वासु
 देवे मनोयस्स जपहोमाञ्च नादिषु । तस्यान्तरा यो वै सूतदेव इत्यादिकं फलम् । कनाकपट्टगमनं पुन
 रावृत्तिलक्षणम् । कजयो वासुदेवस्य मुक्तिवीजमनुत्तमम् । तन्मुखं परमं तीर्थं यत्रावर्त्तं वितच
 ती । नमो नारायणायेति भाति प्राची सरस्वती । तस्मादहर्निशं विष्णुस्मरणं तुर्योत्तमः । न
 याति नरकं सूतसंक्षीणखिलकल्मषः । ध्यायन् कृते यजन्यं ज्ञेयं त्रैतायां ह्यपरे च यन् । यदा प्रीति
 तदा प्रीति कलौ संकीर्त्यं केशवम् । एतज्ज्ञात्वा मन्यो न्यस्य जगदात्मनिकेशवे । सर्वपापपरितीणां
 याति विष्णोः परं पदम् । अथ च । यज्ञार्थमेव येषु सृष्टावत्यण्यप्ययोनिना । तेषां प्रतिग्रहे घोरः पं
 काक्षिरिव दुस्तरः । प्रतिग्रहेण सह सा यो विधिर्द्विजसत्तमे । अपि सर्वमधीयाने तं शृणुष्व मये रित
 म् । नाभिभाषेत तं दत्त्वा न मुखं चावलोकयेत् । दुष्टप्रतिग्रहहतो नरो भवति किल्बिषी मुखं च लो
 कनेयस्य प्रायश्चित्तीयते जनः । जानन्नपि कथं विप्रो निन्दितं तत्समाचरेत् । इहैव तत्क्षणाद्देवनिदि
 वा कीर्त्तिसमो भवेत् । परलोकेऽपि तस्यैव मादुर्गतिमात्मनः । ऐहिकमुष्मिकार्थीयः सतत्कर्मवि
 ब्रजयेत् । परिषत्कर्मशक्तेन कार्यं विप्रेण तद्विदा । नेतरेणाल्पसारेण तत्त्वार्थमविजानता । शब्द

कं वि

४३

पे संघातः कथा का कु प्रतिग्रहात्। प्रतिग्रहात्परं नास्ति ब्राह्मणस्पृशितं नमः। वश्यते ब्राह्मणवत्
स्त्वं नरकं प्रतिपद्यते। नरकाद्विस्तृतः कालात्येतो वा ब्रह्मराक्षसः। अन्यैर्जलमयो हस्तिमानुषोजल
मास्थितः। तस्माद्दिनिर्गतः पश्चादुत्तूकः श्वापदो भवेत्। प्राप्य वैमानुषीयो निर्दरि डेहुः स्तित
स्तथा। व्याधितश्चैव मूर्खश्च वंधुभिः परिवर्जितः। दृष्ट्वा परश्रियं दीप्तामनुतापं मुहुर्मुहुः। करोति
दुः प्रतिग्राही प्रायश्चित्तं न चरेत्। तस्मात्प्रतिग्रहं कृत्वा प्रायश्चित्तं समाचरेत्। यतः प्रतिग्रहश्च
न न स्थिरं स्यात्कदाचन भ्राजः प्रतिग्रहं पूर्वं न कुर्याद्द्वैकदाचन। कृपया प्रतिग्रह्या यतश्च न संज
तिं नयेत्। यजेद्वाससं संस्थासु पुण्यान्या यत नान्यपि। शिवस्य विष्णोर्मार्तं शूद्रस्यागाराचि निवेश
येत्। वापी कूपतडागेषु ब्रह्मस्नानि विमुक्तये। एतेषु विसृजेच्छुक्तमन्यथा नरकं व्रजेत्। प्रायश्चि
त्तं विमुक्तं तु ब्राह्मणस्पृशितं प्रतिग्रहे। शूद्रादिवर्णतो यच्च चरेद्द्वित्रिचतुर्गुणं। पादुकोपान्छत्रविद्या
चामरवाससि। अनुक्तेषु प्यहः प्रोक्तं प्रायश्चित्तमभोजनम्। पापे गुरुणि स्वल्पे षुल्पा नितद्विदुः॥
प्रायश्चित्तानि सर्वे राजगुः सायं भुवादयः। दृष्टं परेषां पापानामनुक्तानां विशेषतः नमः। विष्णोर्जि
ह्मीः प्रयत्नेन स्मरणं पापनाशनम्। प्रायश्चित्तानि सर्वाणि तपः कर्मात्मकानि वै। यानि तेषाम
शेषाणां कृष्णानुस्मरणं वरम्। कृते पापेनुतापो वैद्यस्पृशः प्रजायते। प्रायश्चित्तं तु तस्योक्तं ह

निमजेतयावदाहृतसंस्तवम् । रक्तोदंष्ट्रयमासादौवसेत्कल्पत्रयं नरः । अनुगृह्णन् स्वस्मिन् साक्षात्
 कविधिना द्विजः । प्राजापत्यत्रयं कुर्यादथवा शतभोजनम् । जपेद्वा अथ वा मां यं शिवसं कल्पमेव च
 । रयत्तरं वा मदेवं मुच्यते तेन किल्बिषात् । हिरण्यकां मधे चोदरन्येषां च यथोदिताम् । महाभूतघरादि
 भ्यः प्रायश्चित्तमथोच्यते । यद्येभ्यः प्रतिगृह्णीयाद्धर्माभासो द्विजोत्तमः । समजेन्नरकेयूरविष्टामूत्रं स
 माकुले । धर्माभासो द्विजस्तस्मात्प्रतिगृह्य चरेद्भुतम् । तप्तकृच्छ्रं यच्चैव मति कृच्छ्रं तथैव च । अथ वा मु
 च्यते पापात्प्राणायामपरायणः । प्राणायामदहेत्सर्वं यच्छरीरे स्तिपातकम् । यथावद्विगतावद्विः
 शुः कार्दं दहती धनम् । प्राणायामस्तथा पापं शुः कार्दनात्तसंशयः । पावका इव दीप्यते जपहोमोर्द्विजो
 त्तमः । प्रतिगृहेण शाम्यते पावकः सलिलादिव । तान्प्रति हेये जादोषान्प्राणायामैर्द्विजोत्तमाः । ना
 शयतीह विद्वोः शो वायुर्मेघविवांवरे । त्वगसृक्पिशितास्थीनि मेदोमज्जरसास्तथा । एकैकं सप्तश
 त्रेण पुनाति विधिवत्कृतः । प्राणायामैर्द्वेहे दोषान्धारणाभिश्च किल्बिषम् । प्रत्याहारैर्जयेद्वाका
 न्योगेन परमं पदम् । नास्ति तत्पातकं लोके प्राणायामैर्न शुद्ध्यति । स व्याहृतिं स प्रणवांगायत्री शि
 रसा सह । योजयेदायतनप्राणः प्राणायामः स उच्यते । प्राणायामेन शुद्ध्यति गायत्र्या जपनेन च । ना
 शयणा नुस्मरणान्मुच्यते दुःप्रतिग्रहात् । गायत्र्या दशलक्षैश्च प्राणायामसहस्रशः । नश्यते पा

१२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०
 २१
 २२
 २३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

कं प्रतिपद्यते। नरोभूवि कयं कृत्वा चरे चोद्रायणं त्रयम्। त्रिगुणं जपे द्वेदं न वयं हमरवत्तया॥
 एतेन सुच्यते पापादन्यथा नरकं व्रजेत्। महदान समदानं न भूतं न भविष्यति। यत्तत्त्वोऽशुधा
 प्रोक्तं मत्सु ते तु महात्मना। आद्यं तु सर्वदानानां तुला पुरुष संज्ञितम्॥ ततो हिरण्यगर्भदानम्।
 कल्पपादपगोहस्त्यश्वहिरण्यधेनुः। महाभूतघटदानम्। एतेष्वन्यतमं गृहीत्वा प्रायश्चित्तीय
 तेन रकं याति तत्त्वमनुभवति। तत्र तुला पुरुषदानभाण्डं गृहीत्वा चोद्रायणं चरेत्। यस्मात्तुला
 यामासूढो यजमानः स्वयं तुलेत्। तस्मान्मासमत्रस्य तद्रव्यं परिकीर्तितम्। हिरण्यगर्भव्या
 ण्डकल्पपादपेषु प्रतिगृहीतेषु जले विष्वक् न स्नायी चरेत्सात्तपनद्वयम्। गोसहस्रसमुद्रता
 दुस्तरास्ता द्विजन्मनां। गोशते गोसहस्रे च वैतरण्यस्त्रयः स्मृताः। श्वतस्त्रयैव यागावोरत्ने
 हेमविनिर्माताः। एतास्तु द्विजवर्येण वर्जनीया प्रयत्नतः। यज्ञकर्मणि याधेनुर्याधेनुव्रतक
 र्मणि। प्रायश्चित्तनिमित्ताया होमार्थं दुर्लभा च या। मधुपर्कं च याधेनुर्याधेनुः कर्मसिद्धये। ए
 ताः सर्वा द्विजो विद्यास्यति गृह्ययतस्ततः। लिप्यते न च पापं न पप्रपत्रमिवांभसा। गोसहस्राधिका
 येकां प्रतिगृह्यत्वका सकः। गोभूत्रयावका हारो मासे नैकेन सुध्यति। अग्न्यामवेदो नियतो जपे द्वा
 शिवसन्निधौ। एवं तत्पापतो मुचेदन्यथा नरकं व्रजेत्। प्रतिगृह्यैवैतरणीलोहदंडमहाभयम्। विरण्यां

नांनुवाडवानांखगोत्तम। मानुष्यमपि दुः प्रायस्स्वर्गलोकश्च किंपुनः। दशशूनासमश्च कीर्त्यादिदो
 षदशीनाहोरोराजैति ग्रहः। योगज्ञः प्रतिगृह्णाति त्वुचुः सच्छास्त्रवर्जितः। स पर्यायेण यातीह न
 रकानेकविंशतिम्। तासि श्रमं धत्ता मिश्रमित्यादि। एवं ज्ञात्वा न कुर्वीत दुष्टं राजप्रतिग्रहम्। मू
 ढबुद्धिश्च तं कृत्वा चरेच्छां दुष्टं एव यम्। सहस्रं भोजयेद्दिप्राप्त्यर्थं भक्ता जितेन्द्रियान्। एते नैव वि
 शुद्धास्त्रिदुष्टाराजप्रतिग्रहात्। गृहीत्वा हि मुखीधेनुं धान्यादिदशपर्वतान्। एते स्युः स्युः स्युः स्युः
 नभूयः पुरुषो भवेत्। धान्यपर्वतलवणः शुडतिलकर्प्यासघृततरत्नभूषाशर्करावलाः। एते
 स्युः
 वलाः। एते दशवलाः प्रोक्ता हि मुखीचततोऽधिका। एषां प्रतिग्रहे विप्रः क्षिपेन्मासचतुष्टयम्
 । प्रजापत्येन कृच्छ्रेण यः श्रांस्तु परित्यजेत्। जपेद्वादशलक्षं स्तुतयः सायं भोजनः। एते
 नमुच्यन्ते पापादन्यथानरकं व्रजेत्। भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति। उभौ तौ पुण्यक
 र्माणौ नियतं स्वर्गं गमिनौ। प्रतिग्रहेण होयः स्याद्दोषस्तस्य च विक्रये। तथापि खलु यत्नेन सु
 च्यते तत्परिग्रहात्। अन्यैरपि च भूतायः सशक्तिरुपपेक्षते। नरके पच्यते घोरं पुणानामेकविंश
 ति। तं स्माद्भूमिं च पत्नी च मातुर्गुर्वङ्गमेतथा। अन्यैरपि दृतां दृष्ट्वा सद्यः प्राणान्परित्यजेत्। विक्रीणान् यतो नूनं न

कर्त्तुं। कन्या प्रतिगृहं कृत्वा वा स्थापयथाविधिः। कर्मणो ते ततः कुर्याद्भूरिदातं हि। अतियुक्त
 न्या प्रतिग्रहस्तेन शांभ्यते तत्सुदानतः। सर्वैरपितथा वर्णैः कृत्वा कन्या प्रतिग्रहम्। जलौके वा स्व
 वाना यन्मृणां स्यादसुखावहाः। जलौकारक्तमादत्ते केवलं सातपसिनी। इतरा नुद्यन् वीर्यमासं
 चिन्तं सुरवं वलम्। साशंका वालभावे स्याद्यौवने सापराज्युरवी। तृणवन्मन्यते पंचाद्वद्वभावे स्वकं
 पतिम्। यतस्तस्मात्प्रकर्तव्यं भूरिदानं शुभे ह्युया। भूरिदानेन शुद्धान्ति कृत्वा कन्या प्रतिग्रहं। कपि
 लां प्रतिगृहीयाद्दोषार्थं च विशेषतः। कपिलादर्शने पुण्यं तथा च स्पर्शने परम्। पुण्यं दानपालाभ्यां
 पुण्यं तस्या प्रबोधणे। प्रतिगृहं तस्मात् पुण्यात्पुण्यतरः स्मृतः परं न विक्रयं कुर्यान्महदोषा
 यतद्यतः। कपिला विक्रयं कृत्वा कुर्याच्चन्द्रायणव्रतम्। यथा शूद्राय तां दत्वा चरेच्चन्द्रायणव्रतम्।
 तस्मात्तां प्रतिगृहीयान्नपरं विक्रये चरेत्। कस्माजिने मृतं शय्यां काले पुरुषमेव चातप्तं ह्युत्रयं
 कुर्यादैन्दवे नमस्त्वितम्। सत्रेण वाजयजैताय गायत्री लक्षसप्तकम्। वापी कूपतडागादिवि
 स्तृजे ह्यनसंचयम्। मन्दनित्यं भवेद्यस्मान्नस्थिरं तद्वेद्वसु। प्रतिग्रहार्जितं द्रव्यं सर्वं न श्यति तूल
 वत्। राजप्रतिग्रहो घोरो मध्यां स्वादो विषोपमम्। तज्जातु मानुषः कस्मात्कुर्वते स्मिप्रलोभनम्॥
 भक्षिते मानुषे मांसे प्रायश्चित्तं विधीयते। तत्कर्तव्यं कचित्सूततनुराजप्रतिग्रहः। प्रतिग्रहं यहरता

म॥ गृहोपकरणे सर्वे गोमहिषादिभूषणम्। कंडनीपेषणीचुल्हीउदकुंभप्रमार्जनम्। शय्याश्चभाज
 नाद्यत्रवितानरथगोवृषम्। प्रदत्तं प्रगृहीतं च ग्रहदानप्रतिग्रहात्। गृहप्रतिगृहस्तस्मादुत्तरो
 हि द्विजन्मनां। तस्मिन् प्रतिगृहं कृत्वा प्रायश्चित्तं समाचरेत्। कृच्छ्रं च यंचरेद्द्विप्रो महासांतपने तथा। श
 तं वा भोजयेद्द्विप्रान् गायत्रीलक्ष्ममेव च। प्रायश्चित्ते कृते विप्रो मुच्यते दुःप्रतिग्रहात्। प्रायश्चित्तं न चेत्कु
 र्याद्वाह्येणो ज्ञानमोहितः॥ युवानोऽस्य म्रियंते न पारः पुत्रपौत्रकाः। मृताः प्रेतत्वमार्यन्ति त
 स्मां कुर्यात्प्रतिक्रियाम्। अश्वदानं महादानं यज्ञात्तच्च विवर्जयेत्। यावन्नितस्य रोमानितावत्स्व
 र्गोऽवदो वसेत्। तमेव प्रतिगृह्णा नरकं प्रतिपद्यते। प्रतिग्रहेण दोषः स्याद्दोषस्तस्य च विक्रये॥
 ऋषिभिस्तु पुरागीता गायत्र्या ह्यश्वस्य विक्रये। यानिकानि च पायानि ब्रह्महत्या समानि च। प्राय
 श्चित्तैर्विंशु ध्यात्ति न त्वेव हयविक्रयी। रोमिरोमिण ब्रह्महत्या पापं तस्य विधीयते। अश्वानां
 हयग्रीवानां विक्रये न पुमानभवेत्। शासकं कल्पशातं यावत्पच्यते ता म्रभ्राष्टुके। तस्माद्द्विनिर्जितः
 काले पाषाणास्सु भवेन्नरः। तस्मान्न प्रतिगृहीयाद्विक्रयोपि च दोषदः। अश्वानां विक्रयं कृत्वा
 चरेच्छायाणव्रतम्। गायत्र्याश्च जपेद्वापि त्रीलक्षान्समाहितः। प्रतिग्रहे चरेद्द्विप्रोऽत्यंतिकृ
 तं संशयः। विंशुणं च जपेद्देवं ब्राह्मणं भोजयेत्तु तम्। आपत्स्य प्रतिगृह्णाते नैव च विंशु

कथं वि० विप्रो भवन्ति किल्विषी। अपिभिर्द्वौ च गृहानः पुण्यमंत्रमुदीरयेत्। किंपुनः कांचनं दानुं यश्चिन्नं
 चरेत्ततः। प्रतिग्रहेषु सर्वेषु षष्ठांशं परिकल्पयेत्। षष्ठांशं च तत्तत्स्य ह्यप्रायश्चित्तं स्याच्चरेत्। प्रतिग्रहा
 नु षड्भागं वाणिज्याच्चतृतीयकम्। कृषितो विंशमेवायत्पजतो नास्ति पातकम्। प्रतिग्रहेषु सर्वेषु ज
 पहोमादिकं भवेत्। प्रतिग्रहे तु कुत्सितानां त्रिभिः कृच्छ्रेर्विशोधनम्। त्रिगुणं वा जपेद्देहं गायत्र्या वा
 पु तत्रयम्। जपहोमादिकं कुर्याज्ज्ञात्वा यस्तु प्रतिग्रहम्। षष्ठांशं तु परित्यज्य मुच्यते नात्र कि
 ल्विषात्। नभाषेत यदीतारं महिषीरथ वाजिनाम्। कस्माजिनस्य शय्यापाद्विमुख्या गोस्तथैव
 च। स्वकुर्येयेति लाजाता स्वगोष्ठे गोर्ध्वं वर्द्धिता। ऋणयजविवाहार्थे विक्रीणन्नेह दोषभाक्। गवो वि
 क्रयकारी तु गविलोमानि यानि च। तावद्वर्षं सह स्वाणि गवां गोष्ठे कृमिर्भवेत्। गुडधेन्यादिधेनूनां प्राय
 श्चित्तमथोच्यते। गुडधेनुर्घृतधेनुस्तिलधेनुर्जलधेनुर्मधुर्कृराधेनुः रसधेनुः स्वरूपधेनुरिति। एता
 सां दशधेनूनामितरासां विशेषतः। प्रतिग्रहे चरेद्विप्रः प्राजापत्यमतं दितः। जपेद्वापौ नु षसूक्तमशु
 चैवावमर्षणम्। अहोरात्रं स्थितं चैव मुच्यते तेन किल्विषात्। अजांच महिषी चैव वृषभं युक्तांग
 लम्। शकटं प्रतिगृह्याय पादो नं कृच्छुराचरेत्। नुद्रान्पुरुषसूक्तं च मंडलाध्यायमेव च। अत्र धर्मेन न
 कृच्छुस्पमुच्यते तेन किल्विषात्। गृहदानं महादानं नदानं वै गृहापरम्। येन रत्नेन दानेन सर्वं दत्तं भवेन्नृण

स्वधर्मो नश्यते विप्रैः प्रायश्चित्तमकुर्वन् तः। अहोरात्रकृतं पुण्यं पादिकं मासिकं तथा। घण्टा मासिकं
 द्विकं तद् द्वादशाब्दिकं मेव च। जन्माभिकं च सुकृतं प्रतिग्रहकृतेन तु। नश्यति वा ह्यणस्यैव प्रायश्चित्तमकुर्वन् तः।
 वायुणान्नेन दारिद्र्यं क्षत्रान्नेन पशुर्भवेत्। वैश्यान्नेन कर्मित्वं स्थातुं प्राज्ञान्नरकं सदा। एतेन सिद्धान्तोपयोगाज्जन्मान्नरविपाकोत्पन्नः। एवमन्यैर्महादानैर्महीतैर्द्विजसत्तमः। नरकं
 समवाप्नोति प्रकृत्वा कायशोधनम्। अरुण उवाच। भुक्तान्नं वा ह्यणेनेह वा ह्यणादिषु वर्णिना। कीदृशं च दकृत्तं प्रायश्चित्तं सुरोत्तमम्। श्रीमानुरुवाच। ब्रह्मणसि कृद्रुत्कासाये प्रातः शुचि
 स्थितः। गायत्र्यसहस्रं च जप्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात्। द्विगुणं क्षत्रियस्यान्ने वैश्यान्ने त्रिगुणं स्मृतम्। चतुर्गुणं च शूद्रा
 न्ने तत्र संशुध्यते यैः। गणान्नं गणिकान्ने च यश्चान्नं ग्रामयाजके। स्तुतिकान्नं च वै भुक्त्वा विप्रश्चां द्रायणं चरेत्। सर्वत्राप्यापद्विषमकामादज्ञानाच्च ज्ञेयम्। मासमेकं यवान् भुक्त्वा लक्षमेकं द्विजो जयत्। गायत्र्या स्तुतपयो भक्ती मुच्यते सत्यप्रतिग्रहात्। परमाद्भुतेनापि अत्यजातिप्रतिग्रहः। न
 ग्राह्यो ब्राह्मणेनेह आत्मनः श्रेयश्छूता प्रतिगृह्यात्यजाद्विप्रः पतिनक्लीवदस्युतः। समग्रो नरकं याति यो निन्दायाति सौकरि। अरुण उवाच। प्रतिग्रहेण विप्राणां ब्राह्मणं तेजः प्रणशति। आयुः स्वर्गं यशः कीर्तिः क्षायते सत्यप्रतिग्रहात्। अतः प्रतिग्रहं कृत्वा प्रायश्चित्तं समाचरेत्। दुष्टप्रतिग्रहे वाति

३० वि० ३०
 ३०
 तस्मीयते। यथास्मनिस्थितं तोऽस्मीयते मारुतार्कयोः। एवं कर्तृषु तत्पापं नाशयेत्। यथा जनः। कृ
 त्वा पापं न भुंजीत त्रिरात्रमहरेव च। कुर्याद्वा ह्यणशुश्रूषामाषदानाद्वतस्पच। अहिंसा मतिर्य
 द्वा कथं वदति तितिति देवताः। प्रणम्य शिरसाधार्यमग्निष्टोमफलप्रदम्। वतहिंदंतपश्चिद्धंदयहि
 द्यं यज्ञकर्मणि। सर्वं भवति त्रिश्चिद्धंदयस्पवेच्छति वाडवः। उपवासो व्रतं चैव स्नानं तीर्थफलं तपः॥
 विषेः संपादितं यस्य संपन्नं तस्य तत्फलं। अहिंदं वा ह्यणो दद्यात्स्वेच्छया वा ह्यणस्य यः। प्रायश्चित्त
 मिदं तस्य गायत्र्यष्टशतं जपेत्। क्षत्रिये द्विगुणं प्रोक्तं वैश्ये च त्रिगुणं स्मृतम्। शूद्रे चतुर्गुणं जाप्यं
 गायत्र्याः शुद्धि मिच्छता। एवं सर्वं समालोच्य वर्णा नामनुपूर्वशः। तस्मान्न देयमहिंदं वा ह्यणेन
 विपश्चिता। अहधानाय भक्ताय गुरुशुश्रूषवे तथा। विनीतां ये वदातव्यमहिंदं धर्मकांक्षिभिः
 ॥ इति श्रीकर्मविषाके प्रायश्चित्तानि। पुराणेभ्यः। सूर्यानुणसंवादे। अरुण उवाच। प्रतिग्रहं ध
 नाविषावदत्तैवं महर्षयः। तथापि पात्रे वर्गति नारकीनां संशयः। प्रतिग्रहं गृहीत्वा तु कां गतिं
 संवजेहि जः। कथं वानरकान्मुचेत्तन्मे वददिनेश्वर। श्रीसूर्य उवाच। प्रतिग्रहेणोपमेयो मध्वा
 स्वादो विषोपमः। ब्राह्मणस्य भवेन्नित्यं दाता धर्मेण युज्यते। जयो होमस्तथादानं स्वाध्यायः। कृ
 तं शुभम्। दारुप्रयच्छते विषस्ततो न स्वर्गमाप्नुयात्। यद्वा तद्वा गृहीत्वा तु प्रायश्चित्तं समाचरेत्।

र्वैः पराकैः शोधितस्त्रिभिः । ब्रह्मं यवमेधस्तु स्त्रीण्यहान्युपहन्त पः मुच्यन्ते पातकैः सर्वैस्त्रिभिर्जु-
 ह्वा च मर्षणम् । यथा एवमेधः कतुराहर्षं पापापनोदकम् । तथा च मर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ।
 हत्वा लोकानपां मास्त्रीन पुन्रपियतस्ततः । ऋग्वेदं धारयन्सर्द्धं नैनः प्राप्नोति किञ्चन । ऋक्संहितां
 त्रिरभ्यस्य यजुषो वा समाहितः । सामां वा सरहस्यानां सर्वपापैः प्रमुच्यते । यथा महाद्रुदं प्राप्य क्षि-
 प्रं लोष्टुः प्रणश्यति । तथा दुश्चरितं सर्ववेदेत्यावृत्य मज्जति । ऋचो यजुर्विचाद्यानि सामानि विवि-
 धानि च । एष ज्ञेयस्त्रिविद्देवो वेदेन स वेदवित् । अत्रिः सर्ववेद सहस्राणि वक्ष्याम्यहमतः प-
 रम् । येषां जपे श्वहोमैश्च पूजते किल्बिषावृत्ताः । अत्र मर्षणं वेदकृतं शुद्धवत्पुस्तकम् । कू-
 ष्माण्ड्यापां वमान्यश्च दुर्गा सा वित्रीरेव च । शतरुद्रमहर्त्या शिर- - - - सनिषंगादयस्तो-
 भाः सामानि- - - व्याहतीस्तथा । भातुंडानि च सर्वाणि गायत्रीचैव तन्तथा । गोसूभिन्दुशुद्धे-
 च शुद्धये सूर्य्य सामती । त्रीण्याज्यदोहानिरयत्तरं च अग्निव्रतं वामदेवं वृहच्च । एतानि जप्त्वा निपुन-
 र्तिपापा जाता स्मरत्वं गमते य इच्छेत् ॥ इति श्रीमद्विरचिते सारग्रहे कर्मविपाके ऐहिकप्रायश्चित्ता-
 नि ॥ ब्रह्मपुराणे सनत्कुमारः । प्रायश्चित्ते यदावीर्णा पुरुषो नष्टकल्मषः । भगवन्परिपृच्छामित्त-
 त्मये कुत्र गच्छति ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नष्टगच्छति कर्त्तारं न च गच्छति पार्षदम् । मारुतादित्यसंयोगाज्जलवत्

३८
 १००
 नाश उपवासः प्रणश्यति। मनुः। नैर्दिजातयः शो ध्या व्रतेराविः कृतेन सः। अग विः कृतपाया
 श्वमैत्रेहोमैविशोधयेत्। स्थापनेनानुतापेनतपसाध्ययनेनच। पापं विष्कट्टिम। यातितथा ददे
 नचापदि। उपाध्यायं हि संतर्प्य तस्मात्पापात्प्रमुच्यते। नैव कुर्यात्पुनरिति वृत्त्यात्पाह - यतेनु सः।
 यदुस्तरं दुरायं यदुर्गं यच्चाप्यदुःकरम्। सर्वं तत्तपसा साध्यं तपो हि दुरतिक्रमम्। इत्येतदेन सो
 मुक्तैः प्रायश्चित्तं यथा विधि। अत ऊर्ध्वं रहस्यानां प्रायश्चित्तं निबोधत। सद्या हतिप्रणवकाः प्रणा
 यामास्तु सोऽश। अपिभूणहं नमासात्पुनस्तदहः कृताः। कौत्सं जपप्राय इत्येव - - - पंच - प्रति।
 माहेंद्रशुद्धवत्यश्वसुरापोऽपि विष्नुह्यति। सकृज्जुष्ट्वा स्पवामी यं शिवसंकल्पसेवच। अपहृत्य सु
 वर्णं तुल्यणाद्रवति निर्मलः। हविषा तीयमभ्यस्य नतमं हयतीति। प्रतिगृह्या प्रतिग्राह्यं भुक्त्वा
 चान्नं विगर्हितम्। जपं स्तरत्समं दीपं पूयते मानवस्त्रहात्। सामागौर्दंतुवानामासमभ्यस्य
 शुद्ध्यति। स्ववत्स्यामारम्भत्स्नानमर्थमस्यमिति धम्। अशब्दमिन्द्रमित्येतदेव स्वानां स्वकं जपे
 त्। अथ काशं तु कृत्वेनो मासामासीत भैक्षभुक्। मंत्रैः शाकलहोमीये शब्दं हुत्वा घृतं द्विजः। शु
 रुणा शृण्वथ हत्येनो जपित्वानम इष्टवम्। महापातकसंयुक्तो नु गच्छेद्गः समाहितः। अभ्यस्या
 - पावमानी भैक्षहारो विशुद्ध्यति। अरण्ये वा त्विरभ्यस्य प्रयतो वेदसेदितम्। मुच्यते पातकैः स

ब्रह्मकूर्चमिदं कृत्स्नं मासि मासि चरन्दिजः । सर्वपापविशुद्धौ वै जायते नात्र संशयः । चण्डाख्यादि
 गते पापं यद्देहे याति देहिनाम् । ब्रह्मकूर्चं दहेत्सर्वं प्रदीप्तो गिरिवेधनं । शंका दश्यामुपेयद्वा
 दश्यां भगवत्तं श्रीवत्सु देवमभ्यर्चयेत् । पुष्पधूपगंधानुलेपादिने वै धैर्बद्धिबाल्येण तर्पणे
 श्च व्रतमेव संवत्सरं कृत्वा पापेभ्यः पूतो भवति यावज्जीवं कृत्वा श्वेततद्दीपमवाप्नोति । उभयपक्षो
 द्वादशीं षेधं पंचवत्सरेण स्वर्गलोकमवाप्नोति । यावज्जीवं विष्णुलोकमिति इदमेव पंचदशीं च
 पि । ब्रह्मभूतममावास्यां पूर्वमास्यां तथैव च । ब्रह्मभूतं परिचरन् केशवं महदा पुमान् । दृश्यते
 सहितौ यस्यां दिवि चंद्रवृहस्पती । पौर्णमास्यां तु महती प्रोक्ता संवत्सरे तु सा । तस्यां दानोपवा
 सां द्यमक्षयं च प्रकीर्तितम् । तथैव द्वादशी शुक्लायां स्याच्छ्रवणसंयुता । यमः । द्वे चाष्टम्यो मास
 स्य चतुर्दशे तथैव च । आमावास्यां पूर्वमास्यां सप्तमी द्वादशी द्वयम् । संवत्सरमभुंजानं स
 ततनुजितेन्द्रियः । मुच्यते सर्वपापैस्तु स्वर्गलोकं च गच्छति । ब्रह्मचर्यं फलं यच्च यत्फलं क्रतु
 याजिनाम् । ऋतुकामफलं यच्च तत्तदा प्रोक्तं संशयं । देवलः । ब्रह्मचर्यं पवा सोऽनु संत्यमासिष
 वर्जनम् । पापक्षयाय चत्वारि वरि श्रुतीति निश्चयः । स्त्रीणां संघेऽप्यश्वात्ताभिः संकथनादपि । धे
 र्मिभ्यस्तथैव ब्रह्मचारी स वृद्धिरुत्त । अपवा सोऽविनश्येत्तदिवा स्वापाच्च मेथुनात् । अपसंर्गजलपा

०॥ वि० ॥ त्वापदन्यदा महापातकेभ्यः पापं कुरुते तस्मान्मुच्यते। तृतीयं चरित्वा सर्वस्मादेव सोमुच्यते। ए
 वं तोस्त्री नृकृच्छाति कृच्छं चरित्वा सर्ववेदे सुस्नातो भवति। यश्चेवं वेदे दम्। मार्कण्डेयः। उयो
 षितश्चतुर्दश्यां पंचदश्यामनन्तरम्। पंचगव्यं समश्नीयाद्द्विविधान्नं त्वन्नं व्रत्य कूर्चं मिदं
 कुर्याद्दीर्घा गणमनाय वै ॥ पक्षात्ते त्वथ वा कार्यं मासात्तेष्वथ वा पुनः। मासेन द्विर्नरः कृ
 त्वा ब्रह्म कूर्चं समाहितः। सर्वपापविनिर्मुक्तो यथेष्टांगतिमाप्नुयात्। तत्र पंचगव्यम्। रत्नम्।
 श्वेतानीवर्णं भानीला कृष्णायथाकमात्। गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दध्या ज्यं गोः समाहरेत्। अथे
 तानि समस्तानि कपिलाया समाहरेत्। गायत्र्या दायं मूत्रं गंधद्वारेति गोमयं। आप्यायस्वे
 त्रिवैक्षीरं दधि वर्णं त्रिवैदधि। ते जोसि शुक्रमित्वा ज्यं देवस्पृत्वा कुशोदकं। अथ च मर्षण सूक्ते
 ण संयोज्यं प्रणवेण वा। सौवर्षं राजते तास्ये पलाशे पत्रेण ववा। शातातपः। गोमूत्रं स्यादेकगुणं
 गोशक्त्विगुणं स्मृतं। क्षीरं मष्टगुणं दद्याद्दधि दद्याच्चतुर्गुणं। सर्पिस्तु त्रिगुणं दद्यात्पंचगव्य
 विधिस्त्वयम्। नवपत्राः शुभादर्भाः अस्त्रिन्नागाः अदीर्घकाः। तेः समुहृत्य होतव्यं देवताभ्यो
 यथाक्रमं। अथ ये चैव सोमाय स्वाहेदं विष्मुरित्यजा। विष्मोर्मुक्तेति सा विद्यामानस्तौ कप
 जा सते। देवतानामिदं हुत्वा हुतं शेषं स्वयं पिबेत्। आलोड्य प्रणवेनैव पिबेत् अथ प्रणवेन तु।

जापं त्येन तत्संभमम् ॥ गौतमः ॥ हविष्यान्नप्रतिशस्तान्भुक्तातिस्वोरात्रीर्नीशीदथापरः ॥ अहभुंज
 नथापरं ॥ अहंनकथंचनयाचेताथापरम् ॥ अहमुपवसेतातिष्टेदहगिरात्रावासीततत्रः श्री
 कामः सत्यं वदेत् ॥ अनौर्येन्नसंभाषेतारीरवयौवाजपेन्नित्यंप्रभुंजीत ॥ अनुवसनमुदकोपस्य
 शीनं ॥ आपोहिष्टेति तिसृभिः पवित्रवतीभिर्मार्जयेत् ॥ हिण्यवर्णाः शुचय इत्यष्टाभिः ॥ अथो
 दकं तर्पणं प्रतिनामप्रवाद्यं नमोत्तानमोहमाय ॥ मोहमायधुन्वते ॥ ५ ॥ तापसाय ॥ पुनवाय ॥ नमोमोक्षा
 योमाय ॥ वसविंदाय सर्वविंदाय ॥ पारायमुपायय ॥ पारपायय ॥ विष्मवे ॥ रुद्राय ॥ पशुपतये ॥ मह
 ते ॥ देवाय ॥ अंबकाय ॥ एकचराय ॥ चेपताय ॥ हराय ॥ सर्वशानायोशायवज्रिणे ॥ शृणिने कपर्दि
 ने ॥ सूर्यादित्याय नीलकंठाय कृष्णाय पिङ्गलाय ज्येष्ठाय श्रेष्ठाय वृद्धायेंद्राय हरिकेशायोर्दरेत
 से सत्याय पावकाय पावकवर्णाय कामाय कामरूपिणे दीपाय दीपरूपिणे सत्यपुरुषाय मरुतपु
 रुषाय मध्यमपुरुषोत्तमपुरुषाय ब्रह्मचारिणे चंद्रललाटपकृतिवासस इति ॥ एतदेवादि
 त्योपस्थानं ॥ एतेनैवाज्याहुतयः ॥ द्वादशरात्रात्रेचतुंशपयित्वा देवताभ्योजुहुयान् ॥ तच्च ॥
 स्वाहागूंये सोमाय स्वाहा ॥ अग्नीषोमास्यामिंदाय विश्वेभ्यो देवेभ्यः ब्रह्मणे ब्राह्मणेभ्यो नमः ॥ इ
 त्थापत्ये रग्ये सिष्यकृत इति कल्लंशयमंचरित्वा शुचिः पूतः कर्मण्यो भवति ॥ द्वितीयंचरि ॥

३६ श्रीमद्भिरियेतात्मादृढव्रतम् । हविष्यारैः पृथग्मासमृषिचांद्रायणः स्मृतम् । अष्टावधौ समश्राया
 धनुरः साधमेव च । पिण्डानेतद्भूतं नाम मृषिचांद्रायणं व्रतम् । एवं चांद्रायणे वीणाधेनुं दद्यात्
 यस्विनीम् । ब्राह्मणान्भोजयेत्तु क्त्वा तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणम् । यमः । आदित्याय सवोरुद्रामरुतो
 ष्वेवमब्रुवन् । सर्व्वीकुशलमोक्षाय वरं चांद्रायणं व्रतम् । यत्किंचित्कुरुते पापं कर्मणामनसा गि
 रा । हिजश्चांद्रायणं कृत्वा तस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ इति श्रीसारग्रीहे कर्मविपाके मध्यमे प्रायश्चित्त
 धिकारे ऐहिकचांद्रायणविधिः ॥ मार्कण्डेयः । गोक्षीरं सप्त रात्रं तु पिवेत्स्तनचतुष्टयात् । स्तनत्र
 यात्सप्त रात्रं सप्त रात्रं स्तनद्वयात् । स्तनं तथैव षट्कलं त्रिरात्रं वायुभुग्भवेत् । एतत्सोमायनं नाम व्र
 तः कल्मषनाशनम् । यमः । अहं पिवेच्च गोमूत्रं अहमद्या दद्याच्चितम् । अहं च वायुभक्तः स्याच्छु
 द्धकलं विधीयते । अनुग्रहार्थं विप्राणां मनुर्द्धर्मभृतां वरः । बालवृद्धातुरे - तत्कलमाह प्रजा
 पतिः । गोमूत्रं गोमयं चैव क्षीरं च दधिसर्पिषी । अहोरात्रोषितः कृत्वा एकभोजनसंयुतम् । ब्र
 ह्मकूर्चमिदं यित्वा पुनो भवति मानवः । पक्षमेव तु पेयानि एकैकं तद्वात्राहम् । अति सात्त्विकं न
 मे सर्वपापघ्ननाशनम् । अंगिराः । कपितुल्या सवत्सायाः पयसोऽस्य चयः पिवेत् । एष व्यासः कृतः क
 लुः श्वपाकमपि शोधयेत् । अथ चेद्द्वारमेतर्त्तुं दिवसमारुताशनः । रात्रौ जले स्निग्धे शुषः प्रा

ब्रह्म कर्त्तुं समाचरेत् ॥ अथातश्चांदायणकल्पः । शुक्लचतुर्दशीमुपवसेत्केशश्मशुनयेदपि वा
 मपाणिना । वेशं पायनः ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्या ब्रूहिभिश्चरितवतः । यदा व्रतं वंत्तुमनास्तस्यै
 सा प्रथमा क्रिया । वर्षे न सशिरस्कन्तुपंचगव्येन शोधनम् । अनन्तरं नदीस्नानं ततः कुर्वीत मेख
 लाम् । शुद्धिदेहशुचिर्भूत्वा मौंजीमादौ व्रतस्पृशेत् । दंडं गृहीत्वा पत्नां शततस्त्वांदेशयेद्भुतम् । अथा
 नुक्रमः ॥ हारीतः । आहाराद्धृदि जंघात्तापसे नियमार्थिनी । ग्रामं शेषेण कुर्वीत यावच्च पविशे
 न्मुखम् । कुक्काटाण्डप्रमाणं तु यासं कुर्यात्समाहितः । आर्द्रामलकमर्तुयावच्छीखंडसंमितम् ।
 अंगुलीयथितं यावद्वायवाचाभिर्मंत्रितम् । उदानायत्वेति चतुर्थम् । समानायत्वेति पंचतुर्थ
 म् । समानायत्वेति पंचमम् । यदा च त्वारोद्वाभ्यामूर्ध्वम् । यदा च योद्वाभ्यां द्वाभ्यां पूर्वम् । यदा द्वौद्वा
 भ्यामेको एकं सर्वैरिति । यमः । नात्र विरव्यापयेत्पिण्डं रसात्तस्वादयेद्दुधः । न निंदावापशंसां वा स्वस्त्यु
 मत्वा तु भक्षयेत् । घ्राड्युरखेनित्यमश्रीयाद्वाग्यंतो नमस्तु स यन् । द्वासवृद्धी यथा सोमो मासि प
 क्षे तथैव च । वर्द्धयेद्वासमेकैकं शुक्ले कृष्णे च द्वासयेत् । एवं चांदायणं प्रोक्तं यवमध्यं हि यैस्तुतम् ॥
 एकैकं द्वासयेच्छुक्ले पिण्डं कृष्णे च वर्द्धयेत् । अन्यपि पौलिकामध्यां शिवचांदायणं स्मृतम् । यथा कथं
 चिन्मिण्डानां च त्वारिन्नाच्छतद्वयम् । मासे नैवोपभंजीत द्विजश्चांदायणं चरेत् । जीम्वीन्येडांसम

सर्वकल्मषनाशनं। गोमूत्रेण चरन् ज्ञानं विभि----- ॥ गवांमध्ये सदा तिष्ठेद्गोपुत्रीषे।
 च सैविशेत्। गोषूपीता सुनपिवेदुदकं व्रतमाचरन्। प्रभुक्ता सुनवास्त्रीया दुत्थिता मूत्थिता भ
 वेत्। तथा चैवोपविष्टा सुसर्वा मूपविशेन्नरः। मासेनैकेन कथितं गोव्रतं कल्मषपहम्॥ पराशरः
 । उपवासमहोरात्रं ब्रह्मकूर्चं विनिर्दिशेत्। पंचगव्यं च वर्णभ्यो विहितं दिव्यचक्षुषा। पवित्रं
 त्रिषु लोकेषु देवताभिरधिष्ठितम्। वरुणश्चात्र गोमूत्रे गोमये हव्यवाहनः। दधिवायुः समु-
 द्दिष्टः क्षीरे सोमो घृते रविः। पयः कांचनवर्णायाः श्वेतायाश्चैव गोमयम्। गोमूत्रं ताम्रवर्णाया
 नीलायाश्च तथा घृतम्। दधि वै कृष्णवर्णाया इत्येतत्पंचगव्यकम्। गोमूत्रं माषकानष्टौ गोमय-
 ण तु षोडशः। क्षीरस्य द्वादश प्रोक्ता दधस्तदश कीर्तिताः। गोमूत्रवद्वृतस्योक्तस्तदर्द्धं न कुशोद-
 कम्। एतद्द्वयपरीमाणं सुयुक्तं कायशोधनम्। गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गंधद्वारेति गोमयम्। आप्ता
 यस्वेति च क्षीरं दधिकाष्ठा मचा दधि। ते जो सि शुक्रमित्पाज्यं देस्यत्वा कुशोदकम्। आपो हि षेति।
 चालोऽप्यप्रणवेन ततः पिवेत्। मध्यमेन पलाशस्य पत्रपत्रेण वा पिवेत्। अथ वा ताम्रपात्रेण
 ब्रह्मपात्राणि तानि हि। यत्त्वगस्थिगतं पापं देहेति षेति मानवम्। ब्राह्मकूर्चं दहेत्सर्वं शुष्क
 मग्निरिवेधनम्। वृद्धशतात्तपः। नदीतीरेषु गोष्वेषु पुण्येषु यत्तनेषु च। तत्र यत्ना सुचो देशे

वासंश्च सौम्यकृच्छ्रः प्रकीर्तितः। एवं त्रिरात्रमभ्यासादेकैकस्मयथाक्रमं। तुलापुरुष इत्येव ज्ञेयः पं
 चदशाधिकः॥ माघेर्द्विद्वेयः॥ सक्तवोन्मुयुता मासमंवृत्तकृच्छ्रः प्रकीर्तितः। अंबुशिद्धेस्तथा मांसं केवलैर्वा
 रुणो भवेत्। फलेर्मो सेनकथितः फलकृच्छ्रे मणीषिभिः। श्रीकृच्छ्रः श्रीफलेः प्रोक्तः पश्चाद्वैरपरस्त
 था। मासंचामलकैरेव श्रीकृच्छ्रः परमः स्मृतम्। पत्रैस्मृतः पत्रकृच्छ्रः पुष्पैस्तत्कृच्छ्र उच्यते। मूलकृच्छ्र
 स्तथा मूलेः फलकृच्छ्रः फलेः स्मृतः॥ शांकेर्मो सत्तु कार्याणि स्वनामानि विचक्षणेः। सायं प्रातस्तुभुं
 जानः पिवत्तु पिवनात्तरा। षड्विधैर्वैरयं प्रोक्तः कृच्छ्रो नित्यो पवासिनाम्। एकभुक्तेन मांसेन कथितं वै
 कभुक्तिकम्। तत्र कृच्छ्रं तु नक्तेन महत्संवत्सराद्भवेत्। नक्ताशिना धर्मं नुच्चैरेकभुक्तस्पवापु
 नः। अहं ह्यपवसेधुक्तः स्नायीत सवनत्रयम्। निमग्नश्च सथैवाश्रुत्रिः पठेदधमवर्णम्। आ
 मक्रियात्तु होमासौ पक्षं च पयसा तथा। अष्टरात्रं तथा दधात्रिरात्रमपि सर्पिषा। निराहारं स्वि
 रात्रं च कुर्यादुद्दालकव्रतम्। सर्वपापप्रशमनं सर्वकामप्रदं तथा। वायव्यकृच्छ्रमुक्तं तु पाणिपू
 रन्नुभोजनात्। मासेन वनधर्मज्ञैः सर्वकल्मषनाशनम्। तिलैर्हीदशरात्रेण कृच्छ्रमाग्रेयमु
 च्यते। राजप्रसूतिमप्येककनकेन समचित्तम्। भुञ्जानस्य तथा मांसं कृच्छ्रं धनदं भवेत्तम्। गवानि
 श्वानि मुक्तैर्यवसक्तं समश्नतः। याम्यकृच्छ्रं विनिर्दिष्टं मासेन स्मृतिपारगैः। सर्वकामप्रदं ह्येत

ॐ वि० ॥ ४८ ॥ प्रमाहितः॥ मार्कण्डेयः॥ कृच्छ्राण्येतानि कार्याणि सदा वर्णयेत्। कृच्छ्रेषु तेषु शूद्रस्य
 नाधिकारो विधीयते। आदौ तु मुंडनं कार्यं सर्वतीर्थेषु सर्वदा। हुत्वा शिंतय्येद्विप्रान् पितृ-
 भ्यः संप्रकल्पयेत्। ततः शेषं विधानेन शुचिभुंजीत वाग्यतः। कृच्छ्राणामेव सर्वेषां विधि-
 उक्तो नु पूर्वशः। प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य तथा शांत्तपनस्य च॥ अथ व्रतानि। तत्र मनुः। अहं
 प्रातस्तथा सायं अहमघादयाचितम्। अहं परं न वाश्रीयात् प्राजापत्यं चरन्दिजः। गोमूत्रं
 गोमयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशोदकः। एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रः सां तनैषः स्मृतम्। एकैकं
 ग्रासमश्रीयात्। अहानित्रीस्मिर्हवत्। अहं चोपवसेद न्यदति कृच्छ्रं चरन्दिजः। चतुर्वि-
 न्शतिरात्रं तु नियतात्मा जितेन्द्रियः। कृच्छ्राति कृच्छ्रं कुर्वीत अनेन विधिना हिजः। तप्त कृच्छ्रं च
 रन्दिप्रोजलक्षीरघृतानि लान्। प्रति अहं पिवेदुष्मान्स कृत्स्नायी समाहितः। यतात्मनो प्रम-
 त्तस्य द्वादशास्मशो भनम्। पराकोनाम कृच्छ्रोयं सर्वपापापनोदनः॥ याज्ञवल्क्यः। पूर्णद्वं वरा-
 जीव वित्त्वपत्रकुशोदकैः। प्रत्येकं प्रत्यहं भ्यक्तैः पूर्ण कृच्छ्रः प्रकीर्तितः। एतान्येव समस्तानि वि-
 सत्रोपोषितः शुचिः। क्वाथयित्वा पिवन्नद्भिः पूर्ण कृच्छ्रोऽभिधीयते। एकभक्तेन नक्तेन तथैवापचिते
 न च। उपवासेन चैवायं पादकृच्छ्र उदाहृतः। पिण्णादिवृत्तक्रामुसकृत्वा प्रतिवासरम्। एकैकं नुप

क० वि० तुष्क रिणी पूर्तं श्रुत विक्रयेषु च। विषण्ण स्नायी श्रद्धः शायी चतुर्थ काल भुक् त्रिसहस्रं जप च।
 त्सरेण प्रतो भवति॥ मनुः। सद्यः पतति मांसेन लाक्ष्यालवणैश्च। अहं शूद्रो भवति ब्राह्मणः।
 क्षीर विक्रयात्। अथ वर्णं प्राकं पुत्राय चित्तान्याह हारीतः। आकारस्ते ह दोषेषु लालाभां अ
 र्धं भसं कटे। वित्वाहारो र्द्विमांसेन ब्राह्मणः शुद्धिमाप्नुयात्। श्वशूकरस्त्री शूद्राणामुच्छिद्ये द्विगु
 णं त्विदम्। अथाज्यया जने दोषस्त्रिगुणेन विशुध्यति। बृहस्पतिः। अकामतस्त्वापदिवा यदि
 जानेत संकरः। नदाकार्यस्त्रिलैर्होमो गायत्र्या जपनंतथा। शातातपः। उच्छिद्योच्छिद्य संस्पर्शः शु
 ना शूद्रेण वा द्विजः। उषोष्य रजनी मेकां पंचगव्येन शुध्यति॥ छागलः। भुंजानस्य तु विप्रस्य सु
 वर्णं स्पर्शनं यदि। त्यक्तानं स शुचिर्भूत्वा प्राणायामेन शुध्यति। अज्ञानतश्च दुक्ते च पंचगव्ये
 न शुध्यति। बुद्धिपूर्वं यदा भुंक्ते ब्रह्म कूर्चं न शुध्यति। द्विजेन सह भुत्कानं प्राजापत्येन शुध्य
 ति। भूभुजा सह भुत्कानं तप्त कर्कशेण शुध्यति। वैश्येन च समं भुत्का अति कर्कशेण शुध्यति। शूद्रे
 ण सह भुत्का च द्विजश्चोप्रायणं चरेत्। वस्तिकर्म निरूढे श्वप्रहृद् विरेचनैः। शिशुकर्कशेण शु
 द्धेन तस्मात्पापान्न संशयः॥ बृहद् शातातपः। यदा भोजनकोले शुचिर्भवति द्विजः। भूमौ नि
 क्षिप्य तं ग्रासं स्नात्वा विप्रो विशुध्यति। भक्षयित्वा च तं ग्रासं महोरात्रेण शुध्यति। असित्वा सर्वमे

धनेत्वर्द्धमेवतुं। योजनेपादहीनं। स्यात्प्राजापत्यं तु चातने। शीतानलहतांचैव उद्धृत्य न मृतापि वा। शृ
 न्वागाराद्युपक्षायां प्राजापत्यं विनिर्दिशेत्। अपालनायाण्येषु गौश्चरत्नीकं यंचन। जलौघय
 ले मशामेव विद्युद्धापि वा। श्वमेवापतिताकस्माश्वापदेर्वापि भक्षिता। प्राजापत्यं च रत्नकुंगो
 स्वामीवतमुत्तमम्। सशिषेपवनं कार्यस्त्रिसंध्यमवगाहनम्। भृङ्गैर्वापि खुरैर्पुक्तं लांगलश्च
 वेणादिभिः। आर्द्धमेव हतं चर्मपरिधाय सगात्रजेत्। तासां मध्ये कसेद्रात्रो दिवा ताभिः समं व
 जेत्। ब्राह्मणस्पविशेषेण तथा राजन्यवैश्ययोः। प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद्वाह्मणभोजनम्॥
 अनडुत्सहिता गावे दद्याद्विप्राय दक्षिणम्॥ अङ्गिराः। अंगुष्ठमात्रस्थो न्येन वाहुमात्रप्रमा
 णतः। सांर्द्धमेव तुपालाशोदंड इत्यभिधीयते। अस्मादूर्ध्वप्रमाणेन यदि गां विनिपातयेत्। द्विगु
 णं तु चरेत्तत्र प्रायश्चित्तमिति स्थितिः॥ संवर्तः। यंत्रणे गाश्चिकित्सार्थं गूढगर्भं विमोचने। यत्ने क
 ते विपत्तिं स्यात्प्रायश्चित्तं न विद्यते। औषधं स्नेहमाहारं दद्याद्गो ब्राह्मणे शुचि। प्राणिनां प्राणद्व
 र्थं प्रायश्चित्तं न विद्यते॥ अथ विक्रेयप्रायश्चित्तम्॥ तत्र हारीतः। गुडुतिलपुष्पफलमूलपक्वाचा
 शमशस्त्रभक्ष्यमांससस्त्राद्यस्थिदन्तनखशुक्तिविक्रये तप्तकल्लम्। द्विगुगुलखर्जूरसहरीतालम
 धःशिलाजनगेरकक्षारलवणमौक्तिकप्रवालैवेणववेणमृन्मयेषु च। आरामतडांगोदधान

क० वि० इदं त्विचवहत्तिच। हविषामंत्रपूतेन तर्पयत्यमरां न्दिवि। ऋषिणा मग्निहोत्रेषु गावो होमप्रयोजि
 काः। सर्वेषामेव भूतानां गावः शरणमुत्तमम्। गावः पवित्रपरमं गावो मंगलसुत्तमम्। गावः सर्गास्य
 सोपानं गावो धन्याः सनातनाः। नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः सौरभेयीभ्य एव च। नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च प
 वित्राभ्यो नमोनमः। ब्राह्मणैश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतम्। एकत्र मंत्रास्तिष्ठन्ति हविरन्यत्र ति
 ष्ठति। दृषभैकादशा गास्तदद्यास्तु चरितव्रतः। अविद्यमाने सर्वं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् अ
 यवायेन तुष्यति ब्राह्मणाः संशितव्रताः। तद्वत्त्वा विप्रमुच्येत नान्यथा शुद्धिरिष्यते। गावः सर्वेषु लो
 केषु नमस्कार्यास्तथोत्तमाः। तस्माद्गावो न हन्तव्या इत्याह भगवान्मनुः। शातातपः। पंचगव्येन गोश्रा
 तीमासेनैकेषु द्याति। गोमतीं ह्येद्विधां गवां गोष्टे च संवसेत्। पराशरः। गवां बंधनयोक्तेषु भवे
 न्मृत्पुरकोमत्तः। अं कामत्तं कृतं घातं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत्। वेदवेदाङ्गं विद्विषो धर्मशास्त्रं बहु
 कृतः। अं कामत्तं पापस्य प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत्। कार्येषु बहमानेषु दंडनाभिहतेषु च। काष्टे
 न लोष्टुना चापि पाषाणेनाथ ताडितः मूर्छितः पतितश्चैव मृते वा शक्य एव च। एवं
 गवां च धुर्याणां प्रवक्ष्यामि यथाविधिः। उत्थिताग्रपदंगहेत्येव सप्तदश। पिवा। ग्रासं वा यदि
 गृह्णाति तोयं पिवति वा स्वयम्। पूर्वव्याधिविनिर्धानं प्रायश्चित्तं न विद्यते। निराधने चरेत्प्रायश्चित्तं

त्वापंतेषु गच्छति। स्वस्थस्य मूढं कुर्वन्ति कारुण्यं द्योत्वनुग्रहम्। ते धर्म्मविघ्नकर्त्तारः पतन्ति नर-
 के ध्रुवम्। शरीरस्यात्यये कार्यः स एव नियमो द्विजैः। महाकार्यो परो धेवा वरस्य स्पकदा च न। अ-
 थ गोवधः प्रायश्चित्तम्। तत्र मनुः॥ उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो मांसं यवान्यिवेत्। कृततापो वसेद्दोष्टे
 त्र्यम्भेणातेन संवृतः। चतुर्थकालमशीयादक्षारलवणं मितम्। गोमूत्रेण चरन्त्वा नंदो मांसो नि-
 यतेन्द्रियः। दिवानुगच्छेत्तागास्तुतिषु बृद्धरजःपिवेत्। शुश्रूषयित्वानमस्कृत्य रात्रौ वीरासनो वसे-
 त्। तिष्ठन्तीषु नुतिषु तत्र जन्तीषु प्यनुव्रजेत्। आसीना सुतया सीतनियतो वीतमत्सरः। आतुराश्च
 भिशस्ता वा चौरव्याघ्रादिभिर्भ्रंयैः। पतितो पंकमग्नां वा सर्वप्राणैर्विमोचयेत्। उष्टमे वर्षे तिशीते
 च मारुते वा तिवायतिः। न कुर्वीतात्मनस्त्राणं गौरक्षित्वा तु शक्तितः। आत्मनो यदि वान्येषां गृहे
 क्षेपेथ वा वने। भयार्त्तानां न कथयेत्पि वन्तं चैव वत्सकम्। अनेन विधिना यस्तु गोघ्नो मनुगच्छ-
 ति। स गौहत्या कृतपापं त्रिभिर्भ्रमैः सर्वपोहति। वृषभैकादशा गाश्च दद्यात्सु चरितवृतः। अवि-
 द्यमाने सर्वस्वविद्वद्भ्यो विनिवेदयेत्॥ यमः। गोमती चाप्येद्विद्यामोकारं वेदमेव च। गायत्र्यां द-
 शसाहंस्वकुर्वीता स्पकमेव च। अथ गोमती विद्या॥ गावः सुरभयो नित्या गावो गुग्गुलु गंधिकाः
 गावः प्रतिष्ठाभूतानां गावः स्वस्थयने महतः। अन्नमेव परागावेदेवानां हविरेव च। पावनं सर्वभूतानां

गा

वाच

कृतं द्वारितत्सर्वं प्रोक्षणं शुचिः। अथान् घृतं तैलानां सद्यः शोधनमुत्तमम्। स पूतं सहभृतैस्तु
 र्याद्वाह्यं भोजनम्। गोविंशतिं वृकैश्चैकं दद्याद्विषे सुदक्षिणम्॥ वृद्धवसिष्ठः॥ चांडालो निवसेद्य
 स्प गृहे अज्ञा एव च। तस्य त्वन्नं गृहे भुंक्ता प्राजापत्यं समाचरेत्। अकामतः सकृदुक्त्या शुद्धे दे
 वद्विजोत्तमः। कामात्पराकृतः शुद्धिर्महासान्नपनेन च। चांडायणं पराकं वा द्विजातीनां विशोधन
 म्। प्राजापत्यं तु शूद्राणां शेषं तदनुसारतः। उच्छिष्टं यद्विष्णुस्तत्र स्नानं समाचरेत्। उपोष्य च
 निशामेकां पंचगव्येन शुध्यति॥ संवर्तः। चंडालसंकरे भुक्ता स पाके पुष्कसेपि वा। गोमूत्रपावका
 हारो मासार्द्धेन विशुध्यति। तेन प्रसाधितान्नं तु येन मुक्तं द्विजातिना। कायस्पर्शं च संस्पृश्य समास
 त्रयमाचरेत्। स्त्रीणां मर्द्धं व्रतं तत्र वृद्धवालातुरेषु च। इतरथा तु भृत्यानां तदूर्ध्वमिति स्मृतिः। तैः
 स्पृष्टो यदि भुंक्ते तु स्वात्मा विधिवज्जलम्। विहितो भोजते कलुः पावनः पाद एव च। पराशरः। अशी
 तिर्यस्य वर्षाणि वालो वान्पू न षोडशः। प्रायश्चित्तार्द्धमर्हति स्त्रियो व्याधित एव च। ऊनैकादशवर्ष
 स्प पंचवर्षात्परस्य च। चरेद्गुरुस्तु द्वादपि प्रायश्चित्तं विशोधनम्। उपनीतस्य दोषः स्यात्किं माणैर्वि
 गर्हितैः। अथाप्यवहारस्य वत्सरा षोडशादिह। दुर्बलानुग्रहः प्रोक्तः। तथा वै वालवृद्धयोः। अतो
 न्यथा भवेद्दोषो नुग्रहं कुर्वतो मृषाम्। स्नेहाद्यादिवालो द्वादजानतोपि वा। कुर्वन्त्यनुग्रहं भुजं

नवा। ५ दितं ग्रह नक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यो विप्रमुध्यति। श्वशृगालवृकाद्यैश्च दष्टैश्च द्वाह्मणो भवेत्। स्नात्वा ज
पेत्स गायत्री पवित्रां वेदमातरम्। ब्राह्मणस्तु शुनादृष्टो द्विजोत्तमः। दृष्ट्वाग्निहव्यमानं समं एव विशु
ध्यति। गवीशृङ्गोदकं स्नातो महानद्योपसंगमे। समुद्रदर्शनाद्वापिशुनाद् दृष्टुं भवेत्। श्वशृगाल
नकुलमाञ्जोरसूषिकलवगपुरुषदृष्टानां स्नानमापोहिषा भिः प्राणायामत्रयं पराशरः। ब्राह्मणस्य ब्रह्म
होतृपूयशोणितसंकुले। कृमिमुत्पद्यते यत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत्। तत्र गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि
सर्पिकुशोदकम्। अहं स्नात्वा च पीत्वा च कृमिदष्टः शुचिर्भवेत्। अविज्ञातस्तु चांडालो निवसेद्यस्य
वेषमनि। विज्ञाते त्वपसत्तस्य द्विजाः कुर्युरनुग्रहम्। क्षीरेण दधिसर्पिर्भ्यां कृच्छ्रं कुर्यात्समाहि
तः। भुंजीत सह विधेस्तु त्रिसंध्यामवगाहनम्। अहं दध्ना संभुजीत अहमद्यात्स सर्पिषः। क्षी
रेण अहं भुक्ते एकैकेन दिनत्रयम्। भौदुष्टं न भुंजीत पक्षिपेत्तदनन्तरम्। क्षिप्त्वा प्राश्य घृतं क्षीरं गो
मूत्रं गोमयं दधि। त्रयाणामपि वर्णानां संकरे स सुपस्थितम्। दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री तत्र शो
धनम्। प्राकारे तु भवेच्छुद्धितुल्योः कां स्यतामयोः। जलशोचं वस्त्राणां पुनः पाकेन मृण्मय
म्। कुसुंभतैलं लवणं गुडकर्पाससर्पिषाम्। द्वारे कृत्वा तु धान्यानि दद्याद्द्वेष्टमनिपावकम्॥
हृतासज्जालसंस्पृष्टं सुवर्णं प्रलिलेन वा। विप्राणां ब्रह्मद्यौषेण पूतं भोज्यं च तद्भवेत्। गृहस्था

वि० चरं त्यापेव हल्पं यदि किंचन । तत्पापं शतधा भूत्वा बोधवाननुगच्छति । कुंभीपाके महाघोरे तदेव
 ज्ञातं योपि च । वसति स्त्री परित्यागाद्या वर्द्धित संज्ञवम् । पितृमातृगुरुत्यागी भार्यात्यागी ।
 सुतरजः । असिपत्रवनं गत्वा शतं चांडालयोनिगाः । मातापितागुरुभ्रातापितृव्योमातुलस्तथा ।
 उपाध्यायस्तथाचार्यः कृत्विग्विद्वांसस्तथैव च । आश्रमी च तपस्वी च इत्येते गुरवः स्मृताः । महापात
 किनोपेते पूज्यास्तु मनुरब्रवीत् । मनुराह स्त्रियं दृष्ट्वा स्नेहं दुष्टां चारित्र्यदूषिताम् । स्त्रीणीयाः स्त्रियः
 पुंसानभवेत्पागशीलवान् । सर्वे न यथा भार्या दृष्ट्वा स्नेहे स्तु सेविता । संशोध्य गृहीता सा अन्ये
 रेव यमस्त्रियः । चतस्त्र एवं संत्याज्याः शोधने सत्यपि स्त्रियः । स्वपाकोपगता या तु भर्तृघ्रापि
 तृपुत्रहा निर्वीर्यव्यभिचारिण्यः प्रतिकूला तथैव या । निर्वीर्यसंनयथातासांतया ब्रूयुर्द्विजोत्तमाः
 । मलिना मुंडुशिरसं पिंडमात्रोपजीविनीम् । व्यवहारपरित्यक्ता वा सद्यः व्यभिचारिणीम् । एतद्वत्स्य
 सनास्तुहां गृहमध्यनिवासिनीम् । एतद्भावनियुक्ता तु प्रतिकूलानुवासयेत् । स्मृतिवेदविरोधेन
 परित्यागो यथा भवेत् । तथैव लौकिकं वाक्यं स्मृतिवान्सपरित्यजेत् ॥ अथाङ्गिराः । ब्रह्मचारी सुनाद
 द्वात्रिंशं सायं यवान्निवेत् । गृहस्थं त्रिरात्रं वै एकाहं चाग्निहोत्रवान् । श्वश्रूगालखरेर्दृष्टो ग्राम्ये
 क्वादिरेव च । नरश्चाष्टैर्धराहैश्च प्राणायामं समाचरेत् । ब्राह्मणो तु शुनादृष्टा जं वुके न वृके

कृता । कथं तस्याभवेच्छोचं शुद्धते केन कर्मणा चतुर्थे ह नि संप्राप्ते स्पृशेद न्यांतदस्त्रिय म् । सा सचैला
 इव याह्या पंच स्पृष्ट्वा पुनः स्पृशेत् । स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा पुनः स्नात्वा दशैकादशधा पुनः । अत्रे च वाससां त्या
 गस्तदा शुद्धा भवेत्तु सा । आरुद्धीर्घतपसां नारीणां चेदजो भवेत् । न तेन तद्वतं ता सामवचुहेत्कदा
 चन । प्रधानं -- तयत्पात्तत्कुर्यान्नगुणं क्वचित् । निषिद्धं यच्च पूर्वं स्पात्तत्सर्वं विनिवर्तते । एषश्च भा
 वो नारीणां ज्ञेयो मूत्रपुरीषवत् । अतोर्थं न षडुष्येत्तरजसा तपसि स्थिता । इति ॥ अथ चतुर्विंशति
 तमे । रजसा शुध्यते नापरपुंस्पभिगामिनी । तथापि मुनिभिः प्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् । कच्छा
 र्द्धं ब्राह्मणी कुर्याद्विषस्पगमने सति । क्षत्रियस्य चरेत्कच्छुं विशः सांत पनं स्मृतम् ॥ शूद्रस्य गमने
 चैव पराकृतु समाचरेत् ॥ अर्द्धत्वन्येषु सर्वेषु पापेषु कृतं मनीषिभिः । विप्रगर्भे पराकंच क्षत्रियस्य
 तथैव दवम् ॥ विशस्तथैव त्वं पराकेन समन्वितम् । शूद्रगर्भे भवेत्त्यागस्तत्र चंडालदर्शनात् । ग
 र्भपाते तु ते होचुः प्रायश्चित्तं विशुद्धये । गर्भपाते समुद्दिष्टं यथा वर्णवधश्च कृतम् । जागर्भे -- विशेषः
 स्याद्यथोक्तमृषिभिः पुरा । ब्रह्मगर्भवधे च्यव्दं कच्छुं साक्षापनादिकम् । क्षत्रगर्भवधे चैव चरेच्छा
 दायणं वतम् । वैश्यस्य चैव दवंप्रोक्तं पराकं शूद्रघातने । प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं गर्भघाते विशेषतः ॥
 स्त्रीणां नास्ति परित्यागो ब्रह्महत्यादिभिर्विज्ञेता । तत्रापि गृहमध्ये तु प्रायश्चित्तं नि कारयेत् । परित्यागः

न्यं द्वात्रिंशद्वैश्यजातया विरात्रा ह्युध्यते पूर्वा अहोरात्रेण चोत्तरा । सृष्ट्वा रजस्वला न्योन्यवैश्यान् द्वा
 तयेव च । विरात्रा ह्युध्यते पूर्वा उत्तरा त्रुदिन द्वयात् । रजस्वला तु नो म्नीयात्सृष्ट्वा चेदन्यवर्षया । या
 वत्तु शुद्धिमाप्नोति शुद्धास्नानेन शुद्ध्यति । प्रचेताः । रजस्वलायाः संसर्गेना शुद्धेरस्ति भाजनम् । अथ
 शून्यं न स्पृशेत्तच्छानं न कुरुते यदि । स्नानं रजस्वला चैव चतुर्थे हनि नित्यशः । कुर्यान्नित्यं रज
 सि शौचार्थं तत्र संशयः । रोगेण यदजः स्त्रीणामत्यर्थं च प्रवर्तते । अशुद्धानेव तेन स्याद्यतो वै का
 रिकं हितम् । साध्याचारो न तावत्स्यादजो यावत्प्रवर्तते । घृते रजसि गम्पा स्याद्देहे कर्मणि चेदिये
 ॥ वृहस्पतिः । पतितेन श्वपाकेन सृष्ट्वा चेत्स्यादजस्वला । तानिर्हानि व्यतिक्रम प्रायश्चित्तं समाचरे
 त् । अथ मेदि विरात्रं स्याद्वितीये ऽन्दिह्यहं स्मृतम् । अहोरात्रं तृतीं न्हि चतुर्थेन क्रमाचरेत् । मा
 र्कण्डेयः । अथ जातिश्वपाकेन सृष्ट्वा चेत्स्यादजस्वला । चतुर्थे हनि शुद्धायाः प्रायश्चित्तं विधीयते ॥
 अगिराः ॥ उल्लिखेन च संसृष्ट्वा कदाचित् स्त्री रजस्वला । यावत्तु शुद्धिमाप्नोति ना म्नीयात्तावदेव तु ।
 रजस्वला सृष्ट्वा तत्प्रवाभं प्रमादाद्यदि कर्हि चित् । उपोष्य रजनी मेकां पंचगव्येन शुद्ध्यति ॥ रजस्व
 ला शुभं जाना चांडाला दीन सृष्ट्वाद्यदि । गोमूत्रयावका हारा षड्रात्रेण विशुद्ध्यति । रजस्वला यदि ह
 द्वा शुनं जं वुकरासभैः । पंचरात्रं निराहारा पंचगव्येन शुद्ध्यति । ज्वराभिभूता यानारी रजसासमभि

चांडासीवाभिगच्छेद्यः कथंचित्काभमोहितः। शुध्यते सत्रिभिः कृच्छ्रेः प्राजापत्येन नत्तरम्। भगिनीमा
 तुराज्ञांश्च स्वसारं तनयं तथा। एतास्ति स्रः स्त्रियो गत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत्। रजस्वलां च योगच्छेद
 भिर्णी पतितं तथा। तस्य पापविशुद्ध्यर्थमति कृच्छ्रो विशेषं धनम्। मनुः। भ्रातृ मृतस्य भार्यायां यो
 नुव्रज्येत कामतः। धर्मेणापि नियुक्तायां स ज्ञेयो दिविषू पतिः। वसिष्ठः॥ दिविषू पतिः। कृच्छ्रद्वादश
 रात्रिं चरित्वा निर्दिशेत्। अग्निः। दिविषूः कृच्छ्राति कृच्छ्रो निविशेत्। ब्राह्मणो ब्राह्मणी गत्वा कृच्छ्रमे
 कं समाचरेत्। एवं शुद्धिः समारब्धा ता संवर्त्तस्य वचो यथा। दिवाभि गमने विषः पादकृच्छ्रं समाचरे
 त्। अहं रात्रा नुषस्यादौ प्राजापत्यं च पर्वणि। अनिवर्त्य महायज्ञात्प्रत्यहं भुंजते गृही॥ अनातु
 रः सनिधने कृच्छ्रोर्द्धन विध्यति। वसिष्ठः॥ भुंजानेन ननु विषेण स्पृष्ट्वा यदि रजस्वला। शिशुकृच्छ्रेण
 शुद्धोत्प्राणायामशतेन च। स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं स्वगात्रेण च भर्त्ततः। कामादकामतो वापि सद्यः
 स्नात्वा विशुद्ध्यति। असंगोत्रा नु संस्पृष्ट्वा ब्राह्मण्या ब्राह्मणी च या एकरात्रं निराहारा पंचगव्येन
 शुद्ध्यति। रजस्वलानु संस्पृष्ट्वा वैश्यपा ब्राह्मणी तु या। पंचरात्रं निराहारा पंचगव्येन शुद्ध्यति। स्पृ
 ष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणीं शूद्रवर्णया। कृच्छ्रेण शुद्धोत्पृष्ट्वा शूद्रादानेन शुद्ध्यति॥ मार्कः। उदका
 सर्वर्ष्या स्पृष्ट्वा चेत्स्यादुदक्यया। तस्मिन्नेव दिने स्नात्वा शुद्धिमाप्नोत्यसंशयम्। स्पृष्ट्वा रजस्वलान्यो

पि० पि० पितुः स्वशुचिगमना द्विश्चां दायणं चरेत् ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ मातुर्मातुश्च गमनेश्च श्वगमने तथा
 स्वकांमतोगत्वा द्विजश्चां दायणं चरेत् । मातुलानीतुयोगहेतु कदाचित्कामोहितः । पितृसरयुश्च गमने
 द्विजश्चां दायणं चरेत् ॥ शातातपः । गच्छेन्मातुलसुतां मातृगोत्रांतथैव च । समानप्रवरांचापि द्विज
 श्चां दायणं चरेत् । आपस्तम्बः । यावकाग्रं न वश्याहं स ग्रहे चैव भोजिनाम् । स्त्रीणां प्रथमे गर्भे च
 भुक्त्वा चां दायणं चरेत् । ब्रह्मोदने च सोमे च सीमन्तो नयने तथा । जातश्राद्धे न वश्याहं भुक्त्वा चां दाय
 णं चरेत् ॥ भारद्वाजः । दुश्चारिण्यानि युक्तान्त्रांतथैव च पुनर्भुवां । भुक्त्वा प्रथमं गर्भे च द्विजश्चां
 दायणं चरेत् । अपांक्तेयाननुदिश्य श्राद्धमेकादशे हनि । ब्राह्मणस्तत्र भुक्तान्नं शिशुचां दाय
 णं चरेत् । पुनर्भूः पुनरेता च कामिनी कामचारिणी । अवीरायाश्च भुक्तान्नं नरश्चां दायणं चरे
 त् । यक्षे वायं दिवामासे यस्य नाश्रितिवै द्विजाः । भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजश्चां दायणं चरेत् । मा
 र्कण्डेयः ॥ भुक्त्वा तु ब्राह्मणा शौचं द्विजः सान्नपनं चरेत् । भोक्तुश्च क्षत्रिया शौचे तथा कृच्छ्रो विधी
 यते । वैश्या शौचे तथा भुक्त्वा कृच्छ्रं सान्नपनं चरेत् । शूद्रा शौचे द्विजोक्तानां तथा चां दायणं चरेत् ॥ अ
 द्विराः । यस्तु चां डालसंस्पृष्टं पिपेत् किंचिदकामम् । सहि सान्नपनं कुर्यात् प्राजापत्यमथापि वा । व्यासः
 विप्रस्य मृतके भुक्त्वा मृतके वा द्विजोत्तमः । अनातुरः सह कृत्स्नात्वा प्राजापत्यं समाचरेत् । संवर्तः ॥

स्तुमभेणगृहीयादग्निसंनिधौ शत्रोयहांशुभिः पूतंदिवा पूतंचभानुता। एवंरात्रावपिस्नानंशु
 द्यर्थंयहदर्शनात्। आतुरेस्नानमापन्नेदशकृत्वस्त्वनातुरः। स्पृत्वास्पृत्वातुरंस्नातायात्यवा
 साःसशुद्ध्यति। कश्चिद्वाहास्नानंकर्तुमशक्तोयः कापिलंस्नानमाचरेत्। जलार्द्रकपटेनाङ्गुशो
 धनंकापिलंस्मृतम्। अङ्गिराः। मूत्रं कृत्वा ब्रजन्मार्जेस्मृतिभ्रंशाज्जलं पिवन्। उयोष्यरजनीमे
 कापंचगव्येनशुद्ध्यति। कृतमूत्रपुरीषस्ययदानेवोदकंभवेत्। शौचंस्नानंचदशभिः। प्राणाया
 मैर्विशुद्ध्यति। शंखलिखितौ। ~~अनुदके मूत्रपुरीषस्ययदानेवोदकंभवेत्। शौचंस्नानंचदशभिः। प्राणाया~~
~~मैर्विशुद्ध्यति। शंखलिखितौ। अनुदके मूत्रपुरीषकरणे संचैलं व्याहृतिभिश्च~~
 होमः। अनुकेनद्यरणेषुचौरव्याघ्राकुलेपथि। कृत्वामूत्रपुरीषत्तुद्व्यहस्तो न दुष्यति। भूमौ
 निक्षिप्यतद्व्यंकृतशौचः समाहितः। कृत्वोत्संगेचद्व्यमुपस्पृश्यततः शुचिः। व्यासः। क्षीर
 माविकमौलमचप्रेतानलं सुनंतथा। पतिनांचभुक्तान्द्विजश्चाद्रायणंचरेत्। यमः। पलादवाख
 रोष्ट्राश्चश्वस्तृणालशरीसृपान्। प्राशमूत्रपुरीषंवा द्विजश्चाद्रायणंचरेत्। हारीतः॥ गुंडति
 लपुष्पफलमूलपक्वान्विक्रये सोमायनम्। लाक्षा लवणमांसतैलक्षीरदधिघृततक्रधर्म
 गंधंरक्त्वा ससामेकमविक्रये चाद्रायणं। अथवसिष्ठः। आचार्याणांचयोगकेतुसकृन्मोहादकपतः।

क० वि०

भवेत् । तावद्यावदशौचं न तस्याशौचं कीर्तितम् । आद्यश्चाद्वैतं तथा भुक्त्वा तत्कृच्छ्रेण विशुध्यति ।
संकल्पिते तथा भुक्त्वा त्रिरात्रं क्षपणं स्मृतम् । व्यासः विप्रस्य मृत्युं के भुक्त्वा सूतके च द्विजोत्तमः । अ-
नातुरः सकृद्वा त्वा प्रजापत्यं समाचरेत् ॥ भारद्वाजः निवृत्तचूडा होमे तु प्राङ्गामकरणात् तथा ।
चरेत्सां तपनं कृच्छ्रं भुक्त्वा वा जातकर्मणि । ततो न्येषु तु भुक्त्वा न संस्कारेषु द्विजोत्तमः । नियो-
गादुपवासेन शुध्यति मिषभोजने । आपस्तम्भः । चांडालकूपभांडेषु अज्ञानाच्चेत्पिवेत्सयः । प्राय-
श्चित्तं कथं तत्र वर्षे वर्षे विधीयते । चरेत्सां तपनं विप्रप्राजापत्यं तु भूमिपः । तदहं च चरेद्दे-
श्यः शूद्रः पादं समाचरेत् । अन्त्यजैः खानिताः कूपाः सेतुबंधाश्च कारिताः । ते सुस्नाः च पीत्वा
च प्रमादात् प्रदुष्यति । अध्वानं प्रस्थितो विप्रस्तत्र ज्ञानात्पिवेद्यदि । स्नात्वा चानहिदोषोऽस्ति
वर्षे वर्षे षयं विधिः ॥ बृहस्पतिः । अज्ञानाच्चेत्पिवेत्तोयं ब्राह्मणो न स्थमापदि । अहोरात्रेण शु-
द्धेन प्राणायामशतेन च । शुनो ह्यिष्टारिण्या आपो यदि कश्चिद्विजः पिवेत् । शंखपुष्पी विपके
न च हात्तीरेण शुध्यति । अङ्गिराः । कीर्तं परिगृहीतं वा चांडालस्योदकं पिवेत् । प्राजापत्येन
शुद्धेन कामादहं त्वकामतः ॥ वौधामनः । विप्रः स्पृष्टो निशायां चेदुदकापतितादिभिः । दिवा
नतिनतो येन शुद्धे स्नात्वा निसर्जिष्ये । यदा तु नाहुतं तोयं तस्य शुद्धिः कथं भवेत् । धाम्नो धाम्नं

सो षष्ठीनां स्त्र्या जीवोऽभिचारो मूलकर्मच। इंधनार्थं मणुष्यानां दुर्माणामवपातनम्। आत्मार्यं तु क्रि-
 या रंभो निदिता नानादने तथा। अनादिता गिता स्त्रेण मृणानां च न पक्रिया। अतहास्त्राभिगमनं कौश-
 ल्यं वासनां क्रिया। धाव्यकुप्यपशुस्तेन्यमद्यपस्त्रीनिषेवणम्। स्त्रीशूद्रविद्धात्रवधो नास्ति कंचोप-
 पातकम्। एतदेव व्रतं कुर्युत्रुपपातकिनो द्विजाः। अर्कीर्णवर्जशुद्ध्यर्थं चांद्रायणमथापि वे-
 ति॥ अथ गोवधव्रतानन्तरं याज्ञवल्क्यः। उपपातकशुद्धिः स्याद्देवं चांद्रायणे नवा। पयसा चापि
 मासेन पराकेनाथवा पुनः। अथ नकुलमूषिकसर्पमंडकविकृतमत्स्यानां च भक्षणे चांद्रायणे
 न च शुद्धिः विद्धलकाकाद्युच्छिष्टं श्वनकुलोच्छिष्टं च केशकीटावपन्नं च जग्ध्वासुवर्चलं पिबेत्। अ-
 भोज्यात्तं-- न स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव च। जग्ध्वा मांसं भक्तं च सप्त रात्रे यवनिषेवेत्। शातातपः। सुरा मां-
 समभोज्यं च ग्धा विद्धद्विरयजैः। बह्मकूर्चोऽग्निरवत्पीतः प्रकाशं सविशोधयेत्। छर्द्दने वा द्विजाती-
 नां भिन्नभाजनभोजने। पंचगव्येषु शुद्धिः स्यादिति शातातपो ब्रवीत्। भांडकस्थमभोज्येषु दधिदुग्धं च
 यः पिबेत्। ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा त्वय कामतः। बह्मकूर्चो पवासेन त्रयाणां शुद्धिरिष्यते।
 शूद्रस्य नाधिकारोऽस्ति स-स्यात्सोरवासकः॥ मार्कण्डेयः। विप्रसौचे भुक्ता सातपनम्। क्षत्रियाणो-
 चे कृच्छ्रं। वैश्याणो चे सातनं कृच्छ्रम्। शूराणो चे चांद्रायणम्। अशौचे यस्यो भुंक्ते सोऽप्यशौचमथा

क० दि० कं हत्वा शुध्यते नक्त भोजनात् ॥ इत्येतत्कामतः । चांषकाककपोताश्च संतीतिरमेव च । आणा
 यामंजले कुर्यात्संध्ययो उभयोरपि । मृगरोभवरदाणां मजा विकवधेतथा । अफालं कृष्णम
 श्रीयादेकभक्तमकामतः । एवं जरीटाजगरीयोर्गृध्रस्य च निपातने । अपक्वाशी दिनं तिष्ठेद्दिका
 त्वं मनुताशनः । वृकजं वृकदाणां तरतोश्चापि हिंसकः । तिलप्रस्थद्विजेदत्वा अवभक्तो दिनं
 क्षिपेत् । अजागव यतुरङ्गमहिषोष्टु निपातने । प्रायश्चित्तमहोरात्रं त्रिसंध्यमवगाहनम् । सर्व
 षां सर्वजातीनां मृगानां वनचारिणम् । अहोरात्रोषितो भूत्वा जपेद्द्वैजातवेदसम् । टिटिभांजलं
 पादाश्च मंगकुक्कुटमेव च । एवं पक्षिषु सर्वेषु दिनमेकमभोजनम् । हंसं हत्वा वल्गाकंच श्वाचि
 त्कारंडवर्हिणः । सारसंचापभासौ च सर्वायेद्ब्रह्मणाय गाः ॥ पराशरः । सेधाराशकगोधानां श
 ल्वमीननिपातने । वृक्षाकफलमुजाशी अहोरात्रेण शुध्यति । जं वृकं जलसर्पंच मार्जूरं मूषकं त
 था । हत्वा त्रिरात्रं संतिष्ठेत्तस्मात्पापात्समुच्यते ॥ अथोपपातकप्रायश्चित्तानि ॥ तत्र मनुः । गोवधो
 याज्यसंयाज्यं पारदर्प्यमविक्रयः । पितृमातृगुरुत्यागः स्वाध्यायाग्नौः सुतस्य च । परिवित्तातो जे
 न परिवेदनमेव च । तयोर्हानं च कन्यायास्तयोर्प्रांजनमेव च । कन्यायां दूषणं चैव वाईषित्वं व्रत
 च्युतिः । तडागारामदाराणामपात्यस्य च विक्रयः । सर्वाकरं स्वधीकारो मंदो यत्र प्रवर्त्तनम् । हिं

ति॥ इतिस्त्रीवधप्रायश्चित्तम्॥ अनुः। अतुतं च संमुत्कर्षे राजगामिचं पुनम्। गुरोश्चालीनिर्वे क
 धः समानिब्रह्महत्याया। ब्रह्मोद्देधोवेदनिंदाकूटसाक्षीसुहृद्दधः। गार्हितात्रानि --- सुरायानं स
 मानिषट्। निक्षेपस्यापिहरणं वाससोरजतस्य च। वज्रमणीनो नुक्मस्तेयसंमंस्मृतम्। रेतः
 सेकः स्वयोनिसुकुमारीष्वृजासुच। सख्युः पुत्रस्य च स्त्री पुगुतुतल्पसंमंविदुः। पराशरः। अव
 मानादतिक्रोधात्स्तेयात्परिभवाद्द्वयात्। उद्ध्वानृपतेनारीपुरुषोवाकथंचन। भृग्वशि जलपते
 शुभ्रियतेनाशकेपिवा। असूर्यानामयेलोकास्तेषु ते यातिमानवाः। पूयशोणितसंपूर्णे अंधेतम्।
 सि मज्जति। षष्टिवर्षसहस्राणि हत्वात्मानं वसेन्नरः। गोब्राह्मणहतानां च विद्युत्तापार्थि वेन च। गतिरे
 के वनिर्हिंसासर्पदष्टमृतस्य च। ये च तेषां प्रवोढारो अग्निदाये च मानवाः। सर्वे ते पापसंपन्नास्तेषां
 वत्स्यामिनिःकृतिं। तत्र वसिष्ठः। यश्चात्मत्यागिनो कुर्यात्स्नेहात्प्रेतक्रियां द्विजः स तप्तकलुसहि
 तं चरेच्चांद्रायणं व्रतम्। संवर्तः। गोभिर्विप्रहते चैव तथा चैवात्मघातिनः। नाश्रुप्रतापनं कार्यं
 नरेः श्रेयोभिकांक्षिभिः। काश्यपः। मृगमहिषवराहगंडकसरभऋक्षसिंहव्याघ्रमंडूकमक
 रमत्स्यमीनवधेतंथा। चांद्रायणे न शुद्धिः स्यात्कामतः स्त्रीवधे शुच। हंससारकौ चाश्वचक्रवाकंसकु
 कूटम्। मयूरशलभौ हत्वा एकभस्मेन शुध्यति। मंगंचटिहिमं चैव शुक्लं पारावतं तथा। आदिं चैव

क० वि० २५ सेचांडायणचरेत् । मासत्रयेतु कुर्वीत कृच्छ्रं चांडायणोत्तरम् । षण्मासिके तु संसर्गे कृच्छ्रं तद्वा
 र्द्धमाचरेत् । संसर्गे त्वाद्धिके कुर्यादब्दं चांडायणं नर इति । आधिके संसर्गे किंचिच्छून इति द्रष्टव्यम्
 । पूर्वतुष्टेर्वत्सरे मन्वादिभिर्द्वादशवार्षिकस्मरणात् ॥ यथाह शौनकः । पुरुषस्य यानि पतनानि
 मित्रानि स्त्रीणामपितान्येव ॥ इति तत्संसर्गिणाय पश्चित्तम् । अथ प्रसंगात् स्त्रीणामप्युद्देशात् । दुर्वृत्ताव
 ह्यक्षत्रविट्शूद्रयोषाः प्रमाप्यतुः । दृतिं धनुर्वर्त्तं मविक्रमादद्याद्विशुद्धये । इदमकामतो वद्विषयम्
 । कामतस्तु ब्रह्मविगर्भ आह । प्रतिलोमप्रसूतानां स्त्रीणां षण्मासिको विधिः । अन्तरप्रभावानां च
 सूतादीनां चतुर्द्विषट् ॥ इति क्रमेण । कोशंकूपेथ विप्रवा ब्राह्मण्याः प्रतिपादयेत् । वधे धनुः क्षत्रि
 याया वस्तो वैश्या वधे क्षत्रिया । शूद्रायामाविकं वैश्यां हत्वा दद्याज्जलं नर इति । ईषद्व्यभिचरितं
 ब्राह्मण्यादिवधे विशेषमाह । अद्य दुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रं हत्वा व्रतं चरेत् । व्रतं षण्मासिकं कुर्यात्
 । दशवाधेनूर्द्ध्यात् । इदं च षण्मासिकमकामतो ब्राह्मण्याद्यापादने क्षत्रिया वधे च कामकृते च ।
 द्रष्टव्यम् । कामतो वैश्या वधे दशधेनूर्द्ध्यात् । कामतः शूद्रा वधेनूपपातके साधारणप्राप्तं मांसं
 पंचगव्याशनम् । यथाह प्रचेताः । अनृतुमती ब्राह्मणी हत्वा कृच्छ्राब्दं षण्मासावेति क्षत्रिया हत्वा ष
 ण्मासात्मासत्रयं चेति वैश्यां हत्वा मासत्रयम् । सार्द्धमासं चेति शूद्रां हत्वा सार्द्धं द्वाविंशत्यहानि

य पंचमतसंज्ञि प्रायश्चित्तमाह ॥ एभिस्तु संवसेद्यो वैवत्सरं सोपितत्समः ॥ एभिः पूर्वोक्तैर्न ह
 पातकिभिः सहा तत्तं यो येन सह चरति सोपितत्समस्त्वदीयमेव प्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ यो ये
 न पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः । स तस्यैव व्रतं कुर्यात् तत्संसर्गं विशुद्ध्य इति मनुः । तथा प
 तितेन सहोषित्वा जातं संवत्सरं नरः । मिथितस्तेन सोऽन्ने स्वयंच पतितो भवेदिति देवलः । तथा ॥
 यो येन संवसेद्वर्षं सोपितत्समतामियात् । पादहीनं चरेत्सोपितस्य व्रतं द्विज इति व्यासः ॥ बृहद्ब्रह्म
 तिः । एकशय्याशनं पक्तिभांडं पशुना मिश्रणम् । याजनाध्यापने यो निस्तथा च सह भोजनम् ।
 याजना धर्पिना द्यौना त्यागं संक्रमते नृणामिति । पराशरः । आसनाच्छ्रयनाद्यानां संभाषात्सह भो
 जनात् । संक्रामति हि पापानि तैलविंदुरिवां भसीति । एतावता सर्वप्रकारं महापातकिभिः
 सह संसर्गमाचरन्ना वत्सरं कालोपेक्षया प्रायश्चित्तं व्रते योग्यो भवति नरः । ननु तस्य मरणान्तिक
 ॥ वर्षादूर्ध्वं तत्सम इति कालोपेक्षा यथा । त्रिरात्रं प्रथमे पक्षे द्वितीये कृच्छ्रमाचरेत् । चरेत्सात्रप
 नं कृच्छ्रं तृतीये पक्षे एव तु । चतुर्थे दशरात्रः स्यात्पराकः पंचमेमतः । षष्ठे चांद्रायणं कुर्यात्स
 ममेवैव ब्रह्मणम् । अष्टमे च तथा पक्षे षण्मासान् कृच्छ्रमाचरेदित्यकामतः कामतः संसर्गं च पुन
 र्विशेषः स्मृत्यन्तरेऽभिहितः । पंचाहेतुचरेत्कृच्छ्रं दशाहेतुं कृच्छ्रं कम् । पराकस्वर्द्धमासे स्यान्मा

क० वि० ॥ या त्विंशीष्यविज्ञानेश्वरोक्तिषु प्रायश्चित्तधिकारे दृष्टव्याः इति गुरुतल्पगणायश्चित्तम् । तथा च ।
 २४ चान्दालपुष्कसानां च भुक्त्वा गत्वा च यैः धितम् । कष्टाद्माचरेद्वाभादज्ञानादेन्दवद्वयमितियमो
 क्तम् । जनन्यां च भागिन्यां च स्वसुतायां च यैव च । स्नुषायां गमने चैव विज्ञेयमतिपातकम् ।
 अतिपातकिनः सर्वे प्रविशेयुर्दुताशनमितिकात्यायमस्मरणम् । यत्रुवृहद्यमेनोक्तम् । चान्
 दालीपुष्कसीलेखां स्नुषां च भागिनीं सखम् । मातापित्रोः स्वसारं च निक्षिप्तं शरणां गताम् । मा
 तुलानीं प्रवृजितां सगे चान्दषयो धिताम् । शिष्यभार्या गुरोर्भार्या गत्वा चान्द्रायणं चरेदिति । यश्चा
 द्भिरो वचनम् । पतितानां स्त्रियो गत्वा मुक्त्वा च प्रतिगृह्य च । मा सोपवा संकुंघीतचान्द्रायणम
 थापिवेति । तदुभयमपि कामतः प्रवृत्तस्यरेतः संकादूर्ध्वं प्रवृत्तौ दृष्टव्यम् । यदपि संवर्त्तव
 चनम् । भागिनीमातुराज्ञां च स्वसारं चान्यमातृजाम् । एता गत्वा स्त्रियो मोहात्तत्तच्छ्रुत्वा समा
 चरेत् । इति । एतदपि पूर्वच दृष्टव्यम् । यदा पुनरेता एवात्यन्तव्यभिचारिणीर्जलुतितदापीद
 मेव प्रायश्चित्तयुगलं चान्द्रायणतत्कष्टात्मकं क्रमेण कामतो कामतश्च प्रवृत्तौ दृष्टव्यम् । साधार
 णस्त्रीषु तु गुणोपभुक्त्वा स्वपि गमने गुरुतल्पदोषेनास्ति यतः । जात्युक्तं पारदर्प्यं च कन्यादूषण
 मेव च । साधारणास्त्रियो नास्ति गुह्यमेव चेति व्याघ्रस्मरणम् ॥ इत्युपगते कषायश्चित्तम् ॥ अ

द्याति किल्बिषादिति। लोगादिसंरणात्। शूद्रायां नृकामतेभ्यासे द्वादशवार्षिकम्। पुनः शूद्रांगु
 रोज्जत्वा बुद्ध्या विप्रः समाहितः। ब्रह्मचर्यं मदुष्टात्मा चरेत्स द्वादशात्मिकमित्युपमन्युस्मरणा
 त्। क्षत्रियायां गुरुभार्याया मबुद्धिपूर्वगमने यमोक्तम्। त्रिवर्षमष्टकालाशनं द्रष्टव्यम्। का
 ष्ठमेवाभुंजानो ब्रह्मचारी सदा व्रतम्। स्थानासनाभ्यां विहरंस्त्रिरन्धोऽभ्युपयन्नपः। अधः शा
 यी त्रिभिर्वर्षैस्तदापो हेतुः किल्बिषम्। अत्रैवाभ्यासे जातू कर्ष्यं नोक्तम्। गुरोः क्षत्रसुतोऽतर्था
 पुनर्ज्जत्वा त्वकामतः। अंडमात्रं समुत्कृत्य शुद्धो जीवन्मृतोऽपि वेति। वैश्यायां त्वकामतो गमने
 प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रमित्येतदेव याज्ञवल्कीयम्। तथा च वृद्धमनुः। गमने गुरुभार्यायाः पितृ
 भार्या गमे तथा। अत्र तयमकामात् कृच्छ्रं नित्यं समाचरेत्। इति वैवाभ्यासे द्वाहारी नोक्तम्। मर
 णात्तिकं ब्रह्मचर्यं। अभ्यस्य विप्रो वैश्यायां गुरोः ज्ञानमोहितः। षड्द्वं ब्रह्मचर्यं च सचरेद्यं वपु
 रमिति। गुरुभार्यायां शूद्रायां त्वमिति पूर्वमानवम्। खट्वाङ्गी रवासा वाश्मश्रुः। लोविजने ध
 ने। प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रमब्दमेकं समाहित इति। अथवा गुरुदाराभिगामी संवत्सरं कण्ठकि
 नीम्। शाखां परित्यज्याधः शायी त्रिषवणी भे द्वाहारः। दूतो भवतीति सुम तूक्तं कुर्यात्
 । तत्रैवाभ्यासे मानम्। चांदायणं श्रीन्मासान् अभ्यसेन्नियतेन्द्रिय इति। इत्यादिप्रकार तां द्रष्टुमश

अ
 ची

क० वि० २३ चयंचरेत् । एतच्च ब्राह्मणीपुत्रस्य शूद्रजातीयगुरुभार्यागमनेमिति सर्वकेदुःखम् । यदातु गुरु
 पत्नीसवर्णाव्यभिचारिणीम् । अतु द्वे सर्वकंगच्छतितदा वेदजसंहिते चोदाय एतयंकुर्यात् । तत्रै
 व कामतः प्रवृत्तौ शनासनम् । गुरुतल्याभिगामिसंवत्सरं ब्रह्मद्वयं तं षण्मासान्वातप्रकृच्छुचरोदिति
 । तत्रियागमनेनुमतिर्ह्येयाज्ञवल्कीयम् । मातुः सभगिनीमाचार्यातनयात्तथा ॥ इति गुरुत
 ल्यगज्जातिदेशान्तवार्षिकम् । इदंचातिदेशिकसवर्षं गुरुभार्यागमनविषयन्नभवति । तत्रका
 मतो मरणान्निकस्याकामतो द्वादशवार्षिकस्याविहितत्वात् । अतस्तत्रियादिविषयमेवे
 तियुतं लिङ्गमुक्त्यसमृतः शुचिरितिक एव स्मरणात् । अत्रैव च विषये प्रायश्चित्तं यदानचि
 कीर्षति तदा छित्वा लिङ्गवधस्तस्य सकामायाः स्त्रियास्तथेति याज्ञवल्कीयोदंडः प्रायश्चित्तस्थाने
 द्वेष्टव्यः । वैश्यायां गुरुभार्यायां कामतो गमने षड्वार्षिकम् । अतएव स्मृत्यन्तरं । ब्रह्मणीपुत्रस्य
 क्षत्रियायां मातुः सपत्न्यागमने षादन्यूनं द्वादशवार्षिकं नववार्षिकमिति यावत् । तस्यैव तथाभूता
 यां वैश्यायां गुरुभार्यायां षड्वार्षिकम् । शूद्रायां चैवार्षिकं प्रायश्चित्तमिति । एवं क्षत्रियापुत्रस्य वै
 श्यायां मातरिनववार्षिकम् । शूद्रास्तु षड्वार्षिकम् । एवमेव वैश्यापुत्रस्यापीति । वैश्यायास्तु कामतो
 भ्यामेमरणैकमेव । गुरोर्भार्यास्तु वैश्यागत्वा गच्छेत्पुनः पुनः । लिङ्गं छेदयित्वा तु ततः शु

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

वि० दितम् । नाक्याराज्ञात्तात्तेतुदापरस्तुत्तममाहसमिति । तेनेवोक्तत्वात् । अथवा प्रथममणान्तिक
 योरन्यतरानुष्ठानेन गुरुतल्पगाः । ध्येन । गुरुशब्दश्चात्र मुख्ययावत्पितरिवर्त्तते ॥ यतः । नि
 धेकादीनि कर्म्मणि यः करोति यथाविधि । संभावयन्ति चान्नेन सविप्रो गुरु उच्यते । इति । यथा । स
 गुरुर्यः क्रियां कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति ॥ व्यासः । गुरुवो मातृपितृपत्याचार्यविद्यादातृज्येष्ठभा
 तरः ऋत्विजो भयत्रातान्नदाता चेति । गुरुशब्दोत्र मुख्यत्वेन पितर्ये वानुवध्यते । यतः संवर्त्तनसं
 स्थमेव पितृदारयस्य कृतम् । पितृदारात्समारुह्य मातृवर्जं नराधम इति । अतः पत्नी गमनमेव
 महापातकम् । गमनं च धातुविसर्गपर्यन्तं कथ्यते । अतस्ततोर्वाग्निवृत्तौ न महापातकत्वमात्र
 त्रचेदंतथेयः । शयने सार्द्धमित्याद्युक्तं मरणान्तिक प्रायश्चित्तद्वयम् । तच्च जनन्यामकामकृते
 तत्सपत्न्यामुत्तमवर्ष्णीयांचकामकृते द्रष्टव्यम् । तथा । पितृभार्यान्तविज्ञाय सवर्ष्णीयोधिगनुति
 जननी वाप्यविज्ञाय मृतः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ इति षड्विंशन्मतेभिधानात् । जनन्यासुकामकृते
 वा सिद्धम् । निःकालकोष्ठताक्तोगोमयाग्निना पादप्रभृत्यात्मानमवदाहयेदिति द्रष्टव्यम् । अक
 मतो ऽभ्यासे त्वेतदेव । अत्र च । मातुः सपत्नी भगिनी माचार्यतनया त्रया । आचार्यपत्नी स्वसु
 त्तो गच्छंस्तु गुरुतल्पग इत्यतिदेशेभिधानात् ॥ अथाहमनुः । तत्र जादं नृकृतादिजानेकादशय

कंतुसमाचरेत् । धान्यानां हरणं कच्छंतिलानां मेदवं स्मृतम् । रत्नाहं विषयश्चरेच्छां द्रावण
 व्रतम् । पुनस्तदेव गद्याणक सहस्रात्तन्मात्रमूल्यं द्वा ऊर्द्धं सुवर्णं स्तेयसममेव प्रायश्चित्तम्
 । रजस्परत्नादीनां च मूल्येन समात्ता ॥ इति सुवर्णं स्तेय प्रायश्चित्तं ॥ अथ गुरुतल्प प्रायश्चित्त
 म् । तस्तेयं शयने मार्द्धमायस्या योषिता स्वपेत् । गृहीत्वोक्तं त्वष्ट्रणो नैर्ऋत्ये चोत्सृजेत्तनुम् । स
 सावां गुरुतल्पग इति वक्ष्यमाणे । तत्र तस्तेयं शयने यथा मरणक्षमं भवति तथा तनुं देहमुत्सृ
 जेत् । शुर्चंङ्गनागमनं मया कृतमित्येवं स्वकर्म विरच्याप्य कुर्यात् । मनुः । गुरुतल्पो भिभाष्ये
 नस्तस्ते स्वप्नादयो मये । शूर्मी ज्वलन्ती वा शिलामृत्युना सविशुद्धातीति द्वयम् । तत्र परस्परकां
 द्वायां तस्तेयः शयने स्वापरां केकस्पशूर्मी लिङ्गं नमिति । यथा मनुः । स्वयं च शिश्रुष्ट्रणावु
 क्त्याष्टमनवेक्ष्यमाणो ब्रजेदिति शंखः । यत्र च कुड्यादिना प्रतिहतस्तत्रैव तिष्ठेदापलया
 दिति वशिष्टः । यथा हनारदः । आसान्यतमां गच्छन्नुत्तुल्यमरुच्यते । शिश्रुस्योत्कर्त्तनं त
 त्रन्योदंडो विधीयते । एवं लिंगाद्युत्कर्त्तनं दंडार्थमपि पापक्षयाय भवति । उक्तं च मनुना ॥
 राजभिर्हृतदंडास्तु कृत्वा पापानि तानवाः । निर्मलाः स्वर्गमायाति सततः सुकृतिनो यथे
 ति । धनदंडे तु पुनः प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं भवत्येव ॥ तथा । प्रायश्चित्तं तु कुर्वाणाः सर्वे वर्णा यथो

३२ वि० न जातिमात्रवचनः। तथोक्तं म० यदि शनमते। वालाग्रमात्रे। पृष्ठते प्राणायामं समाचरेत्। लिङ्गा
 २१ मात्रे पिच तथा प्राणायामत्रयं बुद्ध्या राजशर्षपमात्रे च प्राणायामचतुष्टयम्। गायत्रेष्टसह
 स्त्रं च जपेत्पापविशुद्धये। गौरसर्षपमात्रे तु सावित्रीवेदिनं जपेत्। यवमात्रे सुवर्णस्य प्रायश्चि
 त्तं दिनद्वयम्। सुवर्णकृत्स्नलं हेकमपहृत्य द्विजोत्तमः। कुर्यात्सात्तपनं कृच्छ्रं तत्पापस्यापनुत्त
 ये। अपहृत्य सुवर्णस्य माषमात्रं द्विजोत्तमः। गोमूत्रयावकाहारस्त्रिभिर्मोसेर्द्विंशुध्यति। सुवर्ण
 स्यापहरणे वत्सं यो वकी भवेत्। ऊर्ध्वप्राणान्तिकं ज्ञेयं मथवा ब्रह्महाव्रतम्। इदं च वत्सरं यावकांश
 नं किञ्चिन्मूनं सुवर्णपहारविषयम्। क्षत्रियाद्यहर्तुर्विषयं वा। तथा च। वालाद्येकामकोरेण गृ
 ह्णितुं नुराधमः। तेषां तु बलहर्तृणां प्राणान्तिकमिहोच्यते। सुवर्णपरिमाणं दूर्वागपरित्यभि
 प्रेतम्॥ अथ प्रायश्चित्तात्तरमाह॥ अनिवेद्यनृपे शुध्येत्स्फुरापव्रतमाचरेत्। आत्मतुल्यं सुवर्णं
 वा दद्याद्वा विप्रतुष्टिं कृत्। यदा पुनरीदृक्षमेव च। कृत्स्नं दत्तामकुटुंबैरिरक्षणाद्यं मपहरति त
 दा विप्रतिपादितम्। षड्वचरेत्कृच्छ्रं यजेद्वा क्रतुना द्विजः। तीर्थानि वा भ्रमे द्विद्वास्ततः स्नेया हि
 मुच्यते। चतुर्विंशतिमता च यथा। नृपं हत्वा द्विजो मोहाच्चरेच्चां द्रायणव्रतम्। गयानदशकादूर्ध्व
 माशताद्विगुणं चरेत्। आसहस्रं चतुर्विगुणमूर्ध्वं हेमविधिः स्मृतः। सर्वथा धातुलो नोपारा

रानपातव्या । अतो द्विजातीनां यथा प्रतिषेधस्तथा तेषां भार्याभिः सुर नयातयेव अतो द्विजा
 तिभार्याभिः सुरापाने प्रायश्चित्तस्यार्हं कर्तव्यम् । शूद्रभार्यायाः शूद्रायास्तु शूद्रवद्भवत्येव ।
 अतो न प्रतिषेधः । इति सुरापानप्रायश्चित्तम् । कमपाप्तं सुवर्णं स्नेयप्रायश्चित्तम् । ब्राह्मणः
 स्वर्णहारीतुराज्ञे मुशालमर्पयेत् । स्वकर्मत्वापयं स्नेन हतो मुक्तोऽथवा शुचिः । तेन राज्ञा हतो
 मुक्तो वा शूद्रो भवतीत्यर्थः । मुक्तादनुदयं राज्ञि भवति ब्राह्मणे । आशयः । अत्र पहरणशब्दे
 न समक्षम् । परोक्षं वाचलाचौर्येण क्रमादिस्त्वात्त्वे हेतुं विना ग्रहणमुच्यते । तथा मनुः । स्कंधेना
 दायमुशालं लकुटं वा खादिरम् । असिं वोभयतस्तीक्ष्णमायसं दंडमेव चेति । तथा । ततो मुशालमा
 दायसकृद्वन्यात्तु तं स्वयम् । यदि जीवति स स्नेन सतः स्नेयादिमुच्यते । इति । यथोक्तं ब्रह्मवधो मृ
 तकल्पः प्रहारात्तौ जीवन्नपि विशुध्यतीति । विप्रग्रहणं सामान्यनरमात्रोपलक्षणम् । प्रायश्चि
 त्तं यते न इति वाक्यात् । राज्ञा च हननं ब्राह्मणव्यतिरिक्तस्य न जातु ब्राह्मणं हन्यान् सर्वपापेषु
 विस्थितमिति मानं वे ब्रह्मवधस्य निषिद्धत्वात् । वधेन शुद्ध्यति स्तेनो ब्राह्मणस्तपसैव चेति ब्राह्म
 णस्य विकल्पविशेषो यंतपश्चरणत्वात् । किंतु प्रायश्चित्तं मनीषिभिः । तत्र कामेकते पापे ।
 विज्ञेयं नात्र संशयः । इति मध्यमाहुरः स्मरणात् । अत्र सुवर्णशब्दः परिमाणविशिष्टहेमद्रव्य

३० जी० वि० ० तीति॥ तत्सोमपायिन एव । मतिपूर्वेणोद्विगुणम् । अन्यस्य ज० तिभ्रं शकरं कर्म कृत्वा न्यतमिच्छया ।
 चरेत्सान्नपनं कृच्छं प्राजापत्यमनिच्छयेति मनुक्तं दृष्टव्यम् । अथाह दृष्टव्यमः । मद्यभांडस्थितं तो
 यं यः कश्चित्पिबेत्तद्विजः । कुशमूलविपक्वेन अहंतीरेण वर्तयेदित्यज्ञानतोभ्यासे तु वसिष्ठः । म
 द्यभांडस्थितं तोयं यदि कश्चित्पिबेत्तद्विजः । पद्मोदुंबरवित्वाणां पलाशस्य कुशस्य चाएतेषामुद
 कं पीत्वा त्रिरात्रं विशुध्यतीति । एतद्व्यमप्यज्ञानतः । ज्ञानतस्तु विस्मृतम् । मद्यभांडस्थितं जल
 पाने । पंचरात्रं शंखे पुष्पीशृतं पयः पिबेत् । ज्ञानतोभ्यासे शंखः । मद्यभांडस्थितं तोयं यदि कश्चि
 त्पिबेत्तद्विजः । द्वादशाहं नुपयसापिबेद्वाह्यं सुवर्चलात् । एषु वा वाक्येषु द्विजग्रहणं ब्राह्मणाभिप्रा
 यम् । क्षत्रिवैश्ययो रप्रतिषेधात् । इति दर्शितं प्राक् । इदं च गौडीमाध्वीभांडस्थविषयं । गुरुत्वा
 त्प्रायश्चित्तस्यां तात्नादि मद्यभाण्डोदकपानेन नुकल्पम् । अथ द्विजातिभार्या प्रत्याह । पतितो कं
 न सा याति ब्राह्मणी या सुरां पीबेत् । इहैव सा शुनी गृध्रीशूकरी चोपजायते । ब्राह्मणी ग्रहणं च ति
 स्त्रोवर्णा नुपूर्वेणोति न्यायेन यस्य द्विजाते र्यावत्यो भार्या स्नासामुपलक्षणात् । अतएव मनुः ॥
 मत्तत्पदं शरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत् । पतिता द्विशरीरस्य निःकृतिर्न विधीयते । इति । धर्मार्थ
 कामेषु धिक्कारादपत्योरेकशरीरत्वमेवातः पतिता द्विशरीरस्येति । तस्माद्विजातिभार्यायासु

त्वं ब्राह्मणेर्गर्जते इत्येषा वैदिकी श्रुतिः । यथा । भूमिप्रदानं यः कुर्यात्स्मरं पीत्वा हि जेतमः । पुनर्न च
 पिवेत्तान्न संस्कृतः स विशुद्धति । इत्येतत्प्रायश्चित्तद्वयं दूरेण न सहैकविषयम् । यथा च मनुः । कणा
 वा भक्षयेदच्छं पिण्याकं वा सकृन्निशि । सुरापाणापनुत्पर्ये चीलवासा जटीध्वजैति । तन्नुवात्तुमात्र
 संयोगे सुरसयोश्च बुद्धिपूर्वं द्रष्टव्यम् । यच्च याम्यम् । सुरापीत्वा हि जेहत्वा नुक्मद्भुत्वा हि जन्मनः
 । संयोगं पतितैर्गर्जत्वा हि जश्चां दुयणं चरेदिति । यद्यपि बार्हस्पत्यम् । गोडीमाध्यौ सुरापैश्ची पत्वा विप्रः
 समाचरेत् तत्र कृच्छ्रपराकंच चां दायणमनुकमादिति । तत्र मप्यनन्यो यथा साध्यव्याधुपशमार्थ
 पाने सकृद्देदितव्यम् । प्रायश्चित्तस्याल्पत्वात् । तथा चाह मनुः । अज्ञानात्प्राविंशरामूत्रं सुरां संस्पृष्ट
 मेव च । पुनः संस्कारमर्हति त्रयोवर्णा हि जातयः । इति । यथा च वौ धायनीयम् । सुरापानस्य यो
 भाण्डेष्वपः पर्युषिताः पिवेत् । शंखपुष्पी विपक्वं तुक्षीरं स तु पिवेत् । अहमिति तत्पर्युषितत्वादधि
 क्रमः । अकामतो न्यासे पुनर्मनुनोक्तम् । अपः सुराभाजनस्था भांडस्थितास्तथा । पंचरात्रं पिवेत्पी
 त्वा शंखपुष्पी शृतं पय इति । विस्मृतदधिके सप्त रात्रमाह । मतिपूर्वं ब्रह्म वृद्धयमः । सुराभांडस्थितं
 तीयं यः कश्चित्पिवेत्ते द्विजः । स द्वादशाहं क्षीरेण पिवेद्वा ह्यं सुवर्चला मिति । सुरापस्य मुखं गंधः
 घ्राणे भुमानवम् । ब्राह्मणस्तु सुरापं स्पृशेत्तस्मात्प्रायश्चित्तं प्रांसुविशुद्धा

मय

क० वि १९ रणात् । एवं वृद्धातुरादिस्त्रपियोज्यम् । तथा जातू कर्मिन । अनयस्त्यक्तयोवालोमद्यमोहात्पिबेद्यदि
 । तस्य कृच्छ्रं त्रयं कुर्यान्माताभ्रातापितातयेति । अतोवालस्यसमपिकामचारवादेदोषभावान्नतुसु
 रापाणत्पुतिहन्त्यतेनिषेधप्रतिपत्तिः ॥ अत्रापुक्तेचमनुना ॥ गाभेर्हमेर्जातकर्मचूडामौजीनि
 बंधनैः । वैजिकंगाभिकंचेनोद्विजानामपमृज्यतइति । त्रैवर्णिकामुत्पत्तिपेष्टीनिषेधः । ब्राह्मणस्य
 तुमद्यमात्रस्यापिप्रतिषेधोपुत्पत्तिप्रभृत्येव । राज्यन्यवेश्यस्तनकदाचिदपिगौड्यादिमद्यप्र
 तिषेधइत्यर्थः । अथाकामतोजलबुद्ध्यादिसुरापानेप्रायश्चित्तात्तराणिब्राह्मणस्यैव । वालावासा
 जदीवापिब्रह्महत्याव्रतंचरेत् । पिण्याकंवाकणान्वापिभक्षयेत्तुसमानिषि । इदमकामतोजल
 बुद्ध्यायः सुरापिबतितद्विषयंद्वादशवार्षिकस्यातिदेशात् । इयंविशुद्धिबुदिताप्रमादायाकाम
 तोद्विजमिति । संहरणमेवद्वादशवार्षिकंनपादनम् । अतएववृद्धहारीतः । द्वादशभिर्वर्षैर्महा
 षातकिनः पूजयन्तइति । अथवापिण्याकंपिण्डीकृतंसमावर्षत्रयंरात्रौभक्षयेत् । कण्ठापूर्वव
 द्भक्षयेदितिमनुः । एतच्चोदकबुद्ध्यासुरापानेच्छर्दनेनोत्तरकालेवेदितव्यं । यतः । एतदेवव्रतंकुर्या
 न्मद्यपशुच्छर्दनेकृते । पंचगव्यंचतस्रोक्तंप्रत्यहंकायशोधनमिति ॥ व्यासः । अथाङ्गिराः । महात
 कसंयुक्तावर्षेः शुध्यन्तितेविभिरिति । तथायमः । बृहस्पतिमवेनेष्ट्वासुरापानाह्मणः पुनः । सम

वि.

त्र विकारस्यैव सुरात्वम् । अतश्च । सुरावै मलमन्तानां पाप्मा च मलमुच्यते । तद्वा ह्यणराजन्यो वै
श्वश्च न सुरां पिवेत् । इति पेष्ट्रा एव वर्णत्रयसंबन्धित्वेन निषेधः । गौडादीनां तु मद्यानां ब्राह्मणस्यै
व संबन्धित्वेन निषेधः । न तु क्षत्रियवैश्वयोः । यतः यक्षः पिशाचान्नेमद्यं मांसं सुरासवम् । तद्वा ह्य
एननात्तव्यं देवानामश्रुता ह विरिति मनुः । वृद्धविष्णुनापि । माधुकर्मदेवं सैरंतालेखाज्जूरपा
नसम् । मधूत्स्यं चैव माध्वीकं मैरेयं नालिकेरजम् । अमेध्यानि दशैतानि मद्यानि ब्राह्मणस्पृशु ॥
बुद्ध्या जवत्क्वः कामादपि हिराजन्यो वै शेषावापि कथंचनम् । मद्यमेवा सुरां पीत्वानदोषं प्रतिपद्य
ते । व्यासेनापि । यतः । उभौ मद्यासवाक्षीवौ दृष्टौ मे केशवार्जुनौ । इति । तयोः क्षत्रियवैश्वरपिमा
ध्वीपानमनुज्ञातम् । एवं ब्राह्मणसंबन्धित्वेन मद्यमात्रनिषेधे सत्यपि । गौडी माध्वी च पेष्ट्री च वि
ज्ञेया विधा सुरा । यथैवान्या तथा । सर्वानपातव्या द्विजोत्तमैरिति गौडी भाध्वोः पृथग्निषेधव
चनं दोषगुरुत्वेन सुरासमत्वप्रतिपादनपरम् । अपंच सुरानिषेधोऽनुपनीतस्या नूदायाश्च क
न्याया भवत्येव । तस्माद्ब्राह्मणराजन्यो वै श्वश्च न सुरां पिवेदिति इति जातिमात्रावच्छेदेन निषेधात् ।
तथा पादोवालेषु दातव्यः सर्वपापेष्वयं विधिरिति वचनात् कामकारेपि न मरणान्तिकम् । किंतु ।
पादमेव द्विगुणीकृत्य षड्वार्षिकं देयम् । विहितं यदकामानां कामात्तद्विगुणं चरेदित्यङ्गिरः स्म

क० वि० मः। अथ पेयां वारुणीं पीत्वा प्रायश्चित्तं विधीयते। अग्निवर्णीं सुरां कृत्वा पिवेत्त्रिष्विदं तमानसः। सा
 तस्य निर्देहे दोषान्मारणेन विशुद्ध्यति। एतत्कामाद्वाह्येण विषयम्। मलं हि सर्वं पेयानां सुराधर्मे
 शुक्लं यते। तस्माद्द्विजैर्न पेयेषान्ग्राह्या च कदाचन। सकृदज्ञानतः पीत्वा वारुणीं पतति द्विजः। म
 र्णां पूर्वमुद्दिष्टं प्रायश्चित्तं विधीयते। आयसे भाजने तस्माद्वाह्येण वारुणीं पिवेत्। अग्निवर्णीं
 पापहरां ततः पापात्प्रमुच्यते। जीवितस्यान्तकाले तु श्मशाने विहितो विधिः। वृहस्पतिः। सुरापाने
 ने कामकृते ज्वलन्ती चैव तां मुखे। क्षिपेत्तया विनिर्द्ध्यो मृतः शुद्धिं वा प्राप्नुयात्। गोमूत्रमग्नि
 वर्णीं वा पिवेत्सलिलमेव वा। कुर्याद्दानं शत्रावद्यावत्प्राणैर्विमुच्यते। किं सुराशब्दो मद्यमात्रो
 रुह उत तिसृष्वेव। गौडी। माध्वी। पेष्टीषु। आहोस्वित्येषामेवेति। सर्वत्र तदयुक्तं। किंच। यानस
 द्वात्तमाधुकं वा र्जुरं तालमैक्षवत्। मधूत्यं सैरमारिष्टं मेरेयं नालिकेरजम्। समानानि विजा
 नीयान्मद्यान्नेकादशैव तु। द्वादशं तु सुरामद्यं सर्वं वा मधमं स्मृतम्। इति पुलस्त्येन मद्यविशे
 षत्वेन सुरापाननिर्दिष्टत्वात्। गौडी। माध्वी च विज्ञेया त्रिविधा सुरेति मनुः। यथैकां तथैवान्या च
 न पातव्या द्विजोत्तमैः। द्विजोत्तमयद्वेण्वाह्येण स्पेवेति। पुनर्योग्यौ गौडी मध्योः पेष्टी सुरास
 मत्वम्। पुलस्त्यवचनाद्वादं तु सुरामद्यमिति। तथा। सुरावै सलमन्त्रानापाप्मावै लमुच्यते। इत्यं

हत्पापेनरः कुर्यात्कथंचन। नतस्मिन् शुद्धिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतनादृतइति। किंच। अङ्गिराः। पर्व
 द्यावात्प्राणानां तनुसाराणां द्विगुणा मताम्। वैश्वानोत्रिगुणा प्रोक्ता यव्यच्छ्रुतं स्मृतम्। इति।
 लोमापवादेशु। द्विगुणा द्वित्रिगुणादमः। वर्षाणां नुलोम्येन तस्मादेवार्हहानितइति। प्रायश्चि
 त्तं यदा प्रोक्तं ब्राह्मणस्पमहर्षिभिः। पादोनक्षत्रियः कुर्यादर्द्धवैश्यः समाचरेत्। शूद्रः समाचरे
 त्यादमशेषेष्वपि पाप्मसु। गृहस्थोक्तानि पापानि कुर्वन्त्याशमिणो यदि। शौचवयोधनं कर्षु
 रर्वाग्ब्रह्मनिदर्शनात्। शौचतु यद्वाह्यणानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणं। त्रिगुणं च वनस्थानां यती
 नां तु चतुर्गुणमिति। प्रायश्चित्तमपितथैव। हारीतः। प्रायश्चित्तं व्यवसितं कर्त्तव्यं यदि विपद्यते
 । पूतस्तदहरे वा साविहलोके परत्र च। व्यासः। धर्मार्थं यतमानस्तनवेच्छन्तीति मानवः।
 प्राप्नो भवति तत्पुण्यमत्र मे नास्ति संशयः। चरेदृतमहत्वापि द्वातार्थं चेत्समागतम्। यथा
 वर्णप्रथास्थानं यथायुधिसमन्वितः। यथा। सापराधं द्विजं हत्वा धर्मं मार्ज्ज्वातिवर्त्तिनम्। कच्छं
 षडब्दमास्थाय तीर्थस्नानेर्विशुध्यति। किंच। आततापिनमायातमपि वेदात्तगंगरे। जिह्वांस
 तं जिह्वां सीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत्। अग्निदोगरदश्चेव शस्त्रपाणिर्धनापहः। क्षेत्रदारहर
 श्चापि षडेते ह्याततापिनः॥ इति ब्रह्महत्या प्रायश्चित्तम्। अथ सुगुणानां प्रायश्चित्तम्। तत्रय

कै. वि० रिणस्तेषां प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत्। यथा शक्त्यनु रूपं च दंडं वैषा प्रकल्पयेदिति। यथा। अशीति
 र्यस्य वर्षाणि बालो वाप्यून षोडशः। प्रायश्चित्तार्द्धमर्हति स्त्रियो रोगिण एव च। इत्यङ्गिराः। अ
 र्वाग्दशवर्षादशीते तूर्द्धमेव च। अर्द्धमेव भवेत्सुं सांतुरीयत्तत्र योषिताम्। इति स्त्रीणां मर्द्ध
 प्रदातव्यं वृद्धानां रोगिणां तथा। पादो बाले सुदातव्यः सर्वपापेष्वयं विधिरिति विष्णुः। जनेक
 दशवर्षस्य पंचवर्षात् परस्य च। प्रायश्चित्तं चरेन्माता पिता वायः सुहृज्जनः। इति। अतो वा
 लनरस्यास्य नापराधो न पातकम्। गजदंडेन तस्यास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यत इति। प्रायश्चि
 त्तं सक्तं - - वपुषो दानविषयम्। गवांसहस्रविधिवत्पात्रेभ्यः प्रतिपादयेत्। ब्रह्महविप्रमु
 च्येत सर्वपापेभ्य एव च। इति द्वादशवार्षिकव्रतचर्या शक्तस्य वेदितव्यम्। किंच। आनीय
 विप्रसर्वस्वसंहतं चातित एव च। तन्निमित्तं हतं शस्त्रे जीवन्नपि विशुद्ध्यति। तथा। संग्रामो वा
 हतो लक्षभूतः शुद्धमवाप्नुयात्। मृतकल्पः प्रहारात् जीवन्नपि विशुद्ध्यति। पात्रे धनं वा पर्याप्तं
 दत्वा शुद्धिमवाप्नुयात्। आदानुश्च विशुद्ध्यर्थं मिष्टिर्वै श्वानरीरमृताः। षण्णक्तुवाह्यं हत्वा शू
 द्रहत्या व्रतं चरेत्। चोद्रायणं वा कुर्वीत पराद्वयमेव चेत्तिष्ठेत् शन्यतात्। मध्यमाङ्गिरा। प्राणा
 त्तिकं च यत्प्रोक्तं प्रायश्चित्तं मनीषिभिः। तत्कामकारविषयं विज्ञेयं नात्र संशयः। यः कामतो भ

। दृष्ट्वापथिनिरातंकं कृत्वा वा ब्रह्म ह्यशुचिः ॥ वृहस्पतिः । नृढं केशनखशमश्रुभिर्क्षार्थी प्रविशेत्सु
 रम् । कुर्यात्त्रिषवणं स्नानं स्थानासनविहारवान् । आश्रमे वृक्षमूले वा संविशेत्कुशसस्त
 रं ॥ व्यासः । कामतो ब्राह्मणवधे जीवतो नास्ति निःकृतिः । यस्तु सर्वपरित्यज्य यावज्जीवं चरेद्ब्र
 ह्म । स विशुद्धः शुभाह्वो कान्नरोगछेन्न संशयः । साक्षाद्ब्रह्म प्रदातव्यमेतद्वा दशव
 र्षिकं । पादपादोनमन्येषां प्रदातव्यं यथा तथम् । मनुदेवलो । विधेः प्राथमिकादस्माद्वितीये द्वि
 गुणं चरेत् । तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निःकृतिः । सुमन्तुः । तिरस्कृतो यदा विप्रो हत्वात्मा
 नेमृतो यदि । निर्गुणः सहसा क्रोधाद्ब्रह्मेवादि कारणात् । त्रिवार्षिकं व्रतं कुर्यात्पुनितो मां
 सरस्वती । गच्छेद्वापि विशुद्ध्यर्थं तस्य पापस्य निश्चितम् । अत्यर्थं निर्गुणो विप्रो हत्यर्थं निर्गु
 णो परि । क्रोधाद्देमियते यस्तु निर्निमित्तं तु भर्त्सितम् । वत्सरचित्तयं कुर्यान्नरः कच्छं विशुद्ध
 ये । म्रियते चानिमित्तं यस्मादप्यति निर्गुणः । तदैकवर्षमेवेह ब्रह्म हत्वा व्रतं चरेत् केशशम
 श्रुनखादीनां कृत्वा नुवपने वनम् । ब्रह्मचर्यं चरन्वापि वर्षेनैकेन शुद्ध्यति ॥ पेठीनसिः । ह
 त्नामन्ने पदेषा च तथा च प्रतिपादकः । प्रोत्साहकः सहायश्च तथा मार्गानुदेशकः । आश्र
 यः शस्त्रदाता च भक्तदाता तिकर्मणः । उपेक्षकः शक्तिमांश्च द्रोषवक्त्रानुमोदकः । अकार्यका

क. वि० ॥ शिष्यः । भोजयित्वा यथाशक्ति भुंजीत सह यंधुभिः ॥ इत्येहिक प्रायश्चित्ताधिकारे ॥ अथ द
 नाधिदेवान् च द्यामिदानं संमूर्त्तिसिद्धये । अथ यं सर्वदेवत्वं भूमिर्बै विष्णुदेवताः । कन्यादा
 सश्च दासी च प्राजापत्यं प्रकीर्तितम् । तथा चैकशफं सर्वकथितं यमदेवतम् । महिषश्च त
 थायाम्यः कृष्णधेन्वादि यद्रवेत् । उष्ट्रैर्नेर्ऋतदानं न स्याद् दासभादिभवे च यत् । रोद्रीधेनुः
 समादिष्टा ह्यगमाग्रे यमादिशेत् । मेघं तु वारुणं विद्याद्वा राहं वैष्णवं तथा । आरण्याः पशवः
 सर्वे कथिता वापु देवताः । जलाशयांस्तथा जीवाचारिधानीकमंडलुम् । कुम्भं च करकं चैव वारु
 णानि निबोधत । समुद्रजानि सर्वाणि वारुणानि तथा द्विजाः । आग्नेयं कनकं प्रोक्तं सर्वलोहा
 नि चाप्यथ । प्राजापत्यानि सस्यानि पक्वमन्नमपि द्विजाः । विद्या ब्राह्मी विनिर्दिष्टा विद्योपकरण
 नि च । सारस्वतानि ज्ञेयानि न्यतमं वेदं योजनानां शतं व्रजेत् । ब्रह्म हत्यापनोदाय मित्तभुग्वि
 जितेन्द्रियः । सर्वस्वं वा वेदविदे ब्राह्मणायोपपादयेत् । ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा सम्यग्प्राणान्परि
 त्यजेत् । मुच्यते ब्रह्म हत्याया गोप्रागो ब्राह्मणस्य च । एवं दृढव्रतो नित्यं ब्रह्मचारी समाहितः
 । समाप्ते द्वादशे वर्षे ब्रह्म हत्या व्यपोहति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ शिरः कपालौ ध्वजवाग्भिक्षाशीकर्मवे
 दयन् । ब्रह्महाद्वादशाब्दानि मित्तभुक् ब्रुहि माप्रयान् । दीर्घं तीव्रमयं यस्तं ब्राह्मणं गामयापिव ॥

कात्तु तदद्वा द्वे प्रमाणतः । अश्वदाने पट्टकूलमंश्वसो यस्करं दिशेत् । महिषी महिषीदाने दद्यात्स्व
 ण्णं वरान्वितान् । दद्यादजामंजादाने सुवर्णफलसंयुताम् । लक्षमुच्चाचचं पुष्पं प्रदद्याद्देवताञ्च न
 म् । दद्याद्द्विजसहस्राय मिष्टान्नं द्विजभोजने । तुडुजापेलक्षपुष्पैः पूजयित्वा त्रिपंचकम् । ए
 कादशजपेद्दुत्तानृणां शंगुगुलेन तु । हुत्वाभिषेचनं कुर्यान्मंत्रैश्च नृणां देवतैः । शान्तिके
 णाणां शान्तिश्च ग्रहशान्तिकर्तृका । धान्यदाने शुभं धान्यं खारीषधिमितस्मृतम् । वस्त्रदाने य
 द्दुकुले द्वयं कर्षूरसंयुतम् । जलदाने पुरा प्रोक्तं पानीयं शतमाहिषं । इत्येवमादिवा नैस्तु वा
 ह्यणान्परितोषयेत् । सत्तुष्टावात्मणा दयुरनुज्ञां व्रतचारिणो । प्रशंशीतस्त्वं यं विप्रास्तस्य दोषा
 पनुत्तये । जयच्छिदुं तपच्छिदुं यच्छिदुं यज्ञकर्मणि । सर्वं भवति निश्छिदुं यस्य चेच्छ्रुतिवाङ्मवाः
 ब्राह्मणायानिभाषन्ते मन्यन्ते तानि देवताः । सर्वदेवमया विप्रानतद्वचनमन्यथा । उपवासी
 व्रतं चैव स्नानं तीर्थफलतपः । विप्रैः संपादितं यस्य संपन्नं तस्य तत्फलम् । संपन्नमिति यद्वाक्यं
 वदन्ति तित्ति देवताः । प्रणम्य शिरसाधार्यमग्निष्टोमफला वहम् । मनुष्यहरणा विप्राश्च क
 ष्टहरणो हरिः । चर्कतीव्रतरो मन्युस्तस्माद्विप्रान्नकोपयेत् । ब्राह्मणा जंगमतीर्थनिर्जलं सार्व
 कामिकम् । तेषां वाक्योदके नैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनाः । तेभ्योऽनुज्ञामिति प्राप्य प्रतिगृह्यतथा

क. वि० शिचिज्ञानिवस्मत्ते॥ यथाग्रेहिकान्पाह । दशपंचायचतुरउपवेशपदिजोत्तमान् । तेषामनुज्ञया सर्वपा
 यश्चिमुपक्रमेत् सर्वकर्मसु सर्वज्ञावाह्याणाः स्युः सुवर्चसः । आचार्यैश्च तसंपन्नं वै समवचकु
 टुम्बिनम् । आचारवत्तं धर्मिष्ठं हि जशुशुषणे रतम् गृह आह विधिर्वदेव वत्पूजयेच्चतम् ॥ वि
 द्याय वै स्मवं आह सा कल्पनिजकर्मिया । धेनुर्दद्याद्दिजातिभ्यो दक्षिणान्यास्वशक्तितः । अलंकृत्य
 यथाशक्त्या वस्त्रालंकरणैर्हि जान् । यैवे हंडुप्रणामेन प्रायश्चित्तं यथोचितम् । भूमौ गोमिथुनेषु
 त्का आत्मानं चापयेच्च तेः तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथाविधि । पुनस्तान्परिपूर्णार्थमर्च
 येद्दिधिवद्दिजान् । तत्कर्मन्ते हि जातीनां सर्वदानान्तिरिच्यते । दद्याद्द्विताङ्गु दानानितेभ्यः अद्वास
 मचित्तः । भूमिरत्नहिरण्यानि गावो धान्य गृहा गजम् । रथाश्च वसनया वा सिद्धमन्नफलम् । क
 ण्णं विद्योषधमं वल्लोपानं हरासनम् । शय्या तावूलनमाल्यानि तालवृत्तंच राजनम् । सर्वमेतत्प्र
 दातव्यं लो कद्वयजिगीषुभिः ॥ अथ महापापेषु सर्वस्वमुपपातके । दद्यात्पापेषु षष्ठ्यं प्रा
 कल्प पापवलावलम् । अथ साधारणो मंत्रो गोदानादिषु कथ्यते । गोदानेषु सवत्सार्गोः सुशीला
 च पयस्विनी । वृषदानेषु भोः नडान्स शुक्लावरकांचनः । निवर्त्तनानि भूदाने दश दद्याद्दिजातये ।
 दशहस्तेन दंडेन विंशहंडानिवर्त्तनम् । दशतान्येव गोचर्म दत्त्वा पापेषु मुच्यते । सुवर्णशतं निः

नोद्देशः। अथ पापानियथा। ब्रह्म हामघस्तेन संशेव गुरुतल्पगः। एतेमहापातकिनो यश्चेत्तैः
 सह संवसेत्। इति। अथ तत्समानि। गुरुणामध्यधित्तीयो वेदनिंदा सुहृद्दधः। ब्रह्महत्या समं ज्ञेय
 मधीतस्य चनाशनं निषिद्धं भक्षणं जैह्यमुत्कर्षणं वचो नृत्तम्। रजस्वलां मुखस्तादः सुरापान
 समानितु। अश्वरत्नमनुष्यास्त्रीभूधेनुहरणं तथा। निक्षेपस्य च सर्वं हि सुवर्णं स्तेयसस्मितम्। स
 त्विभार्याकुमारीषु स्त्रियोनिष्वत्ताजासु च। संगोत्रासु सुतस्त्रीषु गुरुतल्पसमं विदुः। पितृस्वसारं
 मातृशुभातुलानी सुखमपि। मातुः सपत्नीभगिनीमाचार्यतः न तथा। आचार्याणां दुहितरंग
 छंस्तु गुरुतल्पगः॥ इति तत्समानि। अथोपपातकानि। गोवधो ब्राह्मणसैन्यमृणानां चानपक्रि
 या। स्त्रीशूद्रचिद्भूचवधो निदिताद्युपजीवनम्। नास्तिक्यं व्रतलोपश्च सुतानां चैव विक्रयः। धा
 न्यकुप्यपशुस्तेयमयाज्यानां च याजनम्। पितृमातृसुतत्यागस्तडागरिमविक्रयः। कन्यायादूष
 णं चैव परिविन्दकयो जनम्। कन्याप्रदानं तस्यैव प्रतिश्रुत्या समर्पणम्। आत्मनो र्थे क्रियारं
 भोमद्यपस्त्रीनिषेवणं। स्वाध्यायाग्निसुहृत्त्या गोबोधवत्याग एव च इंधनार्थं दुग्धमहेदः स्त्रीव
 धोऽपि जीवनम्। हिंस्वयं च विधाने च व्यसनान्यात्मविक्रयः। अशस्त्रास्त्राभिर्गमनमाकारेण
 धिकारिता। भार्याविक्रयणं चैवामेकैकमुपपातकम्। इत्युपपातकानि। अथ तत्समानि। अथ तत्समानि।

क० वि० विह। सर्वे ते निरयं यान्ति यावत्पापस्य संहयः। कदाचिद्वाहितुं याति धर्मात्मा नरकान् यमः
 १४। मद्दिपेणातिरोदेण नाना कंदसमाकुलम्। चतुराशीतिलक्षणा नरकानोसनायकः। तेषां
 मध्ये श्रेष्ठतमाधोरेया का ह्यविंशति येषु दुःकृतकर्मणो निपतन्ति पृथक् पृथक्। तामि
 स्वं लोहसंकुचं महारौरवशास्त्राली। रौरवं कुञ्जं पूतिमृत्तिकं कालसूत्रकम्। तामिस्वं लो
 हसंकुचं सद्वातं लोहतोदं च अग्निज्वालप्रतापनम्। महानैरयकं कौलं कुंभीपाकस्वभो
 जनम्। अवीचिरंधतामि अंतप्रवालुककर्त्तरी। अमिषत्रवनंचैव भ्रमणं वैतरण्यपि। एक
 विंशतिरेवं हि नरकासुखात्तोगताः। अन्ये च बहुशोराजन्मो ह दुर्जन्धि जिह्वकः। ककचः क
 कराकश्च कर्णशंकुर्द्विजिह्वकः। दुर्जं धसारो वलिभित्स्थिभिर्जात्रभिर्नृणां। सुद्धरो वज्रवा
 तश्च सदशः पाशिकः करः। यत्र निःपीडको रौद्रेयत्र निःकर्षकस्तथा। स्नायूत्राकर्षकस्त
 द्वाक्पालभुदुरस्तथा। दन्तनिःपाटको नाम जिह्वाकर्षश्च शूलिकः। बुकगृध्राशनो नाम श्व
 शृगालाशनस्तथा। श्वेनकाकादनो रौद्रः पावनो दाहकस्तथा। छेदको भेदकश्चैव कंदुकः पो
 षणस्तथा। इत्येवमादाद्याख्याताश्चतुराशीतिलक्षकाः। तान्ब्रजन्ति नराः पापानानाभावाः प्रदू
 षिताः। नदापातकजैर्घोरैः पपातकजैस्तथा। अत्रिनायासचरित्तमराधमाः। इति नरककीर्त्त

धुमुक्तेषु परतः। प्रायश्चित्तो वे शोधनम्। प्रायश्चित्तेन हीयेत कृतं कर्म सुदुःसहम्। दृष्ट्वा
 स्पृष्ट्वा नुसिंहं च करि वृंदमिवाकुलम्। यद्दृष्ट्वा नुप्रभाभिन्नं तमः प्राये विनीयते। प्रायश्चित्तप्र
 भावेन तद्दुःकृतलक्षणम्। स्वर्णादिधातवो यत्तत्तारदाहाम्लसीसकेः। सोध्यन्ते धातवस्तद्दत्त
 प्रायश्चित्तैर्हि देहजाः। प्रायश्चित्तैर्हि हीनानां महापातकिनामपि। नरकान्ते भवेज्जन्मचिन्ता
 कितशरीरिणाम्। प्रतिजन्म भवेत्तेषां चिद्भूतत्वा पशूचकम्। प्रायश्चित्तमकुर्वाणाः पापेषु
 निरतानराः। अपश्चात्तापिनो कश्चान्नरकान्पान्तिदारुणान्॥ तत्र श्रीभारते। केतूदलसमा
 विष्टः पप्रच्छ देषु धिष्ठिरम् यमलोकस्य तानधुनन्तरं मानुषस्य च। कीदृशं किं प्रमाणं च
 कथं वा तं जनार्दनम्। तरन्ति पुत्रुषा सम्पत्केनोपायेन संशमे। श्रीभगवानुवाच। साधुष्टम्
 हाभाग श्रूयतां मे युधिष्ठिर। षडशीति सहस्राणि योजनानां नराधिप। यमलोकस्य चान
 ध्वनन्तरं मानुषस्य च। तावकुं भमिवातप्रं शूलव्यामिश्रकंठकम्। द्वादशादित्यसंतप्तं भै
 रवंदुरतिक्रमं। न तत्र वृक्षानल्ल्यापापानीयं केतनानि च। यत्र विश्रमन्ते प्रायः पुत्रयोध्या
 न कश्चितः। याम्येहैतैर्नीयमानो यमस्याज्ञाकरैर्वृत्नात्। अवश्यं च महाराज मगन्नव्योम
 हापयः। नरैः स्त्रीभिश्च तिर्य्यैर्हृषिभ्यो जीवसंज्ञकैः। विकर्मणाः प्रभावेन वंशछेदेक्षिता

क. वि० के भिक्षात्त भोक्ता रोदिव्य भूषण भूषिताः । बुभुक्षिताः । बुभुक्षिता व्रज त्वन्ये ह्यपि कौपीनव
 ३३ जिताः । विहितस्याननुष्ठाना विहितस्य च सेवनात् । अनिष्टा हाचेन्द्रियाणां नरपतनमृच्छ
 ति ॥ इति शीर्षार्हितकर्म प्राप्तकुजं न्मानुकीर्त्तनम् ॥ अथ प्रायश्चित्ततत्त्वणम् । तस्मात्प्राप
 स्पदुःखवीजत्वात्प्रापजन्मदुःखपरिहारार्थमेनसि प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यम् । चीर्णप्रायश्चित्तं प
 रिशुद्धलक्षः संजायतो यतः । गुरुरात्मवतां शास्ता शास्ताराजा इरात्मनाम् । इह प्रच्छन्नपापानां
 शास्ता वैवस्वतो यमः । गुरौ कृताप्यवज्ञा चेन्न जातं राजशासनम् ततो दुःकर्म शुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं
 समाचरेत् । अचीर्णप्रायश्चित्तानां यमलोके स्थने कथा । यातनाभिर्विमुक्तानामनेकां जीवस
 त्तिं गत्वा मानुषभावे पुपापचिन्हा भवन्ति ते । सहित्वा यातनाः सर्वो गत्वैवैव स्वतन्त्रयम् । नि
 स्तीर्णयातनां स्तितु लोकमोयान्निविहिताम् । तस्मादेतेन कर्त्तव्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये । एवम्
 स्मन्तरात्मा च लोकश्चेव प्रसीदति प्रायश्चित्तैरप्येतेनो यदज्ञानकृतं भवेत् । --- व्यवहार्या
 वचनादिह जायते । इति बोधायनः ॥ अथ शातातपः । प्रायश्चित्तं प्रकर्त्तव्यं कृत्वा कर्म्मनुव
 त्सरम् । संसारे चावचीर्णस्य यतः कर्म्म प्रवाधते । कर्म्मण्येव विधानं व्रजाय नैवेनृणां किल ॥
 किं पाकफलसाराणि विपाके दुःसहानि हि । भोगादिनाशः सर्वेषां कर्म्मणामिति निश्चयः ते

पः कूर्चहीनः प्रजायते। नरमैथुनकनूनं कियत्कालमपुंस्त्वभाक्। इत्यादिवहुशः प्रोक्तं पुरा शास्त्रात् तपे
 न च। बोधायनेन मुनिना अन्ये श्वः अर्षिभिः पुरा। तस्मात्तदोषशास्त्रार्थे शास्त्रोक्तं विधिमाचरेत्॥ इ
 ति ज्ञानमंडले पुरुषकर्मविषाकोद्देशः। अथ तत्रापि ब्रह्महत्यादयो गीत्यादि त्पादिलक्षणे ह्येति म
 तुष्ये जायते प्राणिनः। तस्माच्चरेणानाचारपरेण न भाव्यम्। सतामाचारवतानि तत्तत्कृतान्तं भय
 मपि दूरे यतः। आचारः प्रमोदधर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त एव च। तस्मादस्मिन्समायुक्ते नित्यं स्यादात्मवा
 न्नरः। आचारां तु व्युत्तो मर्त्यान् धर्मफलमश्नुते। आचारेण तु संयुक्तः संपूर्णफलभाग्भवेत्। ए
 वमाचारतो ह्यसाधर्म्यस्य मुनयोगतिम्। सर्वस्य तपसो मूलमाचारं जगृहपरम्। सर्वलक्षणहीनो
 पिसमुदाचारवान्नरः। अहृधानो न सूर्यश्च शतं वर्षाणि जीवति। लोभान्मोहाद्यमादाद्वाभया
 द्वाहृतं मत्यजम्। ऊर्ध्वलोकेषु सर्वेषु सुरैः सर्वैः प्रहज्यते। लोभमोहभयैर्वापि ज्ञानदो जानतेपि तो
 वा। अनाचारसमायुक्तः कुकर्म यदि सेवते। तेन पापेन पापात्मा पूर्वोक्तं चिन्हमाप्नुयात्। शेरवा
 दीन्स निरयाननुभूय महीगतः। प्रदर्शनं श्रीमतात्तु मयोक्तं पापकर्मणि। इव्यप्रकाराणि यथा
 तथैव प्राणिजातयः। यथा कर्मफलं प्राप्यतिर्यक्तेयान्ति पर्ययात्। जायते लक्षणभ्रष्टादरिद्राः
 पुरुषाधमाः। प्रत्यक्षमिह दृश्येत्तत्कृतकर्मफलं जनैः। एके गजाश्च यानेषु धावन्त्यन्ये पशवः। ए

क० वि० ते । नरकान्ते भवन्ती हृदी नाश्वसुखं वर्जिताः । पितुर्भाय्या गुरोः पत्नी ----- ये नराः कामतो
 १३ ह्यभिगच्छन्ति ते भवन्ति ब्राह्मणो स्तथा । ते भवन्ति नराः लोके दंभमोहभ्रमातुराः । वैडालव्रति
 नो ये च मार्जारास्ते भवन्ति तु । वचत्रतावकाश्चेव अधिक्रेयास्तु ददुराः । यत्र तत्राशानाः श्वानाः स्प
 नाश्च कलहप्रदाः । पर-सौहरा ये च मृतभार्या भवन्ति ते । दुष्टभार्या भवन्ती ह सरवीनामपवाद्
 काः । गोविप्रमार्जं तु ध्वेषाण्यधिविकलो भवेत् । गोशाममुपजीवन्नः शुक्लाङ्गाः स्मृतिवर्जि
 ताः । ब्राह्मणानामृणामृटानार्ययन्ती हये क्वचित् । ग्रामशूकरमुखास्ते यो -----
 ----- प्राप्नुवन्ति हि । नरकान्ते भवन्ती ह तथा मस्तकरो गिनैः । संभाव्यविभवान्ते वसर्ध्वसोरख्यवि
 वर्जिताः मातरं पितरं वधून्पोषयन्ति न सर्वथा । अदत्तदानाश्च नरा देहीति भाषिणः । ये सर्वसं
 पदेष्वप्यविष्ठाग्रिगुरुदेवताः । न तर्पयन्ति च पितृनाश्वसते दुःखभागिनः । येषां मतिर्न क्लृप्ते च
 न हरे पापकारिणाम् । कथं गतिर्भवेत्तेषां कुलेवंशधरः सुतैः । भार्यावियोगस्तस्य स्यात्तापसी यो
 भिगच्छति । -- नियतं भूमौ सति सौख्येन सौख्यभाक् । अनिवृत्तिपरो नित्यं बालघाती मृतप्राजाः
 । गोहन्ता गणिकापुत्रो जायते न । जन्मपंचकम् । विप्रहन्ता च नरका जायते कुष्ठरोगवान् ।
 सदा ज्वरी भवेन्नित्यं देवविषाचमानकः । परोपतापी पापात्मा हृदो गी जायते भुवि सुखमैशुनकृत्वा

बलैः प्रल्लिप्तगौरसादिभिः। त्रिगवंपंचमहिषं सप्तप्रवनवगोचृषम्। एकादशगजं यच्च क
 लहोरावसंयुतम्। वेधुभिर्जामिभिर्हीनमहोत्सवविवर्जितम्। केशभश्मनुषाङ्गारप्रेत
 च्छैरलंकृतम्। कपालास्थिसमाकीर्णं प्रवापदैः परिवेष्टितम्। माज्जीरनकुलारावसंयुक्तं
 कलहादिभिः। देवकांशेष्वपासां ऐर्देवद्वयेण पूरितम्। विलयं यातितस्त्रीप्रमामपात्रमि
 वोभसि। अतः सुबुद्धिमास्यायमन्नदोषोपशान्तिदम्। मंगलाचारसंयुक्ताभर्तुः प्रियहिते
 रताः। वैधव्यादिषु दोषेषु वेध्यादिषु तथैव च। गुरुणा च सतां वाक्याह्वास्त्रोक्तं विधिमाच
 रेत। साध्यते परतो कोपया सामाचारलक्षणैः। साध्यः साध्याः स्त्रियस्तस्मात्साध्यः स्नानसं
 शयैः॥ इति ज्ञानमंडलोक्तः स्त्रीकर्मविपाकः॥ अतः परंप्रवक्ष्यामि नृणां कर्मफलं मुने। ऐ
 हिकां मुष्मिकं चिह्नं शुभाशुभविवेचनम्। प्राप्नोति पुरुषो येन कर्मणा प्राक्तनेन तत्। काणाः
 कुब्रास्तया व्यङ्गानिर्जता दुःखजीविनः। षण्णपाखंडिनो नित्यं जायन्ते हिनयोनिषु। नृशंसा
 नास्तिकापापाः परदुष्पापहारिणः। धूर्तकर्मरता मूर्खाः सदा पापरतानराः हिंसकाः सर्व
 सत्त्वानो येन राव्यर्थजीविनः। ते सर्वे क्रमशो राजन्नेवंभूताश्चिरं भुवि। अनृतं ये वदन्ती हलोभान्मो
 हाच्च विस्तारतः। ते सर्वे दासतां यांति नीचसेवारतां पुनः। साध्वीये धर्मपत्नी ह्यश्रुत्या युष्मत्सभंति

क. वि० नी पूर्वै रजकी चर्मकारिका। नदी च वरदा चैव मेदी कैवर्त्तमा गधी। न वेताः पाषयोः श्वभु
 ११ त्कां च दरिद्रताम्। वैधव्यं दासतां चैव याति जन्म क्रमेण तु। अतिथीश्च यती नृज्या नन्या नपि
 च भिक्तकान्। न पूजयेद्यथा शक्त्या दीनानि र्द्वनतां लभेत्। पुंश्चत्नी सा भवेन्नित्यं वंधुस्ते
 ह विवर्जिता। गृहीत्वानियमं पूर्वै लौल्या ह्योपयते तथा। उदिते नु दिवानाथे गृहे माजुं यते
 च या। न शपत्ति पशवस्तस्याः कुलकीर्तिश्च हीयते। शूर्याजिनानि धान्यानि पात्राणि विवि
 दानि च। न मुंचति यथा स्यान्तुं गृहं तस्याश्च हीयते। गृहागतमनुष्याणां प्रतिपत्तिपराय
 णा। आयुषो यशसः सौख्या महत्त्वा हीयते च सा। माजुनी च यथा भर्त्ता दीपश्चैव प्रपश्यति
 । तदा याति गृहा लक्ष्मी रलक्ष्मी रमते किल। अमाजितानि भांडानि भाजनानि विशंपते।
 । दृष्ट्वा ते तु गृहं यस्याः। सा स्त्री कल्याणवर्जिता। नायान्ति सुहृदो यत्र बोधवाश्चातिथिं क्वचित्
 । तद्गृहं मलिनं ज्ञेयं हव्यकव्यविवर्जितम्। हव्यानि देवानाश्च न्निकव्यानि पितरस्तथा। मनुष्या
 ऋषयो नागा स्वासिनो नरमन्त्रिवे। ऊर्णजाला समाकीर्णं गृहं संस्कारवर्जितम्। वेदशास्त्रवि
 हीने च नास्तिकाक्रान्तमद्विजम्। मर्यादादिविहीनं च पूज्यपूजाविवर्जितम्। आचाररहिते नि
 त्ये निष्ठुरं शुष्कभाषणम्। स्त्रीजिते स्वामिहीने च लिङ्गिभिः परिवारितम्। स्नेहवान्नेच्छिष्ट

सूतिर्भवेध्वम् । व्रतदानक्रियाहीनां काकवंध्यात्वमाप्नुयात् । अन्यां सामन पत्न्यत्वमिह
 तां वंध्यातां लभेत् । परापत्यानियाम्हेष्टि सा सन्नानं लभेच्चिरात् । देपत्योस्नेहभङ्गेन विधवा
 च दरिद्रिणी । कृत्स्नतयोर्ध्वियोगं च सर्वसाधारणी भवेत् । काकवंध्यां भवेत्सा तु गर्भपातं
 करोति या । निवारयति या गर्भं न पुंस्त्री सा भवेद्भुवि । स्त्रीणां दुर्बुद्धिदाया च भर्तुं सौख्यं न सा
 लभेत् । गृहोपस्करपत्राणि रात्रौ यस्याः पृथक् पृथक् । दारिद्र्यं प्राप्नुयात्सौ वै बहुजन्मानुगं भु
 वि । परवेश्मरताया च परवादरता तथा । प्रथमं मिष्टमश्नाति दुःशीला शाकलिप्रिया । आकुश
 गुरुबंधंश्च श्वशुरदेवताम् । शृंगाली सा भवेद्वाजनिर्वधुविधवा क्रमात् । अग्निदागर
 ताया च भर्तुं कारुण्यघातिका । स्नेहघ्नी च यशोघ्नी च सा हि स्यादभिसारिका । पतिद्वेषकरी दु
 षाक्रुद्धा वापि यवादिनी । शुश्रूषयेन्न भर्तारं दीना प्रवाजना भवेत् । सोदरे च सुते पत्यौ सति त
 न्म तवर्जिता । व्रतोपवासनियमतीर्थसेवाकरी यदि । आत्मबुद्धिरताया च या लापपियवत्स
 ला । स्वकुलाचारहीना सा बालवैधव्यामाप्नुयात् । अतुस्त्राता च यानारी भर्तुं तत्पुंन गच्छति
 । यौवनेन तु गर्भेण विधवा कामचारिणी । अनाश्रये भवेन्नित्यं भर्तुरुद्देगकारिणी । अपवा
 दांशुक्रया व्रतेतृहानां सुहृदां मृषा । अन्ययोनिमवाप्नोति क्रमशो गुरुगामिनी । शूकरी च शु

क. वि० १० हि यान्नारी क्रमते हसते यदि। क्षीयते धत्त हंसा तु स पुत्र पशु धं वैः। देवतानां पितृणां च दानक
 र्मणि मे युने। केशान्संगो पयं दत्ताभिरपत्या न्यथा भवेत् असौ केशाग्रभागांश्च यदि पश्येत्सुमा
 न्स्त्रियाः। वैधव्यं पुत्रशोकं च साधु याज्ञन्मजन्मनि। स्वेरिणी वा भवेत्सा हि भर्तुस्नेहविवर्जिता। स्व
 वङ्गर्भा भवेत्सुप्ता चालान् हि सन्निशायिनः। वंध्या भवति वा बालेर्वियोजयति मातरम्। मृतं प्र
 जा भवेन्नारी फलं दत्त्वा हरत्युत। फलस्तेन्यं च कुरुते सापि स्यान्मृतवत्सका। मंदप्रजा भवेन्नारी
 अभिचारप्रयोजिका। गर्भघोषा पदास्त्रीणां वंध्या भवति निश्चितम्। वैधव्यमाधुयादौ त्पेवंशा
 चापि भवेद्भवम्। वल्गुली दुर्भगा सा स्याद्भर्तुः कपरकारिणी। बहुभृतिगृहान्यापि याश्वशूश्व
 सुराहिता। दुष्टस्त्री निरता या च सा भवेद्गृहगोधिका। चित्ते दुष्टा वहिः सोम्या स्वकुटुंबविरोधि
 नी। स्नानारी दुःखिता दीना भवेद्वांधववर्जिता। भर्तृघातकरी नारी नरकान्ते च शूकरी। शुनकी
 च खरी तुष्टी पितृभ्यां वर्जिता क्रमात्। सेवसंतापकारी स्यात्पित्रोः स्वजनबंधुषु। वंचयित्वा
 च भर्तारं या पुमांसं परं रमेत्। बालवैधव्यमाप्नोति कोमार्यं च बहुस्थितिम्। स्वसुरवायोद्यता
 नारी भर्तुश्चाप्रियवादिनी। मातुर्नारी शुनकी भूत्वा सा भवेद्बहुभर्तृका। देवद्विजगुरुं ज्येष्ठामि
 तृन् श्वामर्यिता भजेत्। या सा दौर्भाग्या माप्नोति जनमध्ये प्रिया भवेत्। पुरुषद्वेषिणी नारी स्त्री प्र

तिमातरम् । पानेन चोषधादीनां सपत्न्यारक्तशूलिनी । भोजने विघ्नकर्त्री च मन्त्रुष्यः स्यादरोचकी ।
 न्यासहर्त्री त्वभिन्ना सीपादकीली च पादहा । असृग्दरी भवति यो वृत्ताक्षरयत्पि । इत्याद्युद्देशः । यतः
 अनन्तपारं किल शब्दशस्त्रं स्वल्पं तथा युर्ध्वं दृश्य विघ्नाः । सारं ततो ग्राह्यं पास्यं फल्गुहं सो यथादीर
 मिवां वुमध्यात् । अथ च विपाकलक्षणप्रसंगेन स्त्रीणामप्याचारविषाकं वक्ष्यामो यथाज्ञानमंडला
 त् । स्त्रीणामाचारवाक्यानि प्रोच्यते ज्ञानभास्करात् । येषां अवगमात्रेण दृष्ट्वा दृष्टफलं महत् । ज्ञाय
 तेषां कृतं कर्म विपाकात् कर्मणामिह । न ह्यसर्वं शास्त्रेभ्यः पुराणेभ्यः पृथक् पृथक् । इति गमे
 भ्यश्च सामुद्भेभ्यो विशेषतः । स्त्रीणां चैव हितार्थाय भास्करेण प्रभावितम् । वाल्यावायुवत्यावा
 वृद्ध्यावापि योषिताम् । न स्वातंत्र्येण कर्तव्यं किंचित्कार्यं गृहेष्वपि । पितारक्षति कौमारे भर्तार
 क्षति यौवने वार्द्धके च तथा पुत्रानस्त्री स्वातंत्र्यमर्हति । याज्ञवल्क्यः रक्षेत्कन्यां पिता वित्रोपतिः पु
 त्रास्तु वार्द्धके । अभवे ज्ञातयस्तेषां न स्वातंत्र्यं किंचिद्विद्याः । पूर्वोक्तानामभावे तु राजारक्षे च तो ।
 स्त्रियम् । तस्यासंभावमासाद्य स्वयं रक्षेत्कुलाकुशोरिति । प्राप्यते मानुषं जन्म प्राक्तनैः पुण्यसंचयैः
 पोषं वावलं वा त्वं कर्मण रक्तपृथक्फलम् । जनाजातिवये वीर्यकर्मधीनं सुखासुखम् । वै
 धव्यं पुत्रशोकं च दारिद्र्यं चैव दास्यताम् । प्राप्नोते कर्मभिर्देवैस्तानि निवदास्यताम् । सुक्तकेशा

क. ३० यः। कालकः इति च धर्माणां स्वेपि वात व्याध्यश्मरी। कुष्ठमहोदरभगंदराः। अर्शोसिद्धहणीपुष्पेमह
 रोगाः प्रकीर्तिताः। अचिकित्साः। सेपोक्तास्तेषामुक्तिप्रतिक्रिया। तथा। ब्रह्महिडुर्गोरोगं च गुल्मां स्याद
 त्वजागमे। श्वासकाशयुतो मर्त्यो वदो ग्रहणतो भवेत्। अतीसारी स भवति यस्वेताग्रिविनाशकः। वेता
 ग्रिनुशमनाग्रेनित्युपलक्षणम्। अपि च। अस्मृङ्गरी स भवति। यस्तु हिंसाद्वयापशून्। तथा वैधा
 यनः। धान्यचौरो वणी वृक्षछेत्तानाडी वणी भवेत्। सवर्णगमने रक्तपित्तवान् पांडुरोग्यं य। अत्य
 जागमने मर्त्यः कामली भजहारकः। शोफी भवति भोक्तृणां योत्तरं प्रति पद्यते। गलगंडी गणद्वय
 हर्ता भवति मानवः। विद्रुधिः फलहर्तुः स्याद्वृद्धाकरग्रहात्। लोलुपो जायते पापः। प्रपा
 दीनां विनाशकः। विश्वासघातकश्चेव छुर्द्वि युक्तः प्रजायते। ममोद्वादन सेवस्तु हृदो गी स प्रजा
 यते। स्वरूपघातवोश्चेव हर्ता चैवावमेदनात्। निवारयत्य। स्थानं विप्राणां धर्मतिष्ठताम्। प्र
 ति शायी शीत करोहे मन्त्रेशिशिरेऽपि च। शूलेन शूली भवति मनुष्याणां च हिंसकः कर्णछेत्ता
 कर्मरोगी कुष्ठरोगो घृणाशनः। दन्तशातनकर्त्ता च दन्तरोगी भवेत्सदा। ऊरुस्तम्भपूरु संस्तम्भा
 दक्षिरो ग्पक्षिनाशकः। सप्यैर्धश्चयः स्वादयति विसर्प्य स भवेन्नरः। खिलनी खिलकर्त्ता च धनु
 व्योधिर्द्वनुग्रहात्। स्रवद्गर्भी भवेत्सा तु वां न्हि सति शायिनः। वेध्या भवति यावाला द्वियो भय

लापछघातोत्तनाशनः । इत्येवमादयो रोगमहापापसमुद्रवाः । जलोदरयकतलीहशूल
 शोफब्रणानिच । स्वासाजीर्णज्वरहृदिभ्रममोहगलग्रहाः । रक्तावुदविस्फोटा उपपातोद्वासृ
 ताः । दंडापतानकश्चित्रवपुः कं पविचर्चिका । वाल्मीकः पुंडरीकाक्षारोगाः पापसमुद्रवाः । शिरोत्ती
 षारोगाये अभिशपाद्वन्ति ते । अन्ये च बहुधारा रोगा जायन्ते रोगसंभवाः । आदिशब्दात्तान् संक्षे
 पतो वक्ष्ये । जठरागुदजाउन्मादा । अपस्मृति । असृक् स्रुति । कर्णवा विर्य्याबुद्बुद प्रमेह कीलका
 । अपान कीलकः । चतुर्विध भगंदराः । सदारक्त स्रुतिः स्त्रीणां प्रदरः । पवनव्याधिः शिचत्ररूप
 म् । वाल्मीकः काणकः । पङ्कता । श्रुतिकैवल्यम् । अष्टादश प्रमेहाः । भगंदराः । प्रदरः । अशीति
 वातव्याधयः । अष्टादश कुष्ठाः । रात्र्यंधता । घटषष्टिं मुखजाविकाराः । श्वपथुः । अपचीरा र्वीणि । प्रा
 णास्फोटकः । वाल्मीकः । काणकः । पङ्कता । श्रुतिकैवल्यम् । अष्टादश प्रमेहाः । भगंदराः । प्रदरः । प
 वनव्याधिः । शिचत्ररूपम् । तिमिरम् । वदना र्शोमि । ब्रणः । कोकसीसकः । वपुषि श्वेत रक्तानि मंड
 लानि पुंडरीकानि । रक्तावुदंगूतिः । गंडब्रणः । विणकणः । शरवकः । गुल्मवाता । स्फोटवाता । वर्ण
 वातः । नेत्रवातः । शिरोवातः । कं पनातः । पसाघातः । एरुडि । हरणम् । कंठमाला । शूलं सप्तविधम् ।
 त्रयोदश कंठरोगम् । दंडापतानकोचिसर्पः । गलगंडः । वातपित्तम् । वातरक्तम् । कफः । शोणितेयं

क. १५
 रोगी स्याद्भूमको भ्रमरोगा गान्धर्वो पस्मारो गीष्मादग्निमंदः । दन्तदः । यत्कृतं प्रीहो भवेद्दोग्भीतवा
 तेन पातकान् । शिरःशूलं परतापो पापदना — — — त् । अयेष पानं कृत्वा नरकपित्ताप्रजायते । दा
 वाग्निदायको यस्तु जायते स वि सर्पवान् । छेदको बहुवृक्षाणां जायते समहाव्रणी । परद्रव्यापहा
 राच्च जायते ग्रहणी गदः । स्वर्णस्तेयाश्च कुनखी प्रसूतिरपि जायते । रूपस्तेयाश्चित्रकुण्टासु चो
 रे विषादकः । त्रिपुरारः सिध्मलश्च वच्चलोहचोरकः । रसचोरोतिमूत्रः स्याद्वाज्यदन्नेत्ररोगवान् ॥
 तेलचोरो तु कंडूकदोषवाग्दीर्घदन्तुरः । हृद्दोग्भीदुष्टकृद्दीर्घरोगी ददुग्दोषवा । स्वादुहन् स्था
 लजिह्वः स्याद्दोत्रहणोति की भवेत् । सेतुभर्ता य पानीयदुःखदोर्जित्यमाप्नुयात् । दुष्टदोषास्त्रिमे
 प्रोक्ताः प्रतीकारस्तथोच्यते ॥ अत्रुच्यते परनिंदाकृतं घृत्वं परममाववादनम् । नैष्ठुर्यं निर्घृणत्वं
 च परदारोपसेवनम् । परस्वहरणा प्रोचे देवतानां च कुत्सनम् । निहत्वा वचनं नृणां कार्पण्यं
 प्राणहिंसनम् । दुश्चरित्रमधर्मं छानास्तिक्यं वेदनिंदनम् । मित्रस्वामिगुरुदोहो विषद्वेषः कुसंग
 तिः । यानि च प्रतिषिद्धानि तत्प्रवृत्तिश्च सत्तता । लिङ्गानि तानि जानीयान्मुक्तानां नरकादनु । अथो
 द्देशेन व्याधयः । पूर्वजन्मकृतं पापं नरकस्य परिहृत्ये । वाध्यते व्याधिरूपेण संसारे सर्वजन्तुषु । कु
 ष्टं च राजयक्ष्मा च प्रमेहो ग्रहणी क्षयः । मूत्रकृच्छ्रश्मरी काशश्च तृतीया रभगदंरो । कुष्ठवृक्षगंडस्य

नरः। यतस्ततोऽन्माज्जरः। कछू वनदाहीखद्योतः। दारकाचार्यो मुखविगंधिः। पर्युषितभोजीकृ
 मिः। अदत्तादायी व लवर्हः। मत्सरीभ्रमरः। अशुद्धादीमंडलकुषी। शूद्राचार्यः श्वपाकः। गोह
 र्ताक्षर्यः। स्वेहापहारीक्षयी। अन्नापहार्यजीर्णी। ज्ञानापहारीमूकः। चंडालीपुष्कसांगामीअजगरः
 प्रव्रजितागमनेमनुपिशाचः। शूद्रागामीदीर्घकीटः। सवर्णागामीदरिद्रः। जालहारीमत्स्यः। क्षीर
 हारीवलाकः। वार्द्धुषिकोड्डहीनः। अविक्रेयविक्रयीगृध्रः। राजमहिषीगामीनपुंसकः। राजाकोश
 कोगर्हभः। गोगामीमैडूकः। अनध्यायेऽध्ययनेशृगालः। परद्रव्यापहारीपरप्रेष्यः। मिथ्यवधेगर्भ
 वासीइत्येतेऽचर्यगमनाः यथामनुः। स्त्रियोप्येतेनक्लेनहृत्वादोषम वापुयुः। एतेषामेवजन्तूनां
 भार्यात्वमुपयान्तिताः। इतियाज्ञवल्क्योक्तेनुद्देशः। अथ कश्चिदायुर्वेदे। ब्रह्मघ्नो जायते पांडुः कु
 ष्ठीकोवधकारकः। राजघ्नो राजयक्ष्मी स्यादतीसारीवनान्तकृत्। स्वाम्यङ्गः नाभिगमनादिह रोगा
 भवेत्यपि। गुरुदाराभिगमनमूत्ररोधेऽश्वरीगदः। कुलजाताप्रसङ्गे न जायते वामगंदरम्। शूलीपरो
 पतापी स्यात्पेशुन्याह्नुसकासवान्। मार्जविघ्नकरो यस्तज्जायते पादरोगवान्। अभिशापाद्वृणो
 त्यतिर्य्येकदापि प्रजायते। सुगानयेजने वापि शाकलसृष्टिकरो त्रियः। गुदरोगाभवन्तस्य पापरूपा
 तिदारुणाः। परोप्रतापातशानि। चमहाक्षरः। परान्वविघ्नकरः। दजीर्णचापि जायते। गरदशुद्धि

४० त्वालोभेनमानवः। विदिपनिचरत्नानिजगत्तदेमन्तुषु। मृधान्यहारीस्य घातमुष्टुःफलकदि
 जलं लवः स्रवः काको गृहहारीत्युपस्करम्। मधुदेशः फलं गृध्रोगो गोधापि वकस्तथा। चित्री
 वस्त्रं श्वारसंचचीरीलवणहारकः। यथावा। कांस्यहारी हंसः। अश्वहर्त्री पंगुः। तेजसापहारी
 मंडलम्। देवविंशक्रोशकः सवलङ्गी। गरुडिदाबुन्मत्तौ। गुरुप्रतिहन्तास्मारी। गोघ्नश्चाधः। धर्म
 पत्नी मुक्तात्यजप्रवृत्तः शब्दवेधी। कुंडाशी भङ्गी भक्षः। देवब्राह्मस्वापहारी पांडुरोगी। न्यासापहा
 रीकाणः स्त्रीपण्योपजीतिपण्डः। कोमारदार त्यागी दुर्भंगः। मिष्टेकाशीवातगुल्मी। अभक्ष
 को गंडमाली। तापसी ब्राह्मणी गार्मिनि वीजी। क्रूरकर्मावामनः। वस्त्रापहारी पतंगः। शय्यापहा
 रीक्षपणकः। शंखसूत्रापहारी कलापी। दीपापहारी कोशिकः। मित्रधुकक्षपी। मातापित्रोराक्रो
 शकः खंडकारः। इति शंखः। अथ गौतमः। अनृतवागुत्त्वलः। जलोदरोदारत्यागी। कूटसाक्षी
 स्त्रीपदी। विवाहविघ्नहृच्छिन्नाय्यः। अवगूरणश्छिन्नहस्तः। मातृघ्नोऽन्यः। स्नुषागामी वात
 वृषणः। चत्विरे विण्मूत्रकृत्कृष्टी। कन्यादूषकः वशठः। दूष्यालुर्मीशकः। पित्राविवदमानोषस्मा
 री। न्यासापहारी अनपत्यः। रत्नापहारी अत्यन्तदरिद्रः। विद्याविक्रयी पुरुषमृगः। वेदविक्रेयी ही
 पि। बहुयाजको लललवः। अजाज्ययाजको वराहः। अनिमंत्रितभोजी वायसः। मृषेकभोजी वा

द्यापहारिणां चोयोनिः कथं भ्रंशिनो गुरोः । जाया चान्यस्य पुरुषः पारक्षा प्रतिपादयेत् । प्राप्नोति धे-
 दतां मूढो द्योयान्ताभ्यः परिच्युतः यः करोति नरो होममसमिद्धे हुताशने सो जीर्णवाधा दुःखार्त्ता-
 मंदाग्निरभिजायते अथ यथाज्ञवल्क्यः मृगश्वशूकरोष्ट्राणां ब्रह्महायोनिं मृच्छति । रवरपुष्कस-
 वेणानां सुरापो नावसंशयः । कुमिकीटपते गत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् । तृणागुल्मलतात्वं च क-
 मशो गुरुतल्पगः । अथ मनुः । श्वशूकरस्वरोष्ट्राणां गोजाविमृगपक्षिणम् । चोडालपुष्कसामां-
 च ब्रह्महायोनिं मृच्छति । कुमिकीटपते गानां विदुजां चैव पक्षिणम् । हिंस्त्राणां च पिशाचानां स्ते-
 नोविधः सहस्रशः । तृणागुल्मलतानां च कव्यादा पक्षिणमपि । क्रूरकर्मकृतां चैव शतशो गुरुत-
 ल्पगः विपाकः । ब्रह्महाक्षयरोगी स्यात्सुरापः श्यावदत्तकः । हेमहारी च कुनखीदुः श्वर्मगुरु-
 तल्पगः । योजने संवत्सेषां सतलिङ्गो भिजायते । अत्र हर्त्ता मरोगी स्यान्मूको वागपहारकः । धा-
 न्यहर्त्ता तिरिक्ताङ्गः पिशुनः पूतिनासिकः । तैलहृत्तैलपायी स्यात्पूतिवक्त्रश्च शूचकः । तथा य-
 द्वातहा प्ररडव्यमपहृत्य वलान्नरः । अवश्यं याति तिर्यक्कं जग्ध्वा चैराद्रतं हविः ॥ इति मनुः । पर-
 मयोषितं हृत्वा ब्रह्मस्वमपहृत्य च । शरण्ये निर्जले देशे भवति ब्रह्मराक्षसः । हीनजातो प्रजाये-
 तमरस्तापहारकः । पशूणां केशिखिंदुश्च गंधाशुच्छेदः । पुमान् । मणिगुक्ता प्रवालानि ह-

भक्ष्यमंश्रातिप्रनपत्योवावेनारः । हरत्रस्तथागाथागरवः पवनाशनः । तापसांगमनाच्च वि
 भवेन्मनुपिशाचकः । अत्राप्राप्तयानां सेवन्भवेत्सर्पदतिश्रुतिः । पूज्यजायामथाकाक्षन्क
 लोसोभवेद्भवम् । जलप्रश्रवणं भित्वा भवेत्सोहिमानवः । अविश्रेयाविक्रयवै विक
 दाक्षोभवेन्नरः । अयोनिगोवृकादिः स्यादुलूकः कथं वचनात् । मृगस्त्वेकादशादेतुमुं जानन्वा
 भिजायते । प्रतिश्रुत्य द्विजोभ्यो र्थमददजं वुको भवेत् । राजांगामां भवेदुष्टस्तस्करो विदुः राहकः
 परिवादा द्विजातीनां लभते काछपीतनुम् । लभेदेवल को वश्यं योनिं चां डाल संज्ञिताम् । दुर्भगः फ
 लं विक्रेता वृकोऽपि वृषलीपतिः । मार्जारी रोयि पदासृष्टारोगवान्परमां सभुक् । सोदर्यांगमनात्वं
 द्योदुर्गंधश्च सुगंध हत् । पतिता न्यतिगृह्यापि रवरयोनिं तथा व्रजेत् । नरकान्यतिमुक्तस्तकृमिः
 पतितं याजकः । उपाध्यायव्यलीकतृकत्वात्मा भवति द्विजः । तज्जायां म नसावां छंस्तद्व्यवापसं
 शयम् गर्हभोजायते जन्तुः पित्रोश्चैवावमानकः । मातापितरमाकुश्यसारिका संप्रजायते । ता
 वै पीडयित्वा तु कछपत्वं प्रपद्यते । भर्तृपिण्डं वृथा शित्वा तं द्विष्टांश्च निषेवते । सोपि माहेशूमा
 पञ्चो जायते वानरो मृतः । न्यास्य पदं त्रीनरका द्विमुक्तो जायते कृमिः । प्रसूयकश्च रकान्मुक्तो
 भवति राक्षः वः । एव शरासहस्रं च नरो मीनयो नौ प्रजायते । ग्राम्या राणानि शस्यानि हत्वा जन्तुरचे

भवत्पाखुः वासं हंसं जलं लवः । मधुदंशः पयः काकोरसं श्वानकुलो घृतम । मांसं गृध्रो च
 फं — — — नीरं गदस्तलवणं वलाकाशकुनिर्दधि । कौशेयं तिलिरोहत्वा दोमं हत्वा तु दं
 रः । कृष्णं सन्नातकं कौचो गोधागां वालुलो गुडका । छुछुंदरिः शुभानां धान्यत्रशाकान्तवर्हि
 णः । वको भवति हत्वा शिं गृहहारीत्युपस्करी । रक्तानि हत्वा वासांसि जायते जीवजीवकः । वृ
 को मृगे भव्या घ्रास्यः फलपुष्पक्षुमर्करः । स्त्रीमृत्तः सौकको वारिजातानथपशूनजः यद्वा तद्वा
 परं द्वयमपहृस्य वलान्नरः । अवश्यं जातिवीर्यं च जग्धा चैवाहुतं हविः । स्त्रियोप्येतेन कल्केन
 हत्वा दोषमवाप्नुयुः ४ एतेषां मेव जतूनां भार्यात्वमुपयातिताः । शिवची वस्त्रं पृथारसंचचीरीत
 वणहारकः । अथातो मिश्रत्वेन मनुष्याणां मपि कर्मचिन्हं कथ्यते । गङ्गदोऽनृतवादी स्या
 न्मूकश्चेव गवानृत । ब्रह्महा जायते कृष्टी श्यावदंतस्तमद्यपः । कुनरवी स्वर्णहरणा दुश्च
 र्मा गुरुतल्यगः । संयोगीहीनयोनिः स्याद्दरिद्रो दत्तदानतः । ग्रामशूकरयो नो स्यादया ज्ञया
 जको द्विजः । बहुतर्जुको माजुरः खद्योतः कक्षदाहकः । अविद्यां यः प्रपद्येत वलीवर्द्धो भवे
 त्सः । अन्नं पर्युषितं विषे प्रदत्तं कुब्रं तावज्जेत । मात्सर्यादतिरात्रं धोजन्मं धः पुस्तकं हरन् ।
 फलान्प्राहरतो न्यतं न जीवेन्नान्नसंशयः । मृतो वा नरतां रातेन न्मुक्तो गलंगुडवान । अदत्त्वा

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

शतं त्रिवदनीशक्रिय साचाडवान्युणाना नृभिर्जपराधजनितं दंडविधायाधुना श्रीमान्मोक्षु
 गिभूयतिः स्वविहेतंधर्मप्रजापालनं सम्पत्कृत्तुं मधुण्णरोगशमनं ब्रूते विधिं शास्त्रतः शास्त्र इति
 तदाह पुराणान्यायमीमांसाधर्मशास्त्राङ्गमिष्टिताः वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश
 आयुर्वेदो धनुर्वेदो गार्धर्वश्चेति ते त्रयः अस्वशास्त्रं च विज्ञेया विद्या अष्टादशैव ताः तत्र पुराणा
 नि ब्राह्म्यादीनि वेदाः ऋग्वेदादयः धर्मशास्त्राण्याहयथा मन्वन्ति विष्महारी तया जवल्क्यो
 शनोद्भिः राः यमापस्तंबसंवर्त्ताः कात्यायनबृहस्पती पराशरव्यासशंखलिता दक्षगोतमो शा
 तातपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रयोजका इति अष्टादश पुराणानां स्मृतीनां सारसंचयम् कर्मणां प
 रिपाको यमादयः क्रियते मया इत्यनेन विषयाशुद्धिः देवद्वयविनाशेन गुरुदोहादिभिस्तथा उ
 पपातकिनः सर्वे पचन्ते नरके स्थिति आचंदुतारकं यावत्पीड्यन्ते विविधैर्वधैः तथा महापात
 किनः सर्वे निरयाणां तु कोटिषु चतुर्दशसु चन्ते कल्याणं विविधैर्वधैरिति उपपातकिनश्च
 पितदद्वैमपिमानवः शेषैः पापैस्तदद्वैचकलयापितथाविधः। अथाधः पतन्मातुं साधर्म्यज्ञः
 परिकीर्तितः। नरकाधो महाघोरि पातमात्मापमुच्यते। तस्मात्तापेन तीव्राणि दुःखानि सवह्वन्य
 भिः। तस्मात्तापं न कर्त्तव्यमपीडा करं हितम्। यस्मिन् देशे यदा काले वयसा वा दृशेन च न। कृतं

क० वि० ॥ याचतञ्चतावधृतत्रचकृतात्तैवशादुपेति २ परं च शशिः ॥ द्वाकरद्यैर्ग्रहपीडनं गतभुजं गमते ॥ पि
 दं धनम् मतिमतांच समीक्षद रिदुतां विधिरहो वलं निति मे मतिः ३ मातावशा यमरुणां जनन्या
 प्रच महोरगाः क्षीराब्देर्विषमुत्पन्नं देवादन्यत्किमुच्यते ४ अतो देवमेव प्रमाणम् इति सारग्रहे क
 र्म विपाके देवकल्पना करणानाम अथ प्रकरणाधिकार संख्या मोलुगिनृपतिविरचितं कर्म
 विपाके यतः पुरस्कृत्य रचितो ग्रंथः सारस्मात्प्रतिपन्ननामतस्यापि ग्रंथे प्रकरणान्यत्र पंचाशद्विहि
 धिकाराः पंचयुक्ताश्चत्वारिंशत्समन्विताः शतत्रयं परिरख्या तदानानां शान्तिकर्मणाम् पंचाशदि
 उपेतानि अष्टौ चैव शतानि च चत्वार्येव सहस्राणि ग्रंथसंख्या प्रकीर्तिताम् एवमंगाधिकाराणां सं
 ख्या ग्रंथस्य च स्मृता न संशयो च कर्तव्यो न न्यूनमधिकं भवेत् अथ सारग्रहणम् षट्पत्तिसमायु
 क्तं विज्ञानेण लुतद्वयम् पंचवौ धायनीयानि गृहीतानि शतानि च शतानि पोक्तविंशतं दानं च
 डालुतत्रयम् आचारदीपाविशतं सार्द्धं कं जानमंडलात् शतमेकं स पंचाशदायुर्वेदात्समु
 दृतम् सहस्रं मोलुगोर्मुरग्यं समुदायप्रयोजितम् तथा बालचिकित्सायाः सार्द्धं चैव शतद्वयम्
 समुद्धृत्य पुराणैः सहस्रं शतपंचकम् शतमेकं तथा सायं सारप्राप्तमितस्ततः एवमेकोनपं
 चाशत्संख्याता निशतानि च सारग्रहाभिधेयं नव्यर्थं पदमत्र नु अथ मोलुगिः नत्वा श्रीशमुमे

ममुदितपि शाखागणयात्तु धानविशसितपि शितपेशीविकलशरीरमंपालयति सर्वथा किवद्
क्तेन कदाचिदुभयवद्वचकिंचिन्नकरोति ततथाचास्मिन्नुतिकूलवर्तिनि अमृतमपिविषम् रजुरपि
दुष्टसर्पः गोषादमपिसागरः । तृणमपिशस्त्रम् अनुमपिगिरिः आखुरविंवरमपिरसातल
सुजायापिभुजंगी स्वसुतोपिव्याधिः प्रकाशमपितमः तथ्यमपिमाया सत्यप्यलीकम् प्रिय
मपिपुरुषम् क्षमापिक्रोधः तथाचास्मिन्ननुकूलवर्तिनिकठिनकालपाशोपिमृणालकोमल
लता गरलमम्योषधम् क्षमापिज्योत्स्ना दोषोपिगुणः रिपवोपिसहायाः पङ्कुरपिक्ल
तपादः एवंविधस्यास्यसरभसमवगणितकुंभस्थलाद्गुः शस्यगजपतेरिवोद्दामचरिणः शिशो
रिवप्रभवतो गुरोरिस्वच्छयाव्यवहारतः पुत्रस्येवप्रतिकूलव्यवहारतः कोवाउपदेष्टाकोवा
नयिता सर्व्वेयदस्मेरोचतेतत्करोति तस्मादात्मसखेनपुरुषेणाक्षिणीनिमील्यसर्व्वसोद
व्यम् यतः नकोपिकस्यचित्कर्त्ताशुभेवाप्यशुभेपिवा पूर्वजन्माजितं कर्मफलं भुङ्क्तेनरोव
शः तस्माद्देवं प्रधानं पुरुषेदतिवाक्यम् तच्च विधिर्विधातानियतिः स्वभावकालोद्यदो
श्वरकर्मदेवम् भाग्यानिपुण्यानिकृताक्षयोगः पर्यायनीमानिपुणकृतस्य १ तथा य
त्ताच्चयेनचयदाचयथाचयञ्चयावच्चयञ्चयश्च शुभभाग्यात्मकर्म तस्माच्चतेनचतदा १ त

अपि नानिधुक्ते नानि नानि नानि

अपि नानिधुक्ते नानि नानि नानि

रूपे हि न ज्ञायते किं स्वतः ॥ आहोस्वित्तदपि प ॥ श्रीभम उक्तालदेवा न ज्ञा कालाख्य ॥
देयवाभावप्रधानपरिणतिरीश्वरो वा कर्मणि वा स्वार्थप्रतिष्ठानिधुर्माहर्मसंस्कारे वा वि
ज्ञाने वा किंप्रमुच्यते सर्वथा यत्तदेतन्मायेन्द्रजालकल्पम् कलितमदानेककविभरा नूढभय
कृष्टधनुर्मंडलीकृतरेहोरपिन निवार्यते न प्रसादेन गृह्यते न प्रस्वेनेण माह्वमुपनीयते
नास्त्रेहेनात्मा क्रियते न वलवतानिरुध्यते पुरुषकारेण लंघ्यते न सेवया राध्यते न काले
न क्षयमुपनीयते न देशान्तरगमने न विच्छिद्यते तत्कदाचिन्मित्रमिवानुकम्प्यते कदाचि
द्विप्रलम्भक इव व्यामोहयति कदाचिदरातिरिव विषमेषु प्रहरति कदाचित्पितृवधरियाल
यति कदाचिद्वायाद इव पीडयति कदाचिन्मार्जप्रवृत्तमप्यमार्जेण नयति अपात्रमपि सं
पदां पात्री करोति अनुचितमपि गुणैर्गरीषयति गुणाधिष्ठानमपि दोषास्पदयति विगतध
नमपि धनदी करोति धनदमपि निर्द्वनयति करतलगतमपि वलांसि प्रहरति दूरस्थमप्यर्प
यति रणमुखगतमिशीतनिस्त्रिशधाराजर्जरीकृतमपि जीवयति कठिनपाशं धिनिपीडि
तकंदनालनिगुल्ममपि रज्जयति ॥ प्रणयकुपितचरविलासिनी करकिशलयकलितबालकम
लनालतादिभिमपि मारयति पशुषपवनजं धिजलोर्मिदंडभिन्नपोतमप्युत्तारयति ॥ शयं शय

द्यनलजलविधिद्वि तो १४ ३२ हेचयोषेकाशीतश्चानिनायश्चतमुकुटमणिकर्मपूर्वविपाक
 म् ७ तद्यथा गेद्यमेवसिद्धयेतिभर्तृहरिवाक्यम् नमःस्यामोदेवाननुदतविधेस्तेपिवशागा
 विधिर्वन्यः सोपिप्रतिनियतकर्मैकफलदःफलकर्मयत्तयदिकिममरेः किंचिविधिनासस्त
 त्कर्मभ्योविधिरपिनयेभ्यः प्रभवति। यदेहिकासुष्मिकभावसिद्धबुद्ध्यावियुक्तंहितबुद्धि
 बृद्धम् यत्कर्मदेवांरवामिहप्रसिद्धंशुभाशुभंनोमितमीशनद्धम् एतत्राप्यरंदुःखकरंनराणांशु
 भेतरत्कर्मसमीक्ष्यपाके यद्वचुरार्यामुनयोविचार्यनिजीय्यबुद्ध्याविविधप्रकारम् ए गर्जो
 सनुर्जोतमयाज्ञवल्कौवोधायनः शुक्रतशालिहोत्रे। शातातपःप्राणिगणानुकम्पापुगणक
 त्तायदुवाचवेधाः १० नानाभेदेसुवेदेसुयद्युक्तमनीषिभिः धर्मशास्त्रपुराणेषुकर्मकिंपाक
 लक्षणम् ११ किंचिद्गर्जाज्ञोतमाश्चापिकिंचित्किंचिन्नीत्वाशुक्रताल्लालिहोत्रात्। मन्त्रादिभ्यः
 सत्यवत्याः सुताचुपोराणेभ्यःसारमादायकिंचित् १२ विद्वज्जनविनोदायहितायभविनाभु
 वि सारग्राहमिदंनान्नासाम्नायंशास्त्रमुद्बोधो १३ तत्रचदेवंकर्मचेतिकिमदेवंप्राजन्मजे
 यथात्कर्मैतंजन्मजं कृतंम् तत्रदेवमादायाह देवंहिनामेतदभियुक्ततरेपिनशक्यतेपर
 ययनः समधिगन्तुम् नैतावत्कालेनकस्यचित्सुखं क्षणचरतामुपगतम् अपरिच्छिद्यं

क. नि. : श्री गणेशाय नमः यो देवः किल पूर्वसर्गसमये संस्मर्यते ब्रह्मणा यत्त्वा हो सुगसिद्धे देवम
 नु जैरभ्यर्थाते कर्मणाम् विघ्नवानविघ्नान्जातकण्ठानां कुण्ठकुठारं करं विश्वान्तमुपास्य ह
 जमुखं सिद्धेः परं करणम् १ वंदे विश्वनुतां पितामहसुतां वाग्देवतां मेवतां यस्याः पुण्यपद
 प्रसाददलितशेषो यज्जाड्योजनः उद्यत्पार्श्वेण चंद्रसांद्रितसुधापायो धिवीविच्छदानिर्णि
 त्ताननवर्णवाक्यनिकरे विद्वत्संदीप्यति २ तमादिदेवं जगतां धीशं चतुर्मुखं ध्यानजुष
 धपद्ये चराचरं यत्स्मरणं हृद्भूवविद्यास्तथाष्टादशयन्मुखेभ्यः ३ विश्वतोत्रोरमीशं दलित
 दनुसुतं मुक्तिदं भक्तिभाजां विषयूपं विशुद्धं विबुधजनवनप्रीतिदं योगिगम्यम् विष्णुका
 ल्मयसिंभुकरकलितगदाशं खचक्राव्रुचापं पापं विद्धावयत्तं भवभयहरं ब्रह्ममूर्तिप्रपद्ये ४ दे
 वं सुधाकरकलाकलितोत्तमाङ्गं चक्षुःत्रिशूलधरमदिसुतावृताङ्गम् । कोपं प्रसादमिति वज्रि
 नमुग्रवीर्यं वंदे सुरर्षिगणसिद्धनुतं वृषाङ्गम् । ५ । राजाय च पुरे सुरेश्वरसमः श्री दुर्गसि
 हो महानंदो देवतयस्य पदमहिषीधन्या विकाराजते यत्सा चिव्यधुरां च संकलयति शीकर्णकं
 ठीरवः कस्तुर्यायतुल्यतमः क्षितिबले श्रीनंदभट्टपुरम् ईतद्वङ्गे भूममान्यो निखिलनिगा
 मवित्सर्बतीर्थावगाही व्यासः श्रीपद्मनाभांगजहविदितः कृष्णदेवसुधीशः । जनुवातोपकृत्ये

Acco N: → 51000.

कर्म निपाक ग्रन्थ ।

कर्म निपाकः ।